

Várady Imre
Napló 1.

Várady Imre

NAPLÓ I.
1867–1910

A kötet megjelenését a Tartományi Művelődési Titkárság
és a Várady család támogatta

Forum Könyvkiadó

ELŐSZÓ

Nagyapám – Várady Imre – 1867-ben született Katalinfalván. Ötéves korában (1872 januárjában) került Nagybecskerekre, és ott élte végig életét. 1959-ben hunyt el, kilencvenkét éves korában.

Gyermekkorában még tapintható közelben van az 1848-as forradalom, amelynek apja (Várady József) és nagybátyjai is résztvevői. A kiegyezés már létezik, de vitatott. Évtizedekkel később is, amikor a nagyapám országgyűlési képviselő volt (1905–1910), e viták bélyege ott van még a magyar országgyűlésen. Miután az 1905-ös választásokon megbukik Tisza István és a korábban uralmon levő Szabadelvű Párt, Tisza lemond, de Bécs nem engedi, hogy az ellenzék vegye át a kormányzást. (Az ellenzékhez tartozott a nagyapám is.) Aztán mégis Tisza lesz a kormányelnök, de a parlamenti többséggel rendelkező ellenzék mindent leszavaz. Béccsel kell még – de nemigen lehet – egyeztetni. Így új parlamenti választások következnek már 1906-ban. A Monarchia valósága friss képződmény, érezhető egy alakuló rend, és vannak megoldatlan feszültségek.

Ha végignézünk azon a majdnem teljes évszázadon, amely alatt nagyapám élt, azt a következtetést lehet leszűrni, hogy a valóság „friss képződmény” jellege talán nem is átmeneti. Úgy tűnik, hogy Nagybecskereken (és nem csak Nagybecskereken) ez állandó jelenség volt. Talán egy olyan következtetés sem lenne teljesen elhibázott, hogy tartósan „friss képződmény” a valóság. Amikor nagyapám született 1867-ben, 1848 hangulata még jelen van; apja, József (a dédnagyapám), aki résztvevője a szabadságharcnak, harminchét éves, nem olyan régen még a nagybecskereki plébánián rejtőzködött. Amikor nagyapám katonai szolgálatát teljesíti, ez Triesztben van (1887–88-ban), a német a szolgálati nyelv. Aztán jön 1896, a magyar államiság ezeréves évfordulója, de nem minden maradéktalanul magyar a magyar államban. Ezt a helyzetet mutatja az a lejegyzett kis epizód is, amely szerint az 1903. augusztus 21-ével keltezett, a főispánhoz címzett folyamodványában nagyapám (mint Torontál vármegye Törvényhatósági Bizottságának tagja) még azt kezdeményezi, hogy „a közös hadseregnek Magyarországból kiegészített részében” a magyar legyen a szol-

gálati és vezényleti nyelv. (Több ilyen probléma és kezdeményezés is lehetett.) Azt is látom, hogy a menyasszonyához – nagyanyámhoz – nagyapám magyarul írja a szerelmes leveleit Becskerekéről, a válaszok pedig németül érkeznek Begaszentgyörgyről. (A borítékokon nincsenek bélyegek, nem posta vihette a leveleket, hanem valószínűleg gyakran közlekedő lovas kocsikra bízták őket.)

Aztán néhány eltelt évtized perspektívájából visszatekintve kiderül, hogy a Monarchiában alakuló (és vitatott) rend volt a kérdéses évszázad során a legstabilabb periódus. Jön az I. világháború, államváltás, nyelvváltás, sorsváltás, problémaváltás. Újabb generációk ugyanabban a házban, de más országban születnek. A politika továbbra is érdekli a nagyapámat, de már a kisebbségi politika. Majd két évtized múlva újabb államösszeomlás, következik a II. világháború és a német megszállás Nagybecskerekén. Visszatér a német nyelv is. A városházára ki van írva, hogy „Dieses Land war und bleibt immer deutsch” („Ez a föld mindig német volt és német marad”). Majd kevesebb mint öt év múlva (1944. október 2-án) elmegy a német hadsereg, jönnek az oroszok és a partizánok. Ismét világváltás, nyelvváltás, áldozatváltás, retorikaváltás. Néhány év múlva aztán újabb váltás (Tito szakít a Szovjetunióval), és ezután még tíz évig él a nagyapám.

Az országok és rendszerek váltakozása (ilyen vagy olyan szöveggörnyezetekbe építve) persze ott van a történelemkönyvekben. Kevésbé maradt azonban nyoma azoknak, akik a sok változás közben maradtak – ugyanabban a városban, esetleg ugyanabban a szobában. A történelmet az iskolában (így vagy úgy) megtanuljuk. Feledésbe merül azonban az élet. A feledés különösképpen akkor fenyeget, ha az eseményekkel együtt eltűnnek az emlékhordozók is. Nemigen van már Nagybecskerekén, aki továbbadja, fenntartja a német mindennapok vagy zsidó mindennapok emlékeit. A fennmaradás küszöbére került a magyar emlékezet is.

Nagyapám, naplója mellé, sok-sok iratot, levelet, fényképet, dokumentumot tett el. Ezeknek sajnos csak egy részét találtam meg. A félretett iratok között találtam egy átgépzett szöveget, amely számokban is láttatja Nagybecskereket a XIX. század végén. A cím szerint a gépzett szöveg forrása a *Torontálmegyei Iránytű Statisztikai Évkönyv*, I. évfolyam, 1880. Innen átmásolnék néhány adatot, amely közelebb hozhatja az akkori (1880) Nagybecskereket:

„A házak száma: 2596

A lakosság száma: 19 966

A házi állatok állománya: 2437 ló, 747 szarvasmarha, 3622 sertés, 2 968 juh

A tanköteles gyermekek száma 3241, az iskolalátogatóké pedig 1437.

Az iskola osztályainak száma: 12 községi iskola, 6 görögkeleti felekezeti, 5 izraeli felekezeti – összesen 23 osztály

A Nagybecskereki Királyi Járásbíróság területe 1880-ban 19,4421 mér-föld, népessége 63 735 lakos.”

Ennek a világnak a mindennapjai az emlékezetben sem igen maradtak fenn.

A Naplót nem nevezhetem szépirodalmi műnek. Nincsenek benne prózai konstrukciók, írói felfedezések; de mivel az egyszerűen lejegyzett események-re, szokásokra, körülményekre már egy évszázad kérge rakódott, a betekintés mégis a felfedezés izgalmát hozza. Élmény az ismeretlen és a mégis egyértelműen „miénk” összekapcsolódása. A szöveg végig azt az igyekezetet tükrözi, hogy minél pontosabban le legyen jegyezve, hogy mi is történt. Közben talán nagyobb teret kap a család, mint amennyi az olvasó érdeklődésére számíthat, de egy évszázad távlatából a családdal kapcsolatos részletek már nem is annyira a Várady családot, hanem egy vajdasági családot mutatnak be. A lejegyzett tények, események között nem kevés a személyes beszámoló olyan események-ről, amelyek a történelem részét képezik. A tények, események – a parlamenti beszédek, állásfoglalások, kaszinó Nagybecskerekén, lakáskeresés Budapesten, kortesbeszéd Muzslyán – nemcsak önmagukban szolgáltatnak információt, felidéznek feledésbe merült hangulatokat és magatartásformákat is.

Olvasom, hogy milyen nagy esemény volt, amikor 1883. július 8-án délután fél négy tájt „kapcsolódott be Becskerek városa az ország vasútforgalmába”. Ugyanebben az időben az ivóvizet és mosóvizet erős rudakra illesztett puttyokban hordták házról házra. Látom, hogy valamivel később – a XX. század elején – szabadtéri politikai események szempontjából előnyös volt, ha esett a hó, mert mikrofon nem volt még, és a havazás felerősítette a szónok hangját. Huszonnégy éves korában vált az ember nagykorúvá. Két számjegyűek voltak a telefonok. Olvasom, hogy hogyan folyt a politikai kampány Nagybecskerekén, hogyan szórakozott a megye tisztviselői kara, hogyan ünnepezték a tekeverseny győzteseit (akik tajtékszipkákat nyertek), hogyan néztek ki a vasúti bérletek, milyenek voltak az iskolák mindennapjai. 1890-ben, amikor a nagyapám Pesten lediplomált, egy „jogtudor eskü”-t tett, amelynek a nyomtatványa szintén ott van a sok-sok félretett papír között. Az eskü szövegében többek között ott áll, hogy „tanácsadással, vitatva és oltalmazva, szóval és tollal igyekvendem, miszerint a hazai törvények, a fejedelem és honpolgárok jogai épségben maradjanak”.

A pontos lejegyzés megszokása (talán belső kényszere) valószínűleg összefügg azzal, hogy a nagyapám nem dobott el szinte soha semmit. Mint ahogy a Naplóban megmaradt lejegyezve az is, hogy kik voltak az osztálytársai, kik jöttek el egy születésnapra, mi volt ráírva egy szobor talapzatára, úgy a lakásban és az irodában is megmaradtak az ügyiratok, iskolai bizonyítványok, fényképek, levelezések, meghívók, vonatjegyek, számlák, bérletek, röntgenfelvételek, rengeteg újság és folyóiratszám, plakátok, igazolványok, útlevelek. Persze nem maradt meg minden maradéktalanul. Voltak háborúk, voltak költözések is (bár nagyapám élete során kevesebb volt a költözés mint a háború). Időről időre voltak kényszer-lakótársak is (például orosz katonák),

akik egyet-mást magukkal vittek – inkább töltőtollakat, papírokat esetleg akkor, ha szép táskában voltak. Vannak kölcsönbe adott és vissza nem került papírok is. De azt hiszem, rendhagyó, hogy mi minden maradt meg az idestova másfél évszázad során. Talán sok minden fontos is volt, amikor nagyapám eltette. Talán szerette az életet, és nem akart megválni a létezés legapróbb bizonyítékaitól sem. Nem tudom. Mindenesetre a dokumentumok között megmaradt rengeteg apróság is, melyeket nem igazán szokás eltenni és több mint egy évszázadon át megőrizni, és amelyek most éreztetnek korszakokat és korszakváltásokat. Változik persze a papírok értelme is. Több hivatkozott mellékletben a nagyapám dokumentumot látott (iskolai bizonyítványok, képviselői beiktatás, vagy ügyvédi kamarába való felvételt igazoló bizonylat), de ma persze nem az az igazán érdekes, hogy a nagyapám leérettségizett vagy lediplomált, hanem az, hogy hogyan is nézett ki több mint száz évvel ezelőtt egy érettségi bizonyítvány, hogyan volt megszővegezve, és hogy volt grafikailag megalkotva egy „jogtudor eskümintája”, vagy mondjuk hogyan nézett ki egy képviselői kedvezményes vasúti bérlet. Egy 1902 májusában kiadott „Díj-nyugta” sem azt a célt szolgálja már, hogy bizonyítható legyen, hogy el lett küldve a távirat, és ki lett fizetve a 2 korona és 30 fillér. A „Díj-nyugta” hátlapján ott van a szavatossági nyilatkozat is, amely szerint a „céljukat tévesztett táviratokért a feladó által fizetett távirási díjak [...] visszafizettetnek”. A céljukat túlélte papírlapok pedig talán most nyernek esélyt arra, hogy önmagukban és önmagukért nézegessük őket.

A naplónak az első füzeté kerül most közlésre, mely az I. világháború küszöbéig terjedő időszakot foglalja magába. Majdnem pontosan egy évszázaddal kell visszamennünk. Ma igen könnyű elképzelni valakit, aki 1967-ben született, és a 2000–2010 közötti évtizedben jut el életének egyik legérdekesebb korszakába. Nagyapám pontosan száz évvel korábban, 1867-ben született, 1905 és 1910 között volt országgyűlési képviselő.

Magyarázatul elmondanám még, hogy nagyapámnak gyermekkorá óta voltak naplófeljegyzései, de csak nyolcvanegy éves korában (1948-ban) jutott oda, hogy ezekből összefüggő naplót szerkesszen. Amint az első oldalon írja: „Az ügyvédi irodámból kiselejtezett félívnyi papíroknak egyik tisztán maradt oldalán: »Laza lapok« címe alatt megkezdett emlékfeljegyzéseket, ide – ebbe az iroda rendezésnél most feltalált, régi kötött táblájú füzetbe – írom át.” (A „régii kötött táblájú füzetet”, melynek felfedezése papírhány idején egy új impulzust adott a naplóíráshoz, a címoldalra fényképeztük át.) Az átíráshoz a nagyapám aztán hozzátette a korábban fel nem jegyzett emlékeit és a dokumentumokat is. Naplót gyermekkorá óta írt, úgy látom, hogy ezek a feljegyzések a későbbi években váltak rendszeressé. A későbbi füzetekben szinte minden feljegyzésnek pontos dátuma van.

Ez a füzet, amelynek az előszavát írom, egy majd fél évszázados időszakot igyekszik áttekinteni. Itt is sok a korábbi naplójegyzeteiből átmásolt részlet, de gyakoriak a naplóíráskor összefoglalt visszaemlékezések is. Helyenként leírja azt is, hogy merre folytatódott egy-két történet a jövőben. E napló-füzet utolsó oldala 1955. január végén íródott, amikor a szüleim azzal lepték meg nagyapámat, hogy (bevonva minket, gyerekeket is) megünnepeltük nagyapám országgyűlési képviselővé választásának ötvenedik évfordulóját. Lényegében és zömmel azonban a most közlésre kerülő első füzet, az I. világháború küszöbéig (pontosabban 1910-ig) terjedő feljegyzéseket és visszaemlékezéseket foglalja magába.

Maga a szöveg gyakorlatilag változtatás nélkül kerül közlésre. Az autentikusságot tartva a legfontosabbnak, elkerültük a lektori beavatkozásokat is – akkor is, ha ez egy-két helyen talán indokolt is lett volna. Megmaradt a korábbi helyesírás is (mint például gyakran „cz” az egyszerű „c” helyett), meghagytuk a ma már archaikusnak tűnő szavakat (tehát maradt mondjuk a „kelle” a „kellett” helyett), akkor is, ha ilyenkor a számítógépen kiugrik a hibajelző vörös vonal. Néhány helyen ki lettek hagyva az eredeti szövegbe bejegyzett hivatkozások dokumentumokra („mellékelve”...). Nem minden hivatkozott dokumentumot sikerült ugyanis megtalálni, van olyan is, amit megtaláltam, de úgy láttam, hogy túl terjedelmes (mondjuk egy újságcikk), vagy nem igazán érdekelheti az olvasót (például az iskolai bizonyítványok mind meg vannak nevezve mellékletként, de csak egyet-kettőt közlünk). Hogy áttekinthetőbb legyen a szöveg, be lett iktatva néhány közcím, és ki lett javítva egy-két véletlen elírás.

Néhány magyarázatot hozzá kellett tenni a könyvhöz eligazításként, de ezek világosan különválaszthatók a szövegtől. A szerkesztés folyamán kulcsfontosságú segítséget nyújtottak Németh Ferenc és Sági Varga Kinga. Sok köszönettel tartozom Németh Ferencnek, aki alapos munkával – eddigi kutatásai alapján, de újabb kutatásokat is folytatva – jegyzetekben ad magyarázatot a Naplóban szereplő érdekesebb személyiségekről. Lábjegyzetekben igyekszünk magyarázni néhány olyan fogalmat és kifejezést is, amelyek ma már ismeretlenek. Hozzá tettünk a szöveghez több mellékletet is. E mellékletek válogatásában, rendszerezésében, beépítésében vállalt munkáért külön köszönetet szeretnék mondani Sági Varga Kingának. A mellékletek, csatolmányok egy részére hivatkozik a Napló szövege is. Hozzá tettünk más mellékleteket is, dokumentumokat, illusztrációkat, amelyek, szinte kivétel nélkül, a családi irattárból kerültek elő.

Persze nem lehetek elfogulatlan, amikor a nagyapám naplóját kiadásra javasolom. Megpróbálva – amennyire lehet – az objektivitás talaján maradni, azt hiszem (remélem) azonban, hogy más számára is érdekes lehet betekinteni egy már elmerült közéleti és magánéleti formába, egy olyan színhelyen,

amely ma is létezik (bár nem biztos, hogy felismernék, ha láthatnák a Napló első füzetének a szereplőit). Ez a múlt, melyet a Napló megjelenít, itt van a szomszédságunkban. Utcákra emlékeztet, amelyekig séták során eljutottam, de amelyekben nem jártam. Ez is a mi világunk (volt). Örülnék, ha a lejegyzett (zömmel feledésbe merült) események, dokumentumok más visszatekintéseket is ihletnének. Van mire emlékeznünk.

VÁRADY Tibor

BEVEZETŐ

Átírás:

„Laza lapok”. Írásukat 1948. november 7-dikén, vasárnap kezdettem. Bubus lányom Hágából, Imre napjára, nagyon kedves, meleg hangú, jókívánatokkal telt levelet küldött, s abban ragaszkodó gyermeki szeretettel arra kér, szánám reá magam, hogy gyermekeim és unokáim részére földi életem folyását emlékezésül írásba foglaljam.

Magam is többször gondoltam, hogy ily visszapillantással csakugyan tartozom a családilag hozzám közelállóknak, ha már a sors összes volt iskolapajtásaim, összes volt közéleti küzdőtársaim elhívása után, engem még a 81-dik életévem után is, itt felejtett. Sokszor gondoltam minderre, de a múltakon való eltűnődésen, soha nem jutott túl.

Most Bubus lányom levele felrázott.

Nem várt akadály. Amikor az írásba fogni készültem, végigkutattam minden fiókot, majd végigjártam a papírkereskedéseket, de megfelelő füzetet itthon nem találtam, boltokban nem árulnak; nincs, nagy a papírhiány. Így hát ügyvédi irodámból kiselejtezték régi papírlapokra rovom ez emlékezéseket. Ezért hát: „Laza lapok”. – De laza lapok azért is, mert nem kronologikus időrendi sorjában rovom az emlékeket, hanem egyelőre úgy, amint elém jönnek, s ha majdan még lesz hozzá erőm és hangulatom, összegyűjtöm oly rendben, amint e hosszú élet folyamán jelentkeztek.

Átírás. Az ügyvédi irodámból kiselejtezték félívníyi papíroknak egyik tisztán maradt oldalán: „Laza lapok” címe alatt megkezdett emlékfeljegyzéseket, ide – ebbe az iroda rendezésnél most feltalált, régi kötött táblájú füzetbe – írom át. Amint látom, e füzetnek csak első lapja fél oldalán vannak régi idézetek, a többi lap teljesen üres, s így a tervezett feljegyzésekre igen alkalmas. Tehát ide átírom, s azután itt folytatom tovább a „Laza lapokon” megkezdett emlékfeljegyzéseket. –

CSALÁDOM

A visszaemlékezések kegyelete mindenekelőtt a becskerekai temetőbe kísér. Ott, a családi sírboltban az előre ment gyermekeik, unokáik, rokonaink sorában, ott alusszák örök álmukat drága jó szülőim, édesanyám, édesapám.

Anyám Tolna megyéből, Bonyhádról, apám Deszkről kerültek a sors különös utain Begaszentgyörgyre. Itt ismerkedtek meg; itt kötöttek házasságot 1860. év május havában.

Anyám szülei. Atyja Szorg Lőrinc, úgy emlékezem, Tolna megyében, Morágy vidékén voltak erdőbirtokai és Bonyhádon szőlőterülete. Úgy tudom, nagyon vagyonos volt. Anyja: Kleizner Magdolna. Hét gyermekük közül a legidősebb édesanyám, és még egy leány volt: Teréz férjezett, Eötvös Gusztávné. Öt fiu: Ádám, Antal, Lőrinc és ikerfiuk: Ferencz és József. – Magdolna nagyanyám fivére, Kleizner János Begaszentgyörgyön földtulajdonos és a Kiss-féle uradalmi földekből bérben bírt földhaszonbérli volt. Családi sokszori elbeszélésekből úgy tudom, hogy e Kleizner János, anyám nagybátyja, látogatóban volt Bonyhádon anyám szüleinél, s ekkor annyira feltűnt neki a 14-15 éves Kati (anyám) rendkívüli ügyes tevékenysége, amivel atyja segítségére volt az erdei fa értékesítésénél, a szőlő, gyümölcsstermés eladásánál, háztartás körüli szorgos segédkezésnél, hogy anyám szüleiivel megállapodott abban, hogy a kis Katit örökbe fogadja, s lehozta magával Begaszentgyörgyre. Kleizner János akkor özvegy és gyermektelen volt.

Igy került anyám Tolnából a Bánátba.

Atyám szülei: Várady József és Sebők Julianna Deszken, úgy tudom, malom- és szőlőtulajdonosok voltak. Sok – talán 13 gyermekkel – megállt család. Deszki nagyatyám fitestvére, ez időben, a múlt század elején, Nagybecskereken a római katolikus egyház plébánosa volt. E dédnagybátyám dr. Várady János kanonok-plébános, deszki Várady József fitestvérének, nagyatyámnak olyképp vala segítségére, hogy fiai közül néhánynak neveltetését vállalta; ezek neveltetési költségeit fedezte.

E nagyszüleim 13 gyermeke közül kilencre emlékezem. Ezeket személyesen is ismertem. Ezek atyám, Józsefen kívül még: András, János, Sándor, Mária (Turnovszkyné), Róza (Szabóné), Borbála, Lajos és a legfiatalabb gyermek, István.

[Békebeli jó töltőtollamat, immár a másodikat, íróasztalomról elcsenték. Kénytelen vagyok itt készült, jugoszláv honi gyártmányú töltőtollal kínlódni, s ezzel folytatni az emlékezések továbbírását.]

Édesanyám Bonyhádon: 1844. március 27-én; atyám Szeged-Alsóváros: 1829. szeptember 21-én született. Atyám 1915. április 4., húsvét vasárnapján, hajnali fél 3 órakor halt meg; 86-dik évében. Anyám 1919. március hó 22-én d.u. fél négy órakor. Élete 75. évében. Mindketten az enyémmel szomszédos Váraljai utca 12. számú házban hunyták le örökre szemeiket. A becskerekai sírkert családi kriptájában nyugsznak.

Atyám irományai között feltalált életfeljegyzéseiben olvasom:

Atyám alig 5 éves korában, a nálánál két évvel idősebb András bátyjával, tehát 1834 év körül, jöttek volt atyai nagybátyjukhoz, dr. Várady János plébános-kanonokhoz, s itt a plébánialakban nevelődtek 1840. évig. Ekkor mindkettő a temesvári, majd ismét 1842 évben a szegedi gimnáziumba küldetett. Itt, a következő iskolai év végével, a két fitestvér elvált egymástól. András elvégezte a 6. gimnáziumi osztályt, és ismét a temesvári papnöveldebe irányított; atyám, József pedig az úgynevezett: Sajkáskerületi katonai matematikai intézetbe, Titelre ment.

Az előirt három évi tanfolyam elvégzése után, amiről Titelen 1847. évi szeptember hó 12-dikén kelt intézeti bizonyítvány eredetben megvan.

Várady József (Várady Imre apja) intézeti bizonyítványa 1847-ből.
(Néhány hónapra rá, hogy megkapta a német nyelvű iskolai bizonyítványt
[Schul Zeugnis], csatlakozott az 1848-as szabadságharchoz.)

János kanonok nagybátyja elhatározása szerint Bécsbe a politechnikumba íratkozott, hogy ott mérnökké képződjék.

1847. év szeptember havában tehát atyám Bécsbe indult; bátyja, András pedig a temesvári papnövelde növendéke volt.

Atyám, amint emlékezéseiben írja, Weiterschan József orvosnövendék, továbbá Grandjean Ferencz és Napholtz Gusztáv gimnáziumot végzett nagybecskereki társaival – az utóbbi kettő szintén a politechnikumba készült Újvidékre – hajóval Pesten át Bécsbe indult. Bécsben beiratkozott e társaival a politechnikumba. Szorgalmasan látogatta az előadásokat, de 1848 elején Bécsben is életre kelt a forradalmi lélek. Csakhamar a fiatalok között megalkult az akadémiai légkör. Egy ideig még délelőtt az előadásokat hallgatták, délutánonként pedig rendes fegyvergyakorlatokat végeztek. Majd beszüntették az előadásokat, s a vidékieket felszólították Bécs elhagyására. A magyarországiakkal közölték, hogy Pestre ingyen gőzhajózási jeggyel mehetnek. Így tehát vége szakadt a tervezett bécsi tanulmányoknak. Atyám Városház nevű társával Bezdánba ment. Innét Zomborba, ahol mint honvéd önkéntest a 34. honvédszászlóaljba, bizonyára a titeli előképzés alapján, őrmesternek kinevezve besorozták. Megkezdődött a 48/49-es katonaelet. Meg van írva „Emlékezéseiben”. Ezekből itt csak annyit ragadok ki: 1849. január elsején, rettentő hidegben, Pest felé meneteltek. De útközben, értesülve, hogy Windischgrätz már elfoglalta a Budai részt, irányt változtattak. A Kassa felől jött Schlick seregével többszöri csatározásuk volt. Ott volt atyám, most már mint honvéd hadnagy, Verpelét, Tápio-Bicske, Isaszeg csatáiban. Budavár bevételénél, 1849. május hó 21-dikére, itt találkozott András bátyjával, aki búcsút mondván a temesvári szemináriumnak és papi életnek, szintén honvéd lett, s ők ketten ott Budavárban feltalálták ifjabb öccsüket, Lajost, a későbbi kalocsai érsek Várady Lipót Árpád atyját, aki mint alig 16 éves ifjú, szintén honvéd volt, Damjanich híres vörös sipkásai seregében. Mind ez bővebben megírva olvasható az „Emlékezések” lapján. – Jött Világos. Utána a volt honvédd hadnagyok bujdosó élete.

A volt szabadságharcos honvédeket a németek felkutatták, összefogdosták, besorozták a németek közé, s jó részüket Itália felé indították.

Atyám és testvérei, András, Lajos, hosszú barangolás után nagybátyjuknál, Várady Jánosnál a becskerekai plébánián húzták meg magukat egy időre, gondolván, hogy a plébánialak a biztosabb menedékhely. Atyám, a német sorozók elől menekülve, egy ideig Bánátkomlóson postaexpeditor, a becskerekai kincstári ispánságnál írnok, Deszken segédjegyző volt.

EMLEKEZÉS A SZABADSÁGHARCRA

Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj történetében¹ lapozgatva igen érdekes dolgokra bukkantunk. Kevesen tudnak arról a gyönyörű, minden ízében hősi szerepről, amely a szabadságharc küzdelmeiben, a nemzet önállóságáért való harcban Várady Józsefnek, 48-as öreg polgártársunknak, Várady Imre dr. édesatyjának kijutott. Két testvérrel együtt, Várady Lajossal és Várady Andrással fegyvert fogott a haza védelmére, s a legvéresebb harcokban, a legveszedelmesebb és a történelemben örökre maradandó emlékü küzdelmekben vett részt, s vitézségével mindenütt kiűnt.

Budavár ostrománál, a honvédek eme legnehezebb és legnagyobb jelentőségű haditényénél az elsők között küzdött a három testvér. A harmadik hadtestnek jutott ki a legsúlyosabb feladat az ostromban, s ebben is a harmadik zászlóaljnak. Létrákon mászták meg a vár meredek és magas bástyáit, s pláne oly létrán, mely nem is ért föl egészen a bástya tetejéig, úgy-hogy a honvédek, ha már a létra tetején volt is, óriási nehézségekkel kellett megküzdenie, hogy a bástyára vagy a Bécsi kapu arcvonaltól levő falakra feljuthasson. A honvédek egyik kezükbe a töltött puskát fogták, másikkal a lajtörzsa fokát. Ha eltévesztette valaki a lépést, avagy lelőtték vagy leszúrták. Estében többeket sodort magával a mélységbe. Ez történt Várady Lajossal a 4. századnál, mikor mint szakaszvezető, legelő ment fel a létrán. Midőn a létra legfelső fokára ért, mindkét kezével a bástya tégláiba kapaszkodva, magát a bástya tetejére akarta felvetni, de keze megcsúszott, s ő hátrazuhan a mélységbe. Esése oly szerencsés volt, hogy csak elkábult, miből azonban nemsokára föleszmélt. Mikor újra magához tért, a létrát, melyen szakasza már fölment, feljebb tolt, s miután az így már csaknem a bástya tetejéig ért, azon könnyen fölment, s bejutott a várba. Midőn századához ért, éppen akkor sorakoztatta Gergey Károly százados a századot, de már nem maradt semmi tennivalójuk, mert az előttük álló két csapat honvéd sortűztől a horvátok meghátráltak a József-bástya felé, s ott magukat meg is adták.

Megható jelenet történt ekkor. A véletlen csodás játéka folytán a Szent György téren a nagy kavargásban Várady Lajos a 34. zászlóaljból szolgáló bátyjával, Várady Józseffel találkozott. Alig ölelkezett össze a két vitéz testvér, a Víziváros felől odatoppan hozzájuk a 10. zászlóaljból szolgáló másik bátyjuk, András is. Leírhatatlan volt a három testvér öröme, látva, hogy az öldöklő harcban egyikőjüknek sem lett semmi baja. A boldogságtól, hogy újra együtt lehetnek, s a tudattól, hogy Buda újra a magyaroké, a három testvér eleinte alig juthatott szóhoz az öröm feltörő könnyei miatt, de azután együtt ujjongtak a diadalnak, az önfeláldozó, emberfeletti harc dicső jutalmának, amelyben mindegyikük vérenek ontásával, életének kockára tételével vett részt.

A három vitéz testvér közül kettő még ma is él: Várady Lajos és Várady József, a városunkban mindenkitől tisztelt és szeretett öregúr. Várady András, a harmadik testvér már meghalt.

Szinte csodálatos érzés ragadja meg a lelkiünket a lelkesülés és megismerés erejevel, midőn ama legendás időknek ideszakadt alaját, az öreg Várady Józsefet látjuk. Az ő küzdelmei mások voltak, mint a mieink, az ő eszméi életet és vért kívántak. Ő odavitte mindenét a harcba, mert magyar volt és hős volt, és mert a haza hívta. Nem volt hadvezér, de azok közé a névtelen hősök közé tartozott, akikről Petőfi azt mondotta, hogy nagyobbak ők, mint a hadvezérek!

Atyám elbeszéléséből tudom, hogy András és Lajos testvérével a becskerei plébánialakban bujdosva, egy este Becskerek akkori polgármestere, ha jól emlékezem, Stefulics¹ volt a neve, akivel a nagybácsi jó baráti viszonyban élt, beállít hozzá, és jelzi, hogy történt feljelentés következtében parancsot kapott arra, hogy hivatalosan házkutatást tartson a plébánialakban. Mert ott volt honvédtisztek rejtőznek. Tehát holnap – mondja a polgármester – a délelőtti folyamán hivatalos látogatást teszek. A három honvédtiszt az éj folyamán eltűnt a plébániáról.

András és Lajos észak felé vették útjukat. András utóbb Szegeden telepedett meg, mivel a papnevelésben már fogadalmat tett volt, de honvédek menve a lelkészi pályát elhagyta, hogy házasságot köthessen, a református vallás híve lett. A Várady kálvinista hitű ágnak így lett András az alapító őse. Később Szeged városi archiváriusa lett. Ott halt meg. Szegeden van eltemetve. Lajos Szentesre került. Gyógyszerész lett. Mindvégig Szentesen élt. Ott van eltemetve. Temetésén édesatyámmal együtt ott voltunk.

Atyám, plébános nagybácsija befolyása révén, az ittebei Kissék uradalmában kapott alkalmazást. Így került Begaszentgyörgyre. Itt volt az urasági kastély és a körülbelül 42 000 hold uradalmi központja. Itt ismerkedett meg Kleizner János házában a Bonyhádról való leányrokonokkal. S itt kötöttek házasságot 1860. év május havában.

Kleizner János nagybácsi már korábban búcsúzott volt az özvegyeségtől, újból megnősült. Nőül vette Malocsay Róza tantit. E házasságból három leány született: Lina, Ilka és Janka. Linát nőül vette atyám unokaöccse, a hasonnevű Várady József. Így Lina úgy atyai, mint anyai ágon lett rokonom. Ilka férje: Wanka Béla, és Jankáé: Stucz Ferencz.

A három leány születésével Kleizner Jánosnak törvényes leszármazó örökösei lettek, s ezzel a tervezett volt örökbefogadás tárgytalanná vált. Kleizner János azon éjjel halt meg, amelyen Janka leánya született. Az egyik szobában a kis újszülöttel vajúdott az anya, a másikon volt felravatalozva az apa. Ezt édesanyám sokszor mesélte, aki ekkor már atyámmal Katalinfalván lakott a jegyzői házában. Kleizner János nagybátyja a begaszentgyörgyi temetőben nyugszik.

Az ittebei Kiss földesúri család Begaszentgyörgyön a nagy park között épült kastélyban lakott; de a kegyúri szép templom nagy, kerti park közepén, Katalinfalván emelkedett. Szépen ápolt park, stílszerű, szép nagy templom. E templom családi kriptájában feküdt eltemetve hosszú éveken át, az aradi golgotából kiásott Kiss Ernő vértanú; akit innét, e század elején kegyeletes ünnepélyes gyászpompával kísértük át Elemér községe templomába. Itt nyugszik a vértanú holtteste ma is.

A Kiss család akkori begaszentgyörgyi ura édesatyámat Katalinfalva község jegyzőjévé tette. Hogy akkoriban mi volt a forma: választás vagy kinevezés, nem tudom.

[Idáig jutottam az emlékezések írásában, amikor felfedeztem e kötött fedélű füzetet, amelybe az eddig írottakat a „Laza lapokról” átírva, most ebben folytatom a feljegyzéseket.]

Atyám feljegyzései, fájdalom, megszakadtak. Legalább én már nem tudtam nyomukra jutni. Pedig az 1860. év utáni a Katalinfalva községében, majd Nagybecskereken lejárt idő, amelyben már én is jelentkeztem, engem tehát személyileg is különösképpen érdekelne. Nincsen. Talán nem is jegyezte tovább. Vagy elkallódott.

Atyám feljegyzései: 1856. XII. 30. napjával végződnek. Megvan még: Titelen 1847. IX. 12-én kiállított eredeti, német nyelvű „Schul Zeugnis” Kais. königl. Militär Schule in Titel. – Beller Oberst, Franz Stuchlik Oberleutenant Professor – saját kezű aláírásokkal s pecséttel. Továbbá: Temesvár 1850. VIII. 25. kelt „Dekret” an Herrn Jozef Várady kk. Post Expeditor in Banat Komlos. Aláírás: Jägerbauer.

Copia „Extractus” a születési anyakönyvből. Kelt Szegeden 1853. VI. 10. Hitelesítette: Bartholomaeus Tokody k.k. Kameral Tiscal. Ugyanazon Tokody által kiállított Becskereken 1854. III. 31-én kelt „Zeugnis”. Erkölcsi-ajánló bizonyítvány.

1860 évben már enyhülőben s terjedőben a magyar közéleti légkör. Egy ebből az időből maradt fényképen már anyám magyar ruhában, atyám atillában van felvéve. Óhaja szerint, ugyanezen atillában tettük a koporsóba 1915. IV. 4-én.

Atyám további életéről szóló írásbeli feljegyzések megszakadtak. Így tehát csak családi szóbeli emlékezésekből folytatom mindaddig, amíg már saját személyes észleleteim, emlékezéseim, feljegyzéseim kalauzolnak tovább.

Szüelőimnek én előttem három leánygyermekük volt. Mária, Emília, Magdolna. Mind a három gyermek difteritisz betegségbe esett, és 13 napon belül mind a három halott volt. A beszerzett és mellékelt születési és halotti anyakönyvi kivonatok szerint: I. Mária-Katalin szül. 1862. IV. 2. Keresztanyja: Pálffy Mária sz. Both. Keresztelő lelkész pedig a Becskerekről ez alkalomra Katalinfalvára kirándult: dr. Várady János volt. Mária meghalt 1866. XI. 15. Négy éves. II. Emília szül. 1864. I. 16. Keresztszülők: Schmidt Károly és neje Plechl Emília (ugyanők később az én keresztszülei is). Lelkész az akkori katalinfalvai pap, Matzek István (néhány év után ugyanott kolerában meghalt). Emília kis testvérkéjét 9 nap múlva követte a halálba: 1866. XI. 24-én. Három éves. III. Magdolna szül. 1865. XI. 11. Keresztszülők: atyám öccse, Várady Sándor és neje, Speimann Ida Becskerekről. Lelkész Matzek István plébános. Meghalt Emília néneje után negyednapra, és 17. nappal egy éves születésnapja után, 1866. XI. 28.

¹ Stefulich Mihály (1815–1874)

A három kicsike gagyogásától élénk ház tizenhárom nap alatt néma lett. Difteritisz ölte meg mind a hármat, épp úgy, mint 30 évvel utóbb, házasságkötésem évében, 1896. évben, Giza húgom kisfiát, Slawikowsky Józsit és Sacikát, ugyancsak a difteritisz vitte korai sírba 3., illetve 1. éves kicsi korukban. Ezek a kis angyalok, akik édesatyám öreg napjait annyira felvidítették, itt, a becskerekri kriptában alusznak.

Mária, Emília, Magdolna öröklétbe költözése után fájdalmas némaság borult az addig vígságtól hangos Katalinfalva községi jegyzői lakra. Anyám fájdalmában örüléshez állt közel. Későbbi időkben többször elmondotta, hogy a kicsi koporsók elföldelése után, éjjel, álmatlanul hanykolódva, egyszerre csak azt hallotta, sírjukból a Kicsikék sikoltva kéri, mentse ki őket a sötétségből, vigye haza kis ágyukba. Élnek.

Reggeledett, de ekkor is folyton hallotta a hívást. Megparancsolta a plajásnak, vegyen ásót; kimennek a temetőbe, ott már kezdte is felásni a friss hantokat, mire a közben értesített plébános és községi bíró is kiérkezett, s nagy nehezen hazakísérték. Azt is többször emlegette, hogy Katalinfalva kis községében, persze sem orvos, sem patika nem volt; amikor a Kicsikék megbetegedtek, kocsiba fogattak, s a kocsisnak meghagyták, a lovakat ne kímélje, hajtson be Becskerekre orvosért. November hava volt, bánáti őszi sár, kövezetlen hosszú út, de a két fiatal jó ló ragadta a kocsit. Kérkezett dr. Plechl Szilárd orvos. Súlyos torokbaj. Akkor még a difteritisz elleni szérum ismeretlen volt. A kocsis ismét befogott. Becskerekre visszahozta az orvost, a patikában átvette az elkészített gyógyszereket, s azzal pihentetés nélkül hajtott vissza. Orvos, gyógyszer nem használt. A kis angyalkák 13 napon belül mindhárman elköltöztek. Néhány nap múlva mindkét lovat is elföldelték. Mindez 1866. év november havában történik.

Negyed hónapra, 1867. évi márczius hó 1. napján – úgy mondták –, pénteki napon érkeztem én. A keresztelés Katalinfalva községe, szép kegyúri templomában volt. Keresztszülőim: Schmidt Károly (neje, Plechl Emília) és dr. Várady János, akik Begaszentgyörgyről jöttek át. Keresztelő lelkész: Dr. Ebner Alajos. Mindezt bizonyítja a keresztleve.

Itt, a katalinfalvai jegyzői otthonban éltem zsenge kisgyermekéimeket 1867-től 1872 év január haváig.

Életem ez első öt évi idejéről nincsen személyes emlékem. Talán csak az révüldözik, hogy a községi bíró, talán már akkoriban, amikor saját lábaimon topoghattam, s így apám irodájában többször láthattam, jó testes, igazi falusi bírói hassal, egyszer elélem áll, én bizonyára kis kezeimet hátamon összekulcsolva állhattam előtte, s rám szól: „hörst, du stehst ja da wie a kleiner Dorfrichter”²; tömzsi, pirospozsgás, egészségtől duzzadó, ezért élénk vörösesbe játszó arcszíne miatt a falu humora – bár a bíró neve Weisz Anton volt –

csak Roth Toni néven szólították. Később is, mikor mi Becskerekén laktunk már, s itt meglátogatott, csak „Rothtóni” volt. Atyám hű, jóra való bíróját volt.

Talán még annyi éledezik e katalinfalvai kis gyermekéimeiből, hogy a községi német tanító, Teszling bácsi engedelmével, negyedéves koromban bejárhattam mint „Mitläufer” az iskolába, ott hancúroztunk a szünet idején a kis sváb nebulókkal. Ez iskolába, az utcai fő bejárón kívül, a templom körüli nagy parkból néhány fokos kőlépcső vezetett, ezen szaladgáltunk le-fel. Teszling tanító későbbi években Ernőháza falvába került községi tanítónak. Innét sokszor látogatott be hozzánk Becskerekre. Kettős ikerfia volt: Ferencz és József. Az apa e büszkeségeit beadhatta a temesvári kadett iskolába. Mint kinevelt tiszt, ezek is sokszor látogattak hozzánk. Annyira hasonlítottak egymáshoz, hogy akárhányszor a szülők sem tudták, melyik a Frantz, melyik a József. Mi, a családon kívül állók pedig sohasem tudtuk megkülönböztetni. Később az egyikük itt Becskerekén szolgált mint hadnagy több éven át, majd Szegeden talákoztam velük. Mindkettő ezredességgig vitte fel. Mostanában tudtam meg, József hozzám írt valami felvilágosítást kérő leveléből, hogy ikerfivére, Franczi, mint nyugalmazott ezredes, már évek előtt elhalt; ő, Józsi pedig Makón (Töldi u. 1. sz. a.) lakik; gyenge nyugdíjából tengődik.

Katalinfalván még egy ismerős családra emlékszem. Gligorovics falusi vegyes kereskedő. Háza, boltja, nagy gazdasági udvara a plébánialakkal szemben volt. Az egész német, katolikus községben az egyedüli szerb, görögkeleti család. E házból sokat játszadoztunk a velem egykorú Milán fiúval. A későbbi években, szüleink halála után is, tartottuk a barátságot. De már mind ritkább találkozással. Majd 1919. évben, amikor Torontál és Bácska szerb lakói Újvidékre nagygyűlésre gyűltek egybe, s itt kimondották Magyarországtól való elszakadást, itt, a tiszta német Katalinfalva nevében, annak egyetlen szerb lakója, Gligorovics Milán feljogosítottan érezte magát annak kijelentésére, hogy Katalinfalva községe is csatlakozik az elszakadási határozathoz. Rajta kívül más községbeli persze nem volt ott a „jelen voltak” között. Nem is kapott más oda meghívót.

Katalinfalvától nemsokára végképp elbúcsúzva Becskerekre költöztünk.

A magyar nemzet és Habsburg-ház között létrejött kiegyezés 1867. június 8-án, Ferencz József magyar királlyá történt koronázásával, nyert alkotmányos formát. Megindult az ország belső átszervezése, a közigazgatás és bíróság kettéválasztása.

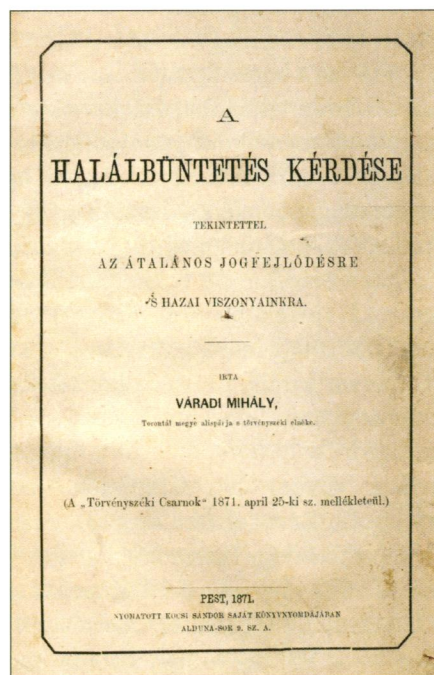
Várady Mihály dédnagybátyám – aki Várady János becskerekri plébánosnak testvéröccse volt – Módoson, Becskerekén ügyvédkedett. A közéletben élénk részt vett. A megyei tisztújító közgyűlésen 1861 május havában megyei alispánnak választott; majd 1867 májusában újból megválasztották alispánnak.

A közigazgatástól különvált bíróság beszerzésével Nagybecskerekén a törvényszék elnökevé kinevezett Várady Mihály bízott meg. Az erre vonatkozó kinevezési okirat szövege: „4244/I. M. E. szám. A m. kir. igazságminisztertől.

² Halljad csak, úgy állsz itt, mint egy kis falubíró!

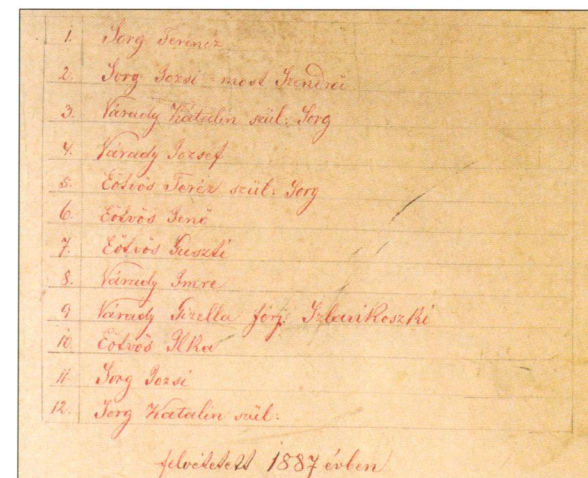
Ő cs. és apostoli kir. Felseje f. évi szeptember hó 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával előterjesztésemre Önt a szervezendő nagybecskereki első folyamodású kir. törvényszékhez elnöknek legkegyelmesebben kinevezni méltóztatván, erről Önt tudomás végett oly hozzáadással értesítem, hogy további utasításaimat később veendi. Pesten 1871. szeptember hó 20. Bittó István. Tekintetes Várady Mihály torontálmegyei III. alispán úrnak Nagy Becskereken.”

E kinevezési okirat eredetije a „Várady Mihály iratai” címe alatt nálam külön őrzött csomagban van. Ez iratcsomó nemcsak családi, de sok érdekes kortörténeti okiratot is tartalmaz. Ez iratok között van egy 92 nyomtatott oldalas kis könyvecske: „a Halálbüntetés Kérdése tekintettel az általános jogfejlődésre s hazai viszonyainkra”, írta Várady Mihály [a „Törvényszéki Csarnok” 1871. IV. 25.diki sz. mellékletéül]; e tanulmány úgy látszik jogászok körében ismeretebb lehetett, mert amikor 1885. évben, mint első éves jogász Vécsey Tamás, a római jog egyetemi tanáránál beiratkoztam, s ő a betekintett indexemből olvasta, hogy Váradynak hívnak, s nagybecskereki vagyok, azt kérdezte: rokona-e Várady Mihály, a becskereki elnök? Válaszomra, hogy nagybátyám, Vécsey mondá: Várady Mihály nagyon érdekes könyvet írt a halálbüntetés kérdéséről. Ha hazatér – mondá Vécsey –, adjátok át üdvözlömet az elnök úrnak. E kedves figyelmességre azután megszereztem a „halálbüntetésről” szóló tanulmányt.

A könyv címlapja

Várady Mihály 1820. IX. 20-án Szegeden született. Szülei: ifj. Várady Márton és Kerni Francziska. Meghalt Török Becsén 1898. III. 17-én. A temetésen ott voltam a becskereki törvényszék bírái felkérésére, koszorújukat én vittem a ravatalra. Várady L. Árpád, később kalocsai érsek, akkoriban miniszteri tanácsos a vallásügyi minisztériumban, temette a becsei lelkészek segédletével.

Fénykép 1887-ből, a hátlapon magyarázattal, ki kicsoda

Miska bácsi 1888. IV. 17-én vonult nyugalomba. Egy ideig még itt élt közöttünk. Nagyon sokszor volt kedves vendégünk, különösen többször vacsora utáni teára. Majd Becsére költözött, ahol akkoriban Várady Jóska unokaöccse és Kleizner Lina tanti házában élve napjait. Jóska ez időt, telekkönyvvezető volt Becsén.

Miska bácsi halála után Jóska és Lina Budapestre költöztek, ahova Jóskát időközben törvényszéki bírónak nevezték ki. Mindketten a Kerepesi temetőben nyugszanak.

Becskereken történt beköltözésünk előtt, még kint Katalinfalván, két évvel én utánam, 1869. január 26-án született Karcsi öcsém és további két év után, 1871. március 10-én Giza húgunk. A városba való elköltözésünk napján tehát én 5, Karcsi 3 és Giza 1 éves volt.

Giza húgom Krakkó városa sírkertjében, Karcsi öcsém Budapesten a Kerepesi úti temetőben alussza örök álmát. Csak én, a legidősebb maradtam vissza, s itt írom az emlékezések lapjait.

KATALINFALVÁRÓL NAGYBECSKEREKRE KÖLTÖZÉS

Atyámat 1871. XII. 26-án kelt irattal a nagybecskereki törvényszékhez kinevezték fogházfelügyelőnek. A kinevezési okirat következő: „*A m. kir. igazságügyminisztertől. 10120 szám. I. M. E. Kinevezem Önt a nagybecskereki e. f. kir. törvényszékhez fogházfelügyelőnek 500 forint évi fizetéssel s erről Önt oly felhívással értesítem, hogy a hivatalos eskü letétele és alkalmazásba vétele végett a nevezett törvényszék elnökénél f. hó 31-én jelentkezzék. Pest 1871 december 26-án. Bittó István s. k. – (folytatólag e dekretumon) Várady József nagybecskereki királyi törvényszéki fogházfelügyelő az előírt hivatali esküt az 1872. évi január hó 1-én 1/eln. szám alatt felvett jegyzőkönyv tanúsága letette; mi is ezennel bizonyíttatik. Kelt Nagy Becskereken, 1872 évi január 3-án Várady Mihály s. k. királyi törvényszéki elnök. – (Küllapon): A m. kir. igazságügyminisztertől 10120 szám I. M. E. Várady József katalinfalvi községi jegyzőnek. Hivatalosan.*”

1872 év január havában, amint a családban többször emlegették, kemény téli időben, anyám a 3. kicsikével leköltözött Katalinfalváról Becskerekre. Községi jó embereink fuvaraira felpakolva vándoroltunk. Atyám már január 1-jén elfoglalta hivatalát, s már bent lakott, várta a családot. Úgy emlékszem az Úri utcában (ma Petőfi utca), balkéz felőli soron Szubrik-féle házban volt lakásunk mindaddig, amíg a régi vármegyeháza udvarán, a nekünk természetben járt lakást rendbehozzák. Nemsoká ide átköltözhattünk. Magas földszinten, a templommal rézsút, a Demkó-féle házzal egyenes átellenében, az akkori Váraljai-megyeház utcában, különálló házban; az utcára nyíló három szobából; az udvarra mutató hivatalos iroda, ebből az ebédlőbe nyíló, s innét az éléskamrába, s ebből (lépcsőn) a padlásra vezető lépcső. A nagy ebédlő jobb oldalán, fülke szerű helyiségben volt Karcsi öcsém s az én hálóágynak, Giza, az alig egy éves Kicsike ágya a szülők hálószobájában volt felállítva. E nagy háló s egyszersmind nappali szobából nyíló ajtón át jutottuk a nagy, akkoriban ún. parádészobába, s ebből vezetett ajtó a kisebb, ugyancsak ablakkal az utca felé néző, kisebb szobába, ami később, úgy emlékszem, V. gimnazista koromtól, az én kis diákszobám lett. Erről a nekem oly sok boldogemlékű kis

Megkísérlem akkori lakásunk vázrajzát adni [a rajzolás sohasem volt erősségem].

Hertelendy 1874-ben lett Torontálmegye főispánja. Nagy szervezőtehetséggel a megye felvirágoztatásán áldásosan működött, míg 1891 nyarán

súlyosan megbetegedve házi orvosa, dr. Hoffenreich Károly (aki a Váraljai utcában velünk rézsút szemben fekvő, későbbi dr. Fialovsky³ féle házban lakott) tanácsára Marillavölgy fürdőhelyre ment, s ott Hoffenreich ottani villakórházában 1891. VIII. 31-dikén meghalt. – Azért írom a pontos halálnapot (VIII. 31.), mert halála után itt a városban híre járt, hogy a főispán állapota menthetetlenül vége felé járt, s ezt látva az orvos minden igyekezetével, injekciók alkalmazásával azon volt, hogy a főispán élve megérje a szeptember elsejét, s így hozzájuthasson ő és családja még a szeptember elsején esedékes főispáni fizetéshez. Így volt-e, nem-e, nem tudom, de tény, hogy a városban így terjedt. – A holttestet Marillából Becskerekre szállították. Itt az új vármegyeháza tanácskozó dísztermében ravatalozták. A székház udvarán Desewffy Sándor temesvári püspök vezetésével történt a beszentelés, mely után nagyszámú gyász kíséret kivonult a vasútállomáshoz. A hamvakat Bocsárra szállítva ott helyezték örök nyugalomra. Én akkoriban már ügyvédjelölt voltam, s a végtisztességen részt vettem a sokaságban.

Régebben, gimnazista koromban, az iskolai szünidő néhány hetét Bocsáron Gulyás Antalék házában töltöttem, ahol Gulyás Gyula iskolatársammal tanula segítetttem őt előkészíteni a szeptemberi pótvizsgájára. Ekkor már a nagy parkkerttel szegélyezett, volt Hertelendy kastély tulajdonosa a magyarosított nevű, nemesített Ráczevei Paizs család volt. Emlékezem, a Hertelendy kastély volt nagy díszterme: sajtkészítő, tejelde, vaj műhellyé s forgalmas üzleti központtá alakult, a parádés lovak nagy istállója tehenészetté vedlett.

Hertelendy volt főispánunk Bocsár község kegyúri temploma kriptájában nyugszik. Említettem, hogy a régi megyeházának, a mi volt lakásunkkal szemben húzódó oldalán, az emeleten, a főispáni lakásnak az udvar felé néző része, az alatta levő földszinten pedig a megyei tisztviselők hivatal szobái voltak. Itt e földszinttel párhuzamosan, az udvaron volt a megyei tisztviselők kuglizó pályája. A nyári hónapokban, a délutáni hivatalos órák utáni időben, itt élénk kuglizó élet folyt. Két hatalmas növésű, öreg vadgesztenyefa árnyékában kerti asztalok, padok, székek, s ezek utca felé vezető elején, a gondosan karbantartott tekepálya. Nyáron át itt szórakozott a megye tisztviselő kara. Mi diákbarátainkkal a mi lakásunk nyitott folyosójáról néztük a golyók versenyét, s a játzókkal mi kisdiákok is nagyokat éljeneztünk, ahányszor a golyó egyszerre mind a 9. bábót lekasálta. Minden ilyen kilenczes dobást a játékosok olyképp ünnepelték, hogy az ez eseményre következő legközelebbi vasárnap délután nagy hordó sört csapoltattak, s a játzók asszonyai felváltva süteményeket küldöttek a sörhöz. Tudom, anyám is küldözgetett. Az egyik díjversenyen apám győzött, s szép tajték szipka garnitúrát nyert. A győztesnek szólott élénk taps és hangos éljen mintha ma is fülemben csengene. A folyo-

sóról láttuk, hallottuk, s mi diákok is, belekiáltottuk az „éljent”. Így mulatott a régi vármegye – a nyáron.

A téli hónapok egy-egy megyei bál fénye Torontálmegye határán túl is messze sugárzott.

Ez időből két megrázó történésre is emlékezem. Rövid egymásutánban a megye két főjegyzője lett öngyilkos.

Tabakovics Gusztáv, akit felesége határtalan pazarló életmódja arra vitt, hogy hivatalos pénzekhez nyúlt. Kinevezték Krassó-Szörény vármegye főispánjává. Az itteni megyeháza nagytermében hangosan ünnepelték az újonnan kinevezett főispánt. Másnap kellett volna, hogy az itteni főjegyzői hivatalát átadja, s ekkor a hivatalos pénzekről is elszámoljon. Másnap a reggeli órákban, úgy emlékezem, még ágyban feküdtem, s hallom, amikor bejön a cseléd, s mondja szüleimnek: Tabakovics urat ma reggel lakásán szétlőtt fejjel, halva találták. A még akkori, a régi vármegyeházában, a főjegyző lakása, a nagy udvar balkéz felé eső végső részén, a mai zárdaépülettel szemben fekvő helyen, önálló, nagy, szép épületben volt. Magában a megyeháza főépületében csakis a fő- és alispánnak volt természetben lakása, éspedig az emeleten, a főispáni jobbra, az alispáni balra. A földszinteken hivatalok.

Akkori gyermekkorom első ismerős öngyilkos híre a Tabakovics főjegyzői volt. Képzletben sokat foglalkoztam annak elgondolásával, milyen is lehet az ilyen öngyilkosság. Arra is emlékezem, azt beszélték, hogy a használt vadászfegyver csöve, amellyel szájba lőtte magát, vízzel volt telítve, s az egész fejet a víz teljesen szétfröccsentette. Így találták, fejszétzúzva, holtan. A cseléd czédula darabkát adott át atyámnak, amelyet a főjegyző lakása előtt az udvaron talált. A czédulán: „Auguste du warst ein Narr, du bist ein Narr, du bleibst ein Narr.”⁴ Auguszt a felesége keresztneve. Állítólag Tabakovics Gusztáv írása volt. Ez 1880-ban történt. Én ekkor III. gimnazista voltam. A későbbi főjegyző Hegedűs Miklós 1892. évben szintén mint öngyilkos végzett magával. Ennek körülményeire nem emlékezem. Özvegyét utóbb, képviselő koromban, a Duna-parti képviselőházban, ahol tán a postánál volt alkalmazva, láttam, s itt beszéltem vele.

A régi vármegyeháza 1815. és 1820. évek között épült. Valószínűleg ugyanaz időben épült az a külön ház is, amely 1871-ben a mi lakásunk lett.

A régi vármegyeháza utcai nagy kapuja előtt, jobbra és balra, egy-egy kőpad volt utcai páholyszerű fülkében. Reggelenként, a hivatalos órák kezdete előtt, e padokon, s akik el nem fértek, e padok előtt állva, tréceltek. Sokszor, reggel iskolába menet, itt köszöntem el a társaságban időző atyámtól.

³ Dr. Fialowski Béla (1861–1921) királyi törvényszéki orvos Nagybecskereken.

⁴ „Auguste, te bolond voltál, bolond vagy, és bolond maradsz.”

ISKOLAI ÉVEK

E vázlatos megyei kitérések után visszamegyek a túloldali ábrában és írásban bemutatott, atyám fogházfelügyelői irodájával egybekötött családi lakásunkba. Itt, a régi vármegyeháza telkén épült szép, kényelmes lakásunkban éltem elemi iskolai és diákkori éveimet, a gimnáziumi VIII. osztály kezdő hónapjai idejéig. Visszatekintve ma, 85 leélt év távlatából, az iskolapadok e letűnt múltjára, úgy érzem, hogy a később kifejlődött jellembeli alapcsírák itt, e megyeházi lakásban s később ennek, a részemre berendezett külön kis diákszobám magányában, éledeztek.

Az 1873/74 iskolaévben jártam az I. elemi osztályt. Az elemi iskola épülete, a Kis Hídon túl, ott, ahol ma a református vallásúak temploma és a paplak áll, ott, a nagy udvar közepén hosszú, fehérre meszelt, nagy földszintes házban volt.

Akkor még mind a négy elemi osztály egy tető alatt volt. Itt végeztem az I., II. és III. elemi osztályt. Tanítónk Váry Mihály⁵, alacsony termetű, lelkes tanférfit volt. A IV. elemi iskola termét a gimnázium földszintjén kaptuk. Itt tanítónk Pelzel József, vékony dongájú, beteges, korán elhalt, de szintén nagyon lelkes emberke.

Az 1877/78. tanévvel kezdődik a gimnáziumi élet. Arányi Béla, az akkor Becskerekre helyezett piarista rendű igazgatónál kellett a szeptemberi beiratkozáskor felvételi vizsgán átesni. Most is emlékemben él az akkor 10 éves kisfiú nagy izgalma, amellyel az igazgató elé vezetett atyám e felvételi vizsgára. Nagyon hamar és könnyen átestem rajta, valami kis számtani feladatot kellett fejből megoldani.

⁵ Váry Mihály (1850–1907) tanító, 1870-től haláláig Nagybecskereken dolgozott. Az iskolareformok híve volt, sikraszállt a diákok kötelező testneveléséért, és aktív volt a pedagógiai szakirodalom terén. A nagybecskereki református egyház kántoraként jelentősen hozzájárult a város zenei életének fejlődéséhez.

ISKOLAI BIZONYÍTVÁNY.

Váry Mihály
 márc. 1. Kiskölköc, Tóthm. rmi. R. vallás.
 az 1873/74 iskolai évben a n. Becskereki gimnáziumban
 I. osztályában következő bizonyítványt érdemelt:

Vallás	Jó
Latin nyelv	Jó
Görög nyelv	~
Magyar nyelv	Jó
Német nyelv	Jó
Földrajz	Jó
Történelem	~
Számítás és mértan	Jó
Természettud.	Jó
Terméstan	~
Építész.	Jó
Rajz	Jó
Műveltség	Jó
Testgyakorlás	Jó
Írásbeli dolgozatának külső alakja	Jó
Az elhunyt tanítók száma	1. igazgató
Szorgalom	Jó
Magaviselet	Jó
Általános értékelés	

Kelt: Nagybecskereken, június 29. 1878. évi.
 Igazgató: Pelzel József
 Osztályfőnök: Hummer Nándor

Az első osztályos iskolai bizonyítvány

Az I. gimnázium osztályfőnöke, az akkor ide Becskerekre kinevezett Hummer Nándor tanár volt. Úgy hírlett, hogy valamely felvidéki, Szendeffy nevű családnál volt házánevelő. A piarista rend kormánya által megválasztva lett az itteni gimnázium tanára, s itt az I. osztály főnöke. Vele jött városunkba Szendeffy Dezső, aki mint szintén I. oszt. tanuló, így iskolatársam volt. A tanulók száma: 56 volt összesen.

A II. gimnázium osztályfőnöke ismét Hummer Nándor, s még ez évben Szendeffy Dezső is osztálytársam. Mindössze 48-an voltunk. Az év folyamán Mészáros Ernő társunk meghalt. E II. o. iskolaév végén társasfénykép felvételen, amelyen főnökünk is rajt van, vettünk búcsút két iskolai éven át vezetőnkől. Hummer Nándor is, s vele Szendeffy Dezső is, végképp elhagyták városunkat. S ezóta, 1879. júniusa óta, soha többé nem hallottam felőlük. E társasfénykép ma is megvan. Ez I. és II. osztályban, a főnökön kívül, tanára-

ink voltak: Obelcz József, Zaka Gyula, dr. Nyáry Ferencz, Hoffmann Mátyás, Varga József, Szathmáry Ákos és Baaden Károly.

A III. o. főnöke Kersch Ferenc, s rajta kívül új tanáraink: Mészáros József, Harczer József, Kiss Simon és Streitmánn Antal. Ez osztályba beiratkozott tanulók száma: 44.

E III. o. értesítőben (1879/80.) le van írva, a nagybecskereki gimnázium története alapításától főgimnáziummá történt kiegészítéséig 1846–1879.

A IV. o. főnöke: Harczer József. Új tanárok: Martin Péter, Herr Ödön. Tanulók száma: 30.

Az V. osztályból (1881/82.) hiányzik az értesítő.

A VI. o. osztályfőnök: Herr Ödön. Új tanáraink: Kemény István, Gretcs József, Lichtenegger József. Tanulók száma: 28.

A VII. o. főnöke: Harzer József. Új tanáraink: Karsay János, Arányi Béla. Szám: 24.

A VIII. o. főnöke: Obelcz József. Ez osztályban nem volt újabb tanárunk. Beiratkozottak száma: 20. Ezek közül meghalt: Jezovics Ignác, és kimaradt: Klimes Zsigmond. A maturai vizsgára jelentkeztünk: 18-an.

Az iskolai értesítők, az V. o. kivételével, megvannak. Az egyikben csatolva egy „Bestätigung”, 1873. V. 1-jén kiállítva német nyelven, amely igazolja, hogy óvodába is jártam, s 1. óra tandíj: 1 forint.

Gimnazista koromban a Budapesten Dolinay Gyula szerkesztésében megjelent „Hasznos Mulattató” volt a diákok hetilapja. Én is előfizetője s szorgalmas olvasója voltam. E diákújság egyik cikke, lelkem kialakuló életére oly mély befolyású volt, hogy hosszú diák éveimen át, hatása alatt állottam. Sőt vissza-visszaideézve, a későbbi időkben is, lelki erőforrás maradt.

A cikk tartalmára nagyjában, ma földi életem 85-dik éve befejezése után is, emlékszem. Egy diákfiú hirtelen történt, nagy lelki átalakulás fordulóját írja meg.

A diák, a kecskeméti gimnázium vásottlelkű, korhelykedő, veszekedő, fegyelmehetetlen, rossz tanulója. A tanárok panaszlevelei, a fiú falun lakó szülőihez intézve, egymást követik. De mindhiába. A fiú nem javul, s mindenféle kitalált címeken állandóan pénzt csikaró levelekkel zsarolja szüleit. Hol tanuló könyvét lopták el, hol a gonoszkodó társak a ruháit szaggatták, rongyosan az utcára sem mehet, hol a konviktus szobája nyitva felejtett ablakait zúzta be a szél, s ezt javíttatnia kell.

Ma is újabb pénzt sürgető levél érkezett. Apja, anyja összezördülés után szigorúan elhatározzák, hogy tovább nem engednek, s egymásnak megfogadják, hogy nem küldenek többé a fiúnak egy fillért sem. Közben az iskola igazgatójának levele is hazaérkezik, komoly hangú felszólításával a szülőknek, vigyék el az intézetből a javíthatatlan fiút, akit, mint a többi tanuló rontó szellemét, ott nem tűrhetnek tovább, nehogy kénytelenek legyenek nyilváno-

san megbélyegezve kitiltani az iskolából. A fiúhoz is beállít a levélhordó. Két levelet hoz. Külön apától, külön anyától.

Felbontja az apa levelét, s olvassa: „eladtam istállóm büszkeségét, a kedvencz sárga csikót. Itt küldöm az érte kapott vételárat, de azzal a szigorú meghagyással, hogy erről az anyának nem szabad tudni.” – Felbontja az anya levelét, olvassa: „eladtam az én kedves Riska tehenemet, vételárát küldöm, de erről apának nem szabad tudnia.”

A fiú a két levéllel szobájába zárkózik. Keserves zokogásra fakad. A szülői, ily áldozatos szeretet lelke mélyéig megrendíti. Kemény fogadalmat rebeg. Nekifekszik a tanuláshoz. E pillanattól teljesen megváltozik. Felküzd magát az elsők soraiba. Majd társait mind felülmúlva a legpéldásabb magaviseletű, első osztályeminens.

Az igazgató felszólító levele vétele után, egy idő múlva, nehogy szégyenre nyilvánosan megbélyegezve kitiltsák, elhatározza az apa, hogy fiát az intézetből kiveszi. Megjelenik az igazgatónál, s hazavitelre kikéri a fiút. De lám, az igazgató kérleli az apát, hagyja ott a fiút, ne fossa meg az iskolát diszgyöngyétől. Az apából kitör a lesújtott keserűség: a mélységes szülői csapáshoz az igazgató úr még gúnyolódik is velem. Dehogya is. Egész komolyan beszélek. De íme, éppen jön az osztályfőnöke. Kérdi a direktor: kicsoda osztályában a legjobb tanulója? Feleletül a főnök is az ő fia nevét mondja. Csodák csodája! Felkeresi fiát. Könyveibe elmerülve találja. A fiú elmondja a két levél hatását. Megváltozott. Mindvégig az első eminens maradt. Új emberré született. Ekkoriban, a Dolinay leírás olvasása idején, én, a diáklelki hullámszázban, valamiképp a völgybe, a lefelé siklás irányába sodródtam. Magamba mélyedtem. Felocsúdtam. Amit bemutatott a kecskeméti diák, azt én is elérhetem. A hatodik osztályban már a második; a hetedikben a legjobb bizonyítvánnyal az osztály első tanulója voltam. A VII. osztály akkori főnöke helyett, Herr Ödön tanárunk nagy, meleg dicsérő beszéd kíséretében nyújtotta át az osztálybizonyítványt; amelyek a, b, c sorrendben feküdtek a katedrán előtte, s így osztotta ki egyenként. S mivel a v-betűs Várady az utolsó volt, átnyújtásakor bibliai idézettel kezdte: ... így lesznek az utolsók az elsők ... névsorban az utolsó, érdemjegyek szerint az első voltam. Akkori diákboldogságom szívdobbanását úgy érzem, mintha ma is végigfutna.

A következő, VIII.-dik osztály évében, az új megyeháza építésével elvesztettem boldogemlékű kis diákszobámat. Költöznünk kellett. Mélyen megzavart a megszokott magány elvesztése. Lecsúsztam. Kohn (később Kardos) Samu⁶ kebelbarátom lett az első, s megérdemletlen az egyedüli prematurus; én második s benematurus. Majd az egyetemi évek jöttek, a katonaév Triesztben, az ügyvédi diploma, a megyei ellenzék szervezése, magyar, majd

⁶ Dr. Kardos Samu (1866–1928) ügyvéd, bánáti ellenzéki politikus.

németnyelvű hírlapok főszerkesztői évadja, magyar országgyűlési, majd szerb szkupstinai képviselőség, szenátori méltóság...

De mindezek előtt, egy időre még, a diákkor emlékvilágában barangolok. Elöttem fekszenek az ezen időkből még megmaradt naplófüzetek. Ezekből böngészkedek.

[Közben a Cuni részére történt udvari külön diákszobája berendezésekor, az addig e szobában elhelyezve volt sok, sok könyv, füzet a padlásra került, s most padláson folyik ezek rendbeszedése. S véletlenül itt megtaláltam az elveszettnek hitt: 1881/82-dik évi, V. osztálybeli gimnáziumi értesítőt. Ebből látom, hogy osztályfőnökünk ekkor is Harzer József volt, s osztálytanáraink: Obelcz József, Kiss Simon, Lichtenegger József, Kemény István, Herr Ödön, dr. Nyáry Ferencz, Baaden Károly. Tanulók száma: 27. Így tehát megvannak az összes értesítők I–VIII-ig – 1877 évtől 1885-ig.]

De térjünk vissza az említett diákíráshoz. Az első, még meglevő füzetbe írt, naplószerű feljegyzés, amint látom, 1883. V. 18-dikával, tehát VI. gimnazista koromban kezdődik. Rövidebb-hosszabb megszakításokkal íródik azután, a matura befejezésen túli nagy vakációk szabad élet napjain át, az egyetemi s a közbe eső Triesztben töltött egyéves önkéntesi katonai év bevonásával, a tanuló évektől történt búcsúvétel s az elért önálló életközdelem idejéig. Egy pillanatra ugyan úgy gondoltam, hogy mindez csak nekem szóló, csak engem érdeklő diákemlékezés, s még egyszeri átolvasás, s a múltakba merengő újabb átérzés után, lángokba vetem. Mivel azonban jelen emlékfeljegyzések csakis gyermekeim és unokáim körébe jutnak, bizonyára lesz közöttük, akit az apa, a nagyapa diáklelki hullámozó, beléletli viaskodása mégis csak érdeklni fogja, tehát: kegyelmezzünk, ne küldjük tűzhalálba! Legalább most még ne!

Az első, még meglevő füzetbe írt naplószerű feljegyzés így szól:

1883 évi május hó 18-án

Napló vezetését e mai nappal kezdem a péntek daczára. A mai napnak délelőtti, minden nevezetesebb momentum előfordulása nélkül, rendes kerékvágásában folyt le. Már a délután folyamában fordult elő némi változás, u.i. a hittan óra (3–4) elmaradt; mert Obelcz. tr. beteg, de a második óra (4–5) és pedig latin ez megtartatott, és nem minden nyom nélkül tűnt el; egy nyomot hagyott hátra Grets tr. noteseben, egy I. Torna (5–6) elmaradt.

Ma van egy hónapja annak, hogy Kohn kedves barátommal kezdtük a görögöt a diligentiát tanulni, meglehetősen eredménnyel folyt a munka e tekintetben.

Idő. Gyenge eső esett ¼ 6 óráig. Később 10 óra tájban melegen kisütött a nap. Most pedig az idő kellemes.

19. V. 83. Deák lévén a naplót iskolai élményemmel töltöttem be; eszerint, délelőtti előadások mint szombaton rendszeren 12 óráig tartanak. Természetrajz, ma végeztük el ebből az előírt tananyagot. Délután 3–4 franczia. Egy teljes havi tanulás után a görögöt a diligentiát (Odyssea I. énekét) ma végeztem Isten segítségével.

Már egész héten át fogfájdalomban szenvedtem, míg végre elhatároztam, hogy ma ki fogom húzatni; de a borbély, aki által ki akartam húzatni, az egy (eddig) igen jónak bizonyult pilula-nemű szert ajánlott. Én elfogadván ajánlását, 10-kor hozattam Menczer patikából. – Az idő enyhe. – Reggel a kuglinál 10 krt. találtam.

20.5 Délelőtt a szent misét hallgattam 9–1/2 10-ig. Délután itt volt Samú, átnéztük együtt a számtant, azután pedig sakkoztunk. (Miatán édesanyám ül, itt oldalam mellett, és kérdéseivel ostromol, ennél fogva gondolataimat nem önthetem szebb formába.) Megjegyzendő még, hogy egész napon át esett az eső, és ez akadályozott, hogy forró óhajomat be nem tölthettem, u.i. nem találkozhattam Hedvig-gel.

Megjegyzem még, hogy ma temették Poti Benjamin czukrász-t, hogy ezt ki nem felejtettem, azt az éppen most haza érkező tűzoltó bandának köszönhetem a mely zenéjével az ablakhoz csalt, no de elég mára.

Emlékezem, hogy korábbi, kisebb diákéveimben is írogattam, ugyan nem füzetformába, de külön lapokra, élményfeljegyzéseket; ezek mind elkallódtak. Arra is emlékezem, hogy a szülői háztól távoli, egyetemi és katonai éveimben szüleimhez haza írt leveleket atyám nagyobb ládikában gyűjtögette, ezek elvesztek. Igazán sajnálom. Most, éltem alkonyán, bizonyára felüdítene az élet hajnalában átélt lelki barangolás.

Ma, földi életem immár 86-dik éve küszöbén, nekibátorodom. Visszame-rülök a rég letűnt múltakba; még egyszer elolvasom, áttekintem, újból átélem, átérezem a diákévek hullámozó kedély- és lelkiélményeit. Lehet, hogy e régi naplójegyzésekből egynémelyik átélés e „laza lapokra” is idekívánczozik.

Megpróbálok tehát visszamenni 1883. május havával kezdődő időkből megmaradt feljegyzésekre. Vajjon milyen rég halottnak tartott érzéshullámozást kavarnak új életre, e halványulni kezdő betűsorok? E naplószerű feljegyzések ugyan csakis 1883. év májusától maradtak meg; de ezek nyomán most visszafelé kalandozva a tudat alól életre elevenedik sok-sok ezt megelőző, előbbi évekből is, az akkori kis diáklelkben átviharzott diákkeserűség, diáköröm, diákversenygés, diákélmény; szóval, a rég letűnt diákélet sok borongós átélt érzelmek felelevenedése.

Negyvenéves érettségi találkozó

Az iskola padjain, az órarendeken, az órák átcserélésein, a gimnáziumi kis templom misehallgatásain, a tanulni elhatározott felbuzdulások és ezek lelankadásain, folyton megújuló élesztgetésein kívül, látom, sokat írnak feljegyzések kis szobám baráti diáktalálkozásairól, ott együttes tanulgatásokról, tervezgetésekről; „pusztánkra” történt kirándulásokról, e „pusztai” életéről, ottani tégláégetésekről, aratásról, cséplésekről... Itt a helyes megértés megkívánja a megjegyzést, hogy családjunkban „pusztának” kereszteltük el azt a Váraljai (ma Car Dušan) utca végén, a sorompón túl, néhány percnnyire akkori városi lakásunktól, kényelmesen sétálva félóránnyira fekvő, mintegy 10-12 holdas kis földterületet, amelyen az ún. budár részére lakásul szolgáló szobán, konyhán kívül a mi számunkra nagy, külön berendezett szoba, a föld területén szőlőkert, közepén lugas; gyümölcsös, búza, kukorica, zöldségveteményes s mindaz megtermett, ami kis családjunk élelemmel ellátására elegendő volt; az udvaron istálló, kocsiszín; az egyik végén vályogvető tégláégető. Itt, e „pusztán” töltöttem az iskolaidény sok szabad óráit, s az iskolavakációk sok boldogemlékü napjait. Itt olvastam, terveztem, floberteztem, lovagoltam, álmodoztam, éltem a diákkor csapongó ábrándozásait.

Ez időben akadt kezeimbe, talán a Dolinay újság hirdetései között, meleghangú kritikai ajánlás Smiles angol társadalomfilozófusnak magyar fordítás-

ban megjelent könyveiről. Ez ajánló tudósítás megkapott. Elsőnek megrendeltem Budapestről: „Önsegély élet és jellemrajzokban”, fordította, és hazai viszonyainkhoz alkalmazva kiegészítette: Könyves Tóth (talán Lőrinc?). Ez a könyv s az utána folytatólag megrendelt Smiles-féle „Jellem”, „Takarékosság” könyvei, a nagy lelkiigényörűségek mellett, úgy érzem még ma is, későbbi férfikorom idejére is kiható nagy, jellemképző hatásúak voltak. Amikor Ernő és Tibi fiaim nagybacska diákok lettek, mindegyikük részére külön-külön is beszereztem; olvasgatásukra buzdítottam, gondolván, reájuk is csak üdvös hatásúak lehetnek. Úgy hiszem, a világháborúk forgataga, s különösen az orosz felszabadULÁS sok egyébbel ezeket is elpusztította. Amikor később Józsi és Lóri is felnevelkedtek, számukra is kerestem, de ekkor már a könyvkereskedésekben nem volt kapható. Így Józsinál, emlékezem, Tóth Tihamér lelkész ifjúsági irataival igyekeztem pótolni. Egyszer, talán magyar képviselő koromban, Tóth Tihamért budapesti lakásán meglátogattam. Hirtelenében nagyon összelegeledtünk; elmélkedtünk az ifjak lelki- és jellemalakulásairól, s közben elmondottam, a dolinay-kecskeméti diák leírás annak idején reám tett elhatározó benyomásait. Figyelemmel hallgatta, s azzal váltunk el, hogy e kecskeméti diák esetet legközelebbi könyvében feldolgozza. Jöttek a háborúk. Többé nem találkoztunk. Smiles könyveivel Tóth Tihamér művei is elpusztultak.

A diákélet éveiben, a szünidők idején, igen sokszor voltunk mama szülőföldjén, Bonyhádán, szülei, testvérei látogatására; a rokonságnál Tolnában, Pécsen, Szekszárdon. Ez időkből egy kis feketekötésű noteszbe írt naplószerű feljegyzés maradt meg. Itt látom: jó anyámmal, Giza húgommal, a VII. osztály befejezése után, 1884. év július, augusztus havában jártuk Tolnát, Bányát. Ezekután, már nagy időre, szüleim halála után, amikor 70 éves koromban (1937-ben) a jugoszláv magyar írók magyarhoni irodalmi körútján Pécs városát is felkerestük, innét Ilka és Jenő unokatestvéreimmel autón lerándultunk Bonyhádra; még egyszer látni akartuk és körüljártuk a már akkoriban a másvilágra költözött nagyszülőink, rokonaink városi volt lakóházaikat, s a temetői nyugalóhelyeiket.

A kis feketetáblájú noteszben olvasom, hogy – mint az azelőtti iskolai szünidők oly sokszori bonyhádi látogatásaink alkalmával – úgy e mostani, 1884. évben is Bonyhádról mint quasi központból, több helyre átkocsikáztunk rokonlátogatásokra.

WOSINSZKY ROKONSÁG

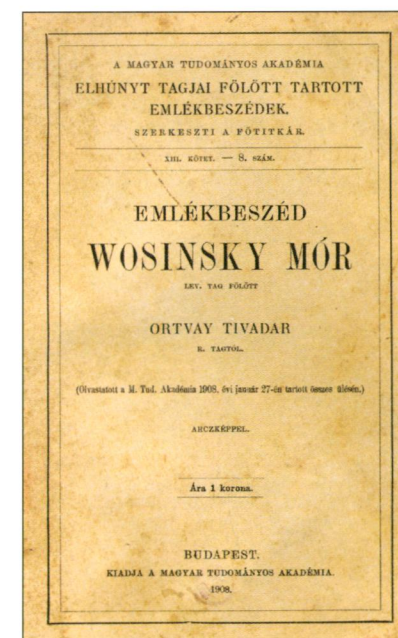
Átrándultunk Tolna városába. Itt megszálltunk dr. Wosinszky József lengyelhoni származású orvos rokonunknál. Elmondásaiból emlékezem, hogy ő az 1830. évi lengyel forradalom idején menekült Magyarországra. Pesten beiratkozott az egyetemi orvosi fakultás tanulói közé, s amikor kezében volt az orvosi diploma, feleségül vette a pesti illetőségű Glatz Katalint, s állandó lakóhelyül Tolnára költöztek. Itt folytatott orvosi prakszist. Öt gyermek született. Köztük Mária, akit feleségül vett édesanyám testvérbátyja, Szorg Ádám. Bonyhádon laktak. Mindig náluk voltunk megszállva. Házasságukból egy fiuk született: Józsi, aki később „Szendrői” névre magyarosította nevét. Akivel utoljára Sopronban találkoztam, ahol megyei árvaszéki ülnök volt. Szabad óráiban költeményeket is írogatott. Néhány füzet nálam is van. Akkor voltam náluk, amikor a halálra ítélt soproni 38. honvéd ezredben szolgáló honvédkatona, dr. Nedeljkovič Marko – becskerekai ügyvédkollegám – sikerrel járt megmentése érdekében. 1915. évben Sopronban jártam. Józsival ekkor kirándultunk a közelben fekvő Balf fürdőbe, amely édesanyja testvérbátyja: dr. Wosinszky István orvos tulajdona volt.

Józsi édesanyja, Mari tanti 1884 év június havában – mintegy két hónappal ez évi bonyhádi látogatásunk előtt – nagy szerencsétlenség áldozatául esett. A gazdasági udvarban heverő vasgereblyébe lépve vérmérgezést kapott, s iszonyatos szenvedések után, néhány napra belehalt. A gereblyét láttuk. Józsi is túl korán, férfi kora virágjában költözött az öröklétbe. Úgy tudom, Sopronban van eltemetve. Hátramaradt családjáról többé nem hallottam. Sem velük, sem Wosinszky Istvánnal többé nem láttuk egymást.

Az öreg dr. Wosinszkyék második lányát: Katicát, nőül vette atyai unokabátyám, dr. Szabó Alajos – anyja Róza tanti és édesatyám voltak testvérek – aki itt Becskereken városi tiszti főorvos volt. Mostani Váraljai u. házunkkal egy utcában, ennek tulsó oldalán, akkoriban Lojzi bátyám házában laktak. Itt is nagy szerencsétlenség rombolta szét a házasetet. Lojzi bácsi elmezavarodott lett, s budapesti elmeógyógyintézetben halt meg. Ebből a házasságból is egy fiú született: Zoltán. Sem e fiú, sem anyja további sorsáról nem tudok.

A harmadik lány: Ilona, a szatmári irgalmas nővérek zárdájában apácza lett. A két fiúgyermek közül Istvánról már fentebb megemlékeztem. Berlini gazdag Siemens villamos cégtulajdonos leányát vette nőül. Így vehették meg Balf fürdőt. Pista bácsi feltűnően szép férfi megjelenés volt. Az ezredorvosi uniformis gyönyörűen feszült rajta. Nem csoda, ha megakadt rajt’ a szép Siemens leány szeme.

A család legidősebb gyermeke: Mór. Az ismert nevű archeológus az Akadémia levelező tagja. Wosinszky Mór ez időben (1884) Lengyel plébánosa. Anyámmal, Rézi tantival, Giza húgommal meglátogattuk. Néhány nagyon kellemes, s reám nézve tanulságosan emlékezetes napot töltöttünk Lengyelen. Szabad óráiban mindig vele voltam. Sokat érdekesen mesélt Lourdes kegyhely csoda eseményeiről. Erről írt könyvvel is megajándékozott. Én akkoriban a piaristák által vezetett becskerekai gimnázium VII. osztályát végzett diák voltam. Áhítatos kegyelettel hallgattam lelkes szavait. A könyvet elmélyedt buzgósággal olvastam. Majd együtt mentünk ki Lengyel határában elterülő uradalmi erdőbe. Itt Apponyi Sándor gr. kegyura engedelmével az erdőben feltűnt földsáncok területén kezdte meg az ásásokat, amelyek sok régi érdekes lelet mellett őskori avar sírok feltárására vezettek, amelyekben az avarok halottai zsugorított helyzetben feküdtek sírjaikban. A Budapesti Nemzeti Múzeum egy külön termében később, egyetemista koromban láttam e kiásott avar síremlékeket.

A Wosinszky-emlékbeszéd címlapja

Móric bácsi később Szekszárd város plébánosa lett. Magához vette ide nyugalomba vonult öreg édesatyját, aki 1896-ban itt halt meg. Móric bácsi 53 éves korában követte, 1907. évben az Akadémián Ortvy Tivadar r. tag tartott felette emlékbeszédet.

Pécsről anyám, Rézi tanti, Giza húgom, Géza és én kocsin átrándultunk Siklóstra. Útközben megállottunk Mária Gyűd búcsúhelyen. Siklóson, míg úti-társaim ott lakó rokonainknál maradtak, én a vár romjai között barangoltam. Kísérőim a vár régi történelmi emlékei voltak. Délután Harkány fürdőt útba ejtve mentünk vissza Pécsre.

Pécsről vonaton a közeli Szigetvárra mentem; ide is a történelmi várromok és az emlékezés vonzottak. Reggel 8 óra tájt indulva, már 10 óra előtt Sziget főterén voltam. Itt állott akkoriban Zrínyi Miklós szobra. A magas talapzat egyik oldalán bevésve Vörösmarty disztihonja:

[Honfi! ha fellépendsz düledék várára Szigetnek,
Sirva ne említs szót sajnós eleste felől,
Ott hős Zrínyi körül, bátor daliái nyugosznak
Gyöngye panasz szózat, bántja nagy álmaikat.

A másik oldalon: Zrínyi Miklósnak Szigetvár és vidéke. Szigetvár hős védelmében elesett 1566. szeptember 7-én. Ez emlék felállíttatott 1878-ban.]

*Ylonfi! ha fellépendsz düledék várára Szigetnek,
Sirva ne említs szót sajnós eleste felől,
Ott hős Zrínyi körül, bátor daliái nyugosznak
Gyöngye panasz szózat, bántja nagy álmaikat.
A másik oldalon:
Zrínyi Miklósnak
Szigetvár és vidéke.*

Ezt a szöveget Várady Imre egy 1884-ben írt apró fekete füzetből, diáknaplójából másolta ki

Estefelé értem vissza Pécsre. Vakációnk vége felé járt. Búcsúztunk. Hájóval Titelig jöttünk. Itt jó atyám várt kocsival, s augusztus utolsó napjaiban ismét Becskereken voltunk.

Még egy bonyhádi emlékezés. Valamelyik ezelőtti évi vakációzaskor, Bonyhádon Ádi nagybácsival koncerten voltunk, s itt a közönség soraiban láttam az akkor még élt Perczel Mór 1848/49-es honvédtábornokot.

1848/49-ES IRATOK ÉS EMLÉKEZÉSEK

A véletlen e héten (1952. VIII. 27-én) még egy 1848/49 évi, családunkat is érintő, érdekes emlék iratcsomót juttatott betekintésre kezeimhez. A megyei levéltárban, a régi iratok között feltalálták Molnár János horvátbókai föld-birtokos, a Torontáli Honvéd Egylet volt elnöke hagyatékában őrzött és fia, Molnár Sándor volt megyebizottsági tag által Hertelendy főispánhoz 1882. II. 21-én beterjesztett: „Igazolt 48/49-es volt honvédek névjegyzékét.” E feljegyzett névsorban, a 127-dik sorszám alatt olvasom: „hadnagy a 34-96^{dik} zászlóaljban Várady József, Katalinfalván jegyző, később Nagybecskereken fogházfelügyelő.” Nagyon boldog voltam, édesatyám nevével ez emlékjegyzékben találkozhatni.

Az eredeti névsorjegyzék, a megyei levéltár archívumban: „XIV 38/1882. 4558.1882. II. 24” jel alatt őriztetik. E névsorjegyzék szerint Torontál vármegyéből: 453. igazolt 48/49-es honvéd volt tagja az Egyletnek. A névsorban első: „Rákotzy Parcsetich Húgó, nemzetőri őrnagy, Nagybecskerek központi főszolgabírája; az utolsó: Tein János, őrmester, telekkönyvi díjnok. 453.”

E névsorban feljegyzett igazolt 48/49-es honvédek közül még személyesen ismertem: Miksáfy Lipót tüzérhadnagy, Fuchs (Rokási) Sebő hadnagy, Hadfy Döme főhadnagy, Lóga Traján vezérkari százados, Groszmann Kálmán hadnagy, Varga Mihály főhadnagy, Termasics László főhadnagy, Czappán József őrnagy, Baudisz Ferenc főhadnagy, Mattavovsky András főhadnagy s a következő volt közharcos honvédek: Szabó Márton, Sindelás János, Kohn Adolf, Kohn József (őrmester), Borza József és Csatt András tizedest, Turcsányi Antal őrmestert.

És ismertem: „a Debrecenben a főhadfogadó parancsnoksághoz beosztott volt” Weysz Oszkár hadnagyot, amikor később Begaszentgyörgy község jegyzője volt. Weysz Oszkár nevének olvasásánál hirtelenében felelevenedett még diákkoromban történt tragikus halálának emléke. Ez időben kocsink, lovaink voltak, s így igen gyakran kikocsiztunk vasárnaponként mamával, Giza, Karsci testvéreimmel Begaszentgyörgyre rokonlátogatásra Kleizner tantiékhoz. Innét ismertem a község akkori jegyzőjét, Weysz Oszkárt is, személyesen. Egy napon atyám jön a hírrel, hogy a törvényszéken elkeseredett per folyik Weysz Oszkár jegyző és az ottani szerb pap között. Begaszentgyörgyről a jegyző és a pap hívei bejőve, egészen betöltötték a hallgatóság termét. Én is benéztem a tárgyalóterembe. Zsúfolásig telve volt. A bíróság a jegyzőnek ítélte a bizonyító főesküt. Weysz, az akkori bírói eljárás szerint, a feszületre téve jobb keze ujjait megesküdt. A bíróság erre a pópát pervesztesnek nyilvánította. A pap kimegy a teremből, hívei követik, kiérve a törvényszék udvarán, a pápa hirtelen letérdel, lerántja kalapját, kezét összetéve ég felé emeli, a kitóduló hallgatóság ezt látva, körülötte megáll, a térdelő pap felkiált: „Hatalmas Isten az égben, a ki láttad a feszületre tett hamis esküvést, könyörgök hozzád, ne engedd, hogy e hamis esküvő élve viszontláthassa családját!” A körülállók szinte megdermedve hallgatják. A pap feláll, az utcára néz. Hívei csendesen követik. A pernyertes jegyző, örvendező híveivel, az akkoriban szomszédos Rózsa Ferenc korcsmájába tér, ott erősen áldomásoznak; az est beálltával borgőzös fejjel kocsikra ülnek, s Klekken, túl az útkereszteződésénél, ahol a szentgyörgyi és katalinfalvai út kettéválik, a jegyző lovai megbokrosodnak, a kocsi az árokba fordul, Weysz Oszkár jegyző nyakcsigolya töréssel halva elterül. A falu népe később, e helyen, nagy emlékkeresztet állított. Valahányszor ezután, s különösen vőlegény koromban, igen sokszor, kocsink e kereszt előtt elhaladt, mindenkor emlékembe ötlött e megdöbbentően végzetes halál. Becskerek városában, az egész környéken, hosszú heteken át volt a beszédte-

ma e végzetes eset. Lassanként, mint oly sok egyéb történés is, ez is homályba vész, s most a honvéd névsor Weysz Oszkár hadnagy neve látásánál, egy emlékező pillanatra, a tudat alól, ez is felelevenedett.

E honvéd névsor felelevenít még egy kapcsolatos történetet. A torontáli szabadságharcosok között Kohn Adolf és Kohn József becskerekai ismerősök neveit is olvasom. Kohn (Kardos) Samu barátom felkeres, említi rokona, nem emlékezem melyik volt Adolf vagy József, bekövetkezett halálát, s mondja, az egész családot, mily érzékenyen bántja, hogy dr. Klein Mór becskerekai rabbi, valamelyik rokona temetésére Módosra utazott, s így nem lehet az itteni eltemetésnél, nem tarthatja meg a búcsúbeszédet, pedig bizonyára kiemelné az elhalt 48/49-es honvéd voltát, amire az egész család annyira büszke. Ezt hallva, beszélek édes atyámmal. Délután a temetéskor atyámmal én is ott vagyok. A kántor éneke után atyámmal a koporsó elé állunk. Kíváncsian néma csend a gyászoló zsidók körében. Felszólalok. A mellettem álló atyám – mint az elhalt 48-as honvédtársa – nevében búcsúztam, a legendás idők elköltözött bajtársától. Ezóta lettem én a becskerekai zsidó zsinagóga tiszteletbeli rasekolja. Hol vannak ez idők? Hova lett a zsinagóga? Hol van a becskerekai zsidóság? Hitler a megmondhatója!

Különös véletlen útján, itt beleszövődik még egy családi emlékezés. Házunk kapuja előtt állok, amikor a rézsút szomszédos túloldali Bencze házból kilép Tunner Alajos sírkőfaragó. Amint engem meglát, az úton ájtó, felém tart. Megáll. Elmondja, hogy egyházközségünk, a régóta elhagyott temetői kriptákat jelentkező bérbevevőknek újból kiadja; a temetőben szertefekvő, elhagyott régi sírköveket pedig eladja. Így ő is, ily elhagyott több régi sírkövet vásárolt. Az egyikre Várady Józsefné Hartvigh Emília neve van reávésvé. Kérde: nem-e családbeli? Meghívására elmentem sírkőraktárába. Ott sok elhalt ismerős név mellett az egyik tömör, nagyobb, keresztalakú kővön olvasom:

„Itt nyugszik Várady Józsefné született Hartvigh Emília, meghalt élete 17-dik tavaszán 1856. December 30-dikán. Béke s áldás hamvaira.”

Boldogemlékü jó atyám első hitvese volt.

Atyám megmaradt írott emlékezései utolsó oldalán hűséges részletezéssel írja le e tragikus szerencsétlenséget, amely 17-dik éve fiatal tavaszán ragadta korai sírba áldott emlékü Emelkáját, 1856. év december hó 30. napján.

Atyám emlékezésirata e gyásznap leírásával be is fejeződik. Ezelőtt 96 évvel (1856–1952) történt. Az emlékezés tovább nem íródott. Négy évi özvegysége után, 1860. év május havában kötött újabb frigyet édesanyámmal Begaszentgyörgyön. Én 1867. év március hó 1-jén születtem.

Atyám későbbi családi estéken, nagy ritkán, de mindig mélyérzésű fájdalommal emlékezett e kedves halottjáról. Anyám, amikor már itt Becskereken három kis testvérkém nyugodott a temetőben, a visszatérő évi halottak napján, ezek sírja után, Emelkát is felkereste. Itt is égett a meggyújtott kis gyertyács-

ka, s mellette az emlékezés néhány letett virágszála. Szülőim halála után, a temető sírjai között bolyongva, Metám is ráakadt Emília elhagyott nyugalóhelyére. Ekkor a kőkereszt még hantjai felett őrködött, s Metával az emlékezés helyére zarándokolva meghatottan olvastuk, az ifjú élte 17-dik tavaszán elköltözött sírkövére vésett, halványodó betűket...

A GIMNÁZIUMI ÉLET UTOLSÓ ÉVE

Bonyhádi utunkról 1884. augusztus végén hazaérkezve, szeptember 1-jén már a gimnázium kis templomában, a Veni Sancte-n ájtatoskodtunk. Mise után Obelcz József piarista osztályfőnökünk vezetésével a gimnázium első emelete középső termében foglaljuk el az iskola padjait, mint immár VIII. osztályosok.

Mindössze 20-an voltunk. Leírom a VIII. osztály névsorát: Barsy Miklós, Benkóczy János, Bernáth Antal, Csath István, Deutsch Simon, Hirschl (később Iványi) Mór, Jarmatzky Sándor, Jezovics Ignác, Kassovitz Henrik, Klimes Zsigmond, Kohn (később Kardos) Samu, Krumenacker Károly, Kuszing János, Meleghy Gusztáv, Rózsa Imre, Rózsa Kálmán, Steyer Péter, Tóth János, Turinszky Milivoj és Várady Imre. – Ezek közül meghalt: Jezovics Ignác és kimaradt: Klimes Zsigmond. – Így a matúra vizsgára: 18-an jelentkeztünk.

A 18. közül az írásbelin elbuktak hárman: Krumenacker Károly, Steyer Péter és a múlt évben bukott Funk Artur, aki velünk jelentkezett volt; míg volt osztálytársunk Turinszky Milivoj nem jelentkezett a matúra vizsgára. – A szóbelin megbukott: Benkóczy János, Csath István és Hirschl Mór. – Tehát csak 12. végeztünk sikerrel.

Ez említett deáktársaim, ma már mindannyian elhagyva e földi életet, örök némaságba költöztek. Az utolsó, akit itt Becskerekén a temetőbe kísértem, dr. Kuszing János volt, aki 1943. VIII. 24-én halt meg. Ennek is már 9 éve! Ez utolsó után, a legutolsónak maradtam én; bizonyára azért, mert hisz az osztálynévsorban is, az a, b, c sorrendjében, a legutolsó a v betűs Várady név...

Ezen 1884. IX. 1-jével kezdődő, utolsó diákévi VIII. osztály idejéből, amint látom, két naplőfüzetem maradt, és pedig: I. 1884. IV. 1-től X. 29-ig; II. 1884. XI. 8-tól 1885. VI. 15-ig.

1884. évi december hó 2. Kedd

Feleltem physikából (délután 3–4) 1. Tegnap mamával a színházban voltam „Molière élete és halála” cz. darabot adták. Ma ismét szándékom színházba menni, igen dicsérik „Az új házúr” cz. darabot. Bár sok leczkénk van

a historiából, mindazonáltal elmegyek. Ma ölték az utolsó 2 disznót. A német gyakorlatunkat ma adtuk be, első teljesen önálló német dolgot. Magyarból is hozzáfogtam – először minden forrás nélkül.

1885. évi május hó 13. Szerda

Schäffer plébánosunk erővel papi pályára szeretne léptetni, de nem lehet, nem – nincs hozzá hivatásom – és vége! Biztosít róla, hogy a Pazmaneumba juttatt – de nekem még ily előny mellett sem kell – mert az kiválólag lelki pálya, melyre ne lépjen más, mint kinek hajlama mellett hivatása is van e pályához.

Jogász akarok lenni! Ehhez érzek hajlamot is, hivatást is és határozott vonzalmat. Igaz, hogy mihelyest azt mondom vkinek: jogász leszek – mindjárt azt gondolja: egy ember-nyúzóval több lesz. – Pedig korántsem!

Vmint a színészről mintegy elválaszthatatlannak tartják a: lump, iszákos, könnyelmű, dorbézoló stb. szép jelzőket, úgy a jogász mellől a: szívtelen, kegyetlen, embersanyargató, jellemtelen stb. melléknevek szintén mintegy elmaradhatatlanok. De ez nem riaszt vissza! Igaz, hogy van ügyvéd, ki szeme elől tévesztve magasztos hivatását, még több ilyen cognoment is elviselhetne; de ne ítéljük egyesből az egészre.

6-4 november 10. vasárnap	884. máj. hó 10. hétfő
6-8 olcsókádás	6-8 olcsókádás
8-9 8-12. g. Kották. könyvek tanítására	8-9 ismétlés
9-10 12. M. D. Benkegyhez fordításra	8-9 } előadás
10-11 Történet / Magyarok életképe / stb.	9-10 } előadás
11-12 Történet tanulmányai / folytatás	10-11 } előadás
12-1 ebéd / méltókézés	11-12 Mennyiségtan
1-2 latin fordítás	11-1 (Mennyiségtan) ebéd
2-3 latin fordítás	1-2 Mennyiségtan
3-4 Mennyiségtan tanulása / és ismétlése	2-3 } előadás
4-5	3-4 } előadás
5-6	4-5 Zongora org.
6-7 olvasás / Kellém és esetleg Dinegely	5-6 Történet
7-8 7-12. vacsora / 12-8 Zongora / stb.	6-7 kampanál nagy gyakorlat
8-9 latin fordítás / olvasás	7-8 12-8 vacsora / 12-8 Zongora / stb.
9-10 magyar fordítás / nyelvtan	8-9 latin fordítás
10-11 magyar dráma / stb. / stb. / stb.	9-10 görög fordítás és fordítás
11-12 napl. program megírása.	10-11 magyar gyakorlat
12	11-12 prog. napl.

A napló írója a „nagy tervezetek” nyomán igyekezett szervezni napjait. Ezt mutatja a két érdekes kis papírlap is, amely a diákkori iratai közül került elő. Napi munkabeosztást láthatunk reggel hattól éjjelig. A két papírlapon életének két napját – 1884. november 9-ét (vasárnapot) és november 10-ét (hétfőt) – tervezi el

A VIII. osztály iskolaéve sok szárnyaló reménnyel kezdődött. Kis diákszobámban sok fellángoló buzgalom, nagy tervezetek éledtek.

De reményt, tervezetést, buzgalmat csakhamar borulat sötétíté. Megkezdődött a régi megyeháza lebontása. S mivel az újonnan építendő megyeháza elkészült nagyarányú tervének a mi lakóházunk is útjában állt, tehát ezt is le kellett bontani. Megjött az értesítés, készüljünk az átköltözésre. Atyám hivatala a megyeháza területéhez van kötve, így a mi részünkre a régi megyeháza nagy belterületén lévő, a volt régi megyei árvaszék helyiségeiből kihasított, a zárda épületével szemben, jelölték ki új lakásunkat. Diáknaplóm megemlékezik a kis szobámtól történt nehéz szívű búcsúvételről. Látom, 1884. október 29-én töltöttem e kis szobában a lefolyt diákélet utolsó boldogemlékű éjszakáját. Másnap már végleg átköltöztünk.

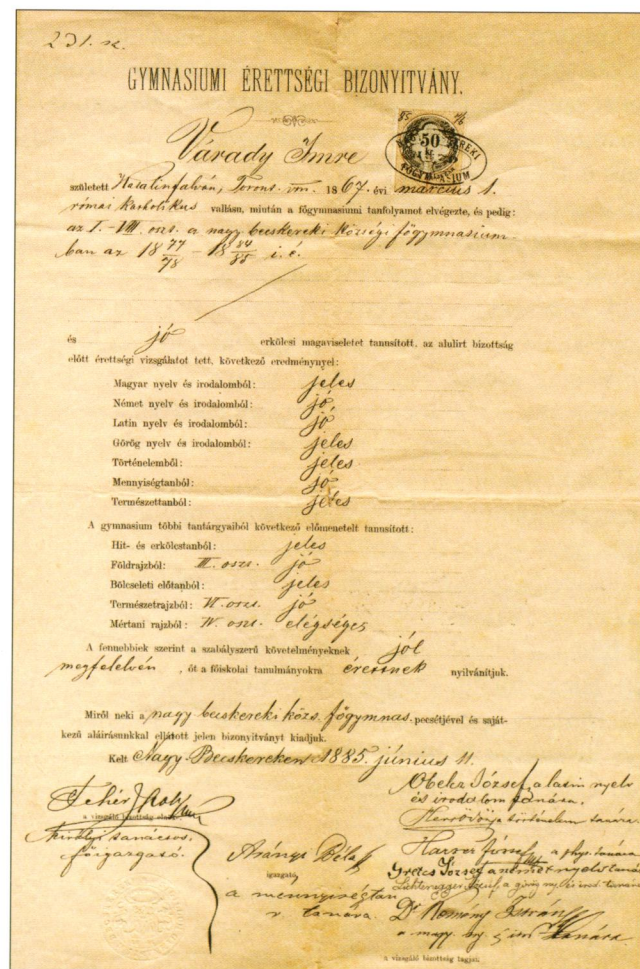
Az új helyen kényelmes, két utca – a zárdával, akkoriban Aradáci (Vasúti) és a másik oldalon az akkori Bonnáz utca – felé néző, négy szobából álló lakást osztottak ki részünkre. Az udvari oldalról két külön ajtó vezetett be a lakásba. Az egyik, udvarból nyíló ajtó, szüleim és Giza húgom hálójába; a másik, a Bonnáz utca felé néző ablakokkal világított, kisebb előszobába vezetett. Innét az ebédlőbe, s ebből ajtó nyílt úgy a szülők hálójába, mint külön a kettős utcába néző, nagy négy ablakos vizit szobába; ebben a nagy szobában állott íróasztalom is, a zongora is.

Itt készültem továbbra a VIII. o. vizsgáira és a matúrára. Igaz, szép, tágas 4 ablakos, világos nagy szoba, de nem az én csendes magányú diákszobám. Még ma is azzal mentegetődzöm, hogy régi kis diák magányom elvesztése is hozzájárult, hogy az előző (VII. osztályos) első eminens tanulójból, a VIII.-dikban a második helyre s a remélt praematurusból, a benematurusba csúsztam le. Lakásunk kényelmét emelte a teljes számú megfelelő mellékhelyiség: különálló konyha, éléskamra, nagy kapubejárat mellett kocsisín, ló- és tehénistálló. Atyám irodája a lakástól különülve a nagy udvar másik oldalán, a fogház épülete mellett külön magas földszinti házban, kétszobás helyiség volt.

Ez új lakás volt tehát a családi fészek: 1884. novemberétől 1894. év elejéig. Innét jártam a diákélet utolsó hónapjaiban a gimnáziumba, a VIII.-dik osztály és a matúra befejeztéig. A VIII. o. utolsó rendes előadása: 1885. április 29-én volt. Ezután már nem szóltott többé a gimnázium templom iskolába hívó kis harangja hozzám is. A VIII. osztályvizsgái május 4-től 9-ig folytak. S egy heti szünet után, 1885. május 16-tól 20-ig voltak az érettségi írásbeli, majd június 10 és 11-dikén szóbeli vizsgái. Ez nap (VI. 11.) esti 1/2 8 órakor hirdették, az egész vizsgálóbizottság jelenlétében, az eredményt, és osztották ki a sikeresen végzetteknek az Érettségi Bizonyítványukat. Hét tárgyból vizsgáztunk, s a bizonyítványom szerint:

1. Magyar nyelv és irodalomból: jeles; 2. Német nyelv és irodalomból: jó; 3. Latin nyelv és irodalomból: jó; 4. Görög nyelv és irodalomból: jeles; 5. Történelemből: jeles; 6. Mennyiségtanból: jó és 7. Természettanból: jeles.

Aláíráások: Fehér Károly főigazgató, a vizsgáló bizottság elnöke, Arányi Béla igazgató, a mennyiségtan, Obelcz József, a latin, Herr Ödön, a történelem, Harzer József, a természettan, Gretcs József, a német, Lichtenegger József, a görög és dr. Kemény István, a magyar tanára.

Érettségi bizonyítvány (benne az „érettségi vizsgálat” és a „többi tantárgyból tanúsított előmenetel”)

E lakásból mentem: 1885–1889 években a jogi egyetemre Budapestre, közben a harmadik évben: 1887/88 évben a katonai önkéntes évre Triesztbe. Innét indult a lakodalmi menet 1891 év nyarán, az akkori vármegyeháza nagy udvarán keresztül, a megyei tisztviselők tisztelgő sorfala között, a templom-

ba: Giza húgom és Slawikowsky Szaniszló, az időben a 29-es háziezredünk hadnagya esküvőjére. Itt, e lakásban ünnepeltük 1891. III. 1-jén az akkori törvények szerinti 24-dik év betöltésével, az én nagykorúságomat. Emlékezem, az ebédnél Piukovics Ödön ügyész mondott pohárköszöntőt.

A jogászok részére előírt egyetemi négy év leteltével az első szigorlatra jelentkeztem, s az itt előttem fekvő szigorlati bizonyítvány szerint: a magyar közjog, közigazgatási és pénzügyi jog, büntető jog és politikából 1889. VI. 14-dikén ez I. szigorlatot nemcsak sikeresen tettem le, de a szöveg végére oda írva: „és szótöbbséggel meg is dicsértetett”. E kitüntetéses szigorlatról Becskerek akkori napilapja, a Torontál is megemlékezett. A szülők büszkén boldogok. Az üdvözlők nagy számban látogatnak. Poroszkay Béla akkori megyei főügyész magához kéret, s szívélyes gratulálás után kijelenti, a főispán és alispán megbízásából felhív, lépjek megyei szolgálatba, fényes előmenetel, mint mondják, biztosítva van. Nagyon megköszöntem a kitüntető figyelmet, de udvariasan elhárítottam. Épp úgy, mint valamikor dr. Ebner Alajos kerületi főesperes, majd Schäffer Antal becskereki plébánosnak, a Pazmaneum kecségtetésével, a papi pályára hívó buzdító kísérletei is leperegtek. Szabad pályán szabad ember akartam maradni. Nem is bántam meg sohasem. Na de mindezekről majd sorjában és később.

Az elemi 4. évi iskolák, a gimnáziumi 8. osztály, az írásos és szóbeli érettségi vizsgák befejezése után vége volt a diákélet korszakának, az egyetemi évek megkezdése előtti szabad nagy vakáció legtöbb idejét a családban, „nagy pusztának” elkeresztelt földeken töltöttem, úszással, olvasással, lovaglással, tervezgetésekkel.

Szüleim ugyanis Bótos községe tulajdonához tartozó, mintegy 400 holdnyi elhanyagolt, a Bega folyó mentén végighúzódó legelő területet béreltek azzal, hogy a legelőt feltörve, szántónak használhatják. Az út Écskán, Lukácsfalván keresztül, a Bega töltésén áthaladva vezetett e földekre. Lukácsfalvának magyar lakói nagy buzgalommal ajánlkoztak feleseknak, feltörték, felszántották a rétet, bevetették, s csakhamar búza, repce, kukorica termés zöldelt az eddig füves területen. Aradáci tót fiúk, tót lányok vályogot vertek, építkeztek, s így mihamarabb tető alá került a csősz lakás és konyha, mellette részünkre nagy szoba; kocsiszín, istálló. Ez időben kocsink, lovaink s nékem Tündér nevű nyergesem is volt. Itt a Bega melletti szabadban töltöttem a matúra utáni, sőt néhány egyetemévi szünidőt is.

Az élet idekint eléggé mozgalmas, élénk volt. Itt szántott, vetett, a sok felesműves gazda, itt forgolódtak a vályogvető tótok, a gőzcséplőgép dalos munkásai. Gyakran kilátogattak meghívott vendégek. Piukovics ügyész családjával, Pohut István járásbíró, Szilágyi törvényszéki irodaigazgató, s fia Albert, Kohn (Kardos) Samu barátaim, a Pécsről, Bonyhádról, nálunk vakációzott rokonaink. A bérleti szerződés 4 évre kötött. A harmadik év nyarán

történt azonban, hogy a Pécsről itt nyaralt vendégrokonainkkal egy napra kirándultunk, s amikor estefelé hazaindultunk, Eötvös Gusztai unokaöcsém felült a kocsis mellé a bakra, s ő vette kezébe a gyeplőt. Én a kocsi mellett lóháton. Amint a kocsi a töltésen felfelé halad, hirtelenében felborul. Édesanyám oly szerencsétlenül esett, hogy jobb karja a kulcsesont körül kificamodott. Az úton nagy fájdalmak kínozták. Hazaérkezve akkori háziorvosunk dr. Weiterschan nagy erőfeszítéssel a kart helyreigazította, de a kínos fájdalmak még hosszú ideig tartottak. Ennek hatása alatt a földet a 3-dik gazdasági év befejeztével a 4-dik évre albérletbe adtuk. Funk család vette át.

S ezzel végeszakadt a „nagy pusztai” életidénynek.

Egy kevéske lelkiérzelmi benső tusa után, végre is megegyezésre jutok magammal, hogy a mostani 86-dik életévem küszöbén még egyszer nekibátorodom, s átbarangolok a diákévek megmaradt naplófeljegyzéseim, a gimnáziumi értesítőkön, az írásbeli iskolai feladványokon, s így veszek végbúcsút hosszú földi életem, ez édesbús emlékü, letűnt diákkorától.

VISSZAPILLANTÁS

Minden életkornak, minden életszaknak megvan a maga külön vidorsága, meglegedettsége, öröme; de egyben a maga külön vergődése, küzdelme, borulata. Már a kisgyermek játszi nevetgélését mily gyakran szakítja meg a kis szemecskék könnyzápóra.

Ma, oly sok évtizedes visszanéző távlatból, ott vibrál érzésemlemben a kis elemista szorongó félése, amikor egy írásbeli leckét, még mielőtt a tanító feladta volna, otthon előre félig már megírtam volt, s amikor az iskolában a tanító elkészítését feladja holnapra, én fontoskodva elvakkantam magam: „én már előre meg is csináltam”. Hazamenve otthon persze eljátszadoztam, s meglefedkeztem arról, hogy a félig írottat folytatva be is fejezzem. Másnap iskolába menet a kis hídon áthaladva, ma is emlékezve átérzem, hirtelenében eszembe ötlük, hogy a csak félig megírottat nem fejeztem be. Megszállott a félő izgalom. Csakugyan, Váry Mihály tanítónk, bizonyára, hogy példát mutató megdicséresemre alkalma legyen, felhív, hogy olvassam fel az írásos leckét. Persze csak a lecke közepéig juthattam – megálltam. Váry tegnapi dicsekvésemem emlegeti. Szégyenkezve vallok: csak a fele volt meg akkor, amikor fecsegtam.

Ma erre visszatekintve milyen kicsike semmiség; de akkor oly fájdalmas átélés, hogy most oly sok évtized után is ott érződik valahol a tudat mélységében.

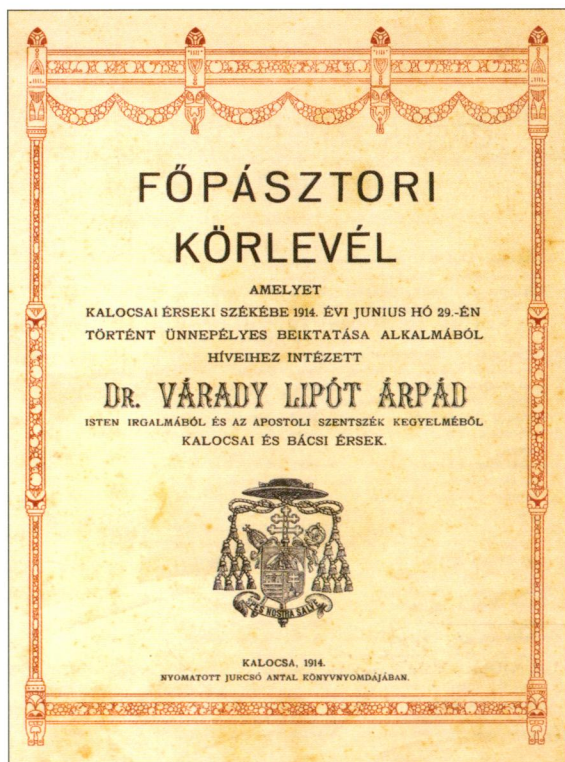
Az elemi előtt óvodába járó is voltam. Megvan egy 1873. V. 1-jén János „Kassier” által aláírt „Bestätigung” arról, hogy az egy forint havi díj kifizetett. Még ez óvoda éveibe is visszanyúl egy-egy homályos emlékfoszlány. Az egy forintos nyugtát az első elemi osztályos „Tanodai Bizonyítványhoz” fűztem.

Dr. Várady János dédnagybátyám címzetes kanonok volt ezidőben, Nagybecskerek rom. kat. plébánosa. Ő is, mint testvérei: Várady Mihály, Várady József nagyatyám és atyám is, Szegeden születtek, s onnét jöttek Torontálba.

Várady János 1792. október 5-én született, s 89 éves korában, 1881. január 16-án halt meg itt, Becskereken. Temetésén a kivonuló gimnazisták között, mint akkoriban IV-dikes, én is ott voltam. Becskerekre 1822. évben mint administrator jött, s 1823 óta, tehát több mint 58 éven, itteni egyházunk plébánosa. Nékem keresztatyám volt, aki ez alkalomra jött ki Becskerekéről

Katalinfalvára. Mi a plébánialakban elég otthonosak voltunk. Karcsi öcsém-mel minden vasárnap délelőtt megjelenve a „Grossonklinál”, átvettük tőle a már kikészített 4 krajcáros (bugernek neveztük) hetibért. Vásárkor duplán kaptuk a 4-4 krajcárokat.

Várady Árpád – a későbbi kalocsai érsek – mint VII. és VIII. gimnáziumi tanuló, e két éven át itt, Becskereken járt iskolába, s a plébánián lakott. Mint az értesítők mutatják, mindkét évben tiszta jeles a bizonyítványa.

Főpásztori Körlevél

Mint a Hasznos Mulattató kecskeméti diák cikke, úgy a további gimnáziumi időkben, különösen a Smiles jellemépítő könyvei voltak a Váraljai utca végén fekvő „pusztának” keresztelt szülő helyen kedvenc olvasmányaim.

Ott lobogtak nyári időben a téglakemencék. Onnét hordtuk a téglát, a még 1881 évben, elsőnek felépített Váraljai u. 12. számú házhoz, amely Giza húgomé lett. Utána az 1883. évben a 8. számú később dr. Haidegger Lajos orvosnak eladott, s végül 1887. évben a 10. szű. felépített házhoz, amely az én nevemre került, s amelyben ma is lakom. Itt e házban születtek, nevelődtek

gyermekeim; kivéve Lórit, aki 1918. július 14-én (Bastille lerombolása napján) a Bega-parti szőlőben látott napvilágot. Mindezekről s az akkori életről elég terjengősen, az azon időbeli naplófeljegyzéseim regélnek. Még a régi szőlőben, 1881. nyarán történt, hogy testvéreimmel löport papírstancliclibe tömve rakétát készítettünk; a betett hosszabb spárga kiálló végét meggyújtottuk, s visszahúzódva vártuk a felrobbanást. Soká késett. Én türelmetlenségemben oda menvén, fölője hajoltam, s reáfűjtam. E pillanatban ért az égő kanóc másik vége a lőporhoz, felrobbant, egész arcomat leperzselte. Szemeimet nem tudtam felnyitni. Csúnya, felduzzadt égési sebbel a kocsira emeltek, s hazaszállítottak. Kétségbeesett szülőim orvosért küldtek. Heteken át nyomtam az ágyat, s az égési kínok mellett a fő baj az volt, hogy szemeimet nem tudtam kinyitni, nem láttam. Az orvos megvakulásomtól tartott. Végre is, a csúnya ótvar sebek lehámlottak. Láttam. Orvosunk szerint a szikralobbanás pillanatában szemeim ösztönszerűen becsukódtak, s ez mentett meg a vakságtól.

1882-ben osztálytársaim néhányával megbeszélve, V-dikesek voltunk, „Deákok Lapját” szerkesztettük, litografnyomdán sokszorosítva, havi 10 krajcáros áron terjesztettük a diákok körében. Mindössze négy száma jelent meg. Megvan mind a négy egy-egy példánya.

A lap képeit Szabó Pisti osztálytárs unokatestvérem rajzolta, litografintával. Mind a négy szám szövege az én litografintás kézírásom. Az újságlapok az akkori törvényszéki litografnyomdában készültek. Várady Mihály nagybácsi volt az időben a törvényszék elnöke. A bírói végzések, határozatok, ítéletek sokszorosítására litograf nyomdát rendezett be. E nyomda személyzetét akkoriban fogházfelügyelő édesatyám a fogház könnyebb ítéletű, értelmesebb embereiből válogatva jelölte ki, s ezek naponta őr kíséretében dolgoztak a sokszorosítóban. A 10 krajcáros előfizetési pénzekből s nagyobb gimnazisták olvasó köréből összekunyerálva vettem dohányt, pálinkát, s örnek, nyomdamunkásoknak ezt osztogatva, serényen, így litografálódott a „Deákok Lapja”. Megtudták a tanárok. Betiltották. A rövid életű Deákok Lapja ugyan elnémult; de nem hamvadt el vele az én újságszerkesztői sorsom. Ez újjáéledt. Az 1901–1910 évek folyamán majd mint fő-, majd mint felelős szerkesztő és Chefredakteur a Nagybecskereki Hírlap, a Délvidéki Újság, a Torontaler Volksblatt, az Unser Blatt lapjaival ismét a küzdőporondon hangoskodott. Az ezen időkből fennmaradt magyar és német nyelven megjelent példányok ennek emlékeztetői.

— Horvát okvetetlenkedés. Egy magán-tisztviselő a postán levelet küldött a horvát kereskedelmi bank címére. Alföldi ember létére persze magyarul írta a címet és természetesen Zágrábnak nevezte a horvát fővárost. Ez volt ami nem tetszett a horvát kereskedelmi bank-nak, amely fölbontatlanul küldte vissza a magyar címzésű levelet. Előbb azonban áthúzta a „Zágráb” szót s helyébe „Agram”-ot írt. A hepiciáskodó bank, ugylátszik nem tudja, hogy Horvátország közjogiilag magyar államhoz tartozik és hogy csak m. kir. posta van. Az okvetetlenkedő banknak megmagyarázhatná ezt az odaváló postaigazgatóság.

Mindenemü kocsikat (hintó, homokfutó, halottí s más egyebűt) készítek a legújabb mód szerint valamint javítok olcsón és gyorsan, szintűgy jutányosan cserélek be ócskát újjak fejében.

E szakmába vágó kovács, bogárnér és nyerges munkát szintén elvállalok.

Versenyképesség! **Amend Ferenc kocsigyártó** Nagybecskerek, Aradúti út a régi kórházzal szemben.

Áprilisi tréfából házasság.

Pompás sikerű áprilisi tréfa utójátékáról beszélnek most a városban. Történt ezelőtt mintegy négy héttel, egy társaság sűrűzés közben elhatározta, hogy áprilist járát egyik legjobb cimborával. Ki is gondoltak egy ügyes, nemkevésbé merész dolgot. Tudták, hogy a fiu nagyon szereti egyik láztulajdonos fiatal, igazózn szép leányát. Reménytelennek mutatkozott ez a szerelem. Ebből pattant ki a tréfa-tréfa, mely véletlenül boldogsággal csattan. Levelet komponáltak és küldték a reménytelen szerelmesnek, amelyben a bájos ideálnak édesapja meghívja őt április 1-ére, esti 6 órára magához. Fontos közlendője van. Tudták az imposztorok, hogy a leány édesapja naponként 6 órától 8 óráig oda van sűrűzni. Az ifjú lázzal várja a boldog nap virradását. Április hó 1-én kifogástalan diszben, 6 órára becsüngött az ideáléknál. Két-háromszori csüngetés után is várni kellett még az ajtó előtt. Már távozni készül és alig halad a lépcsőn néhány lépést lefelé, kinyílt végre az ajtó és azon kikukkan a bájos ideál és kiszól:

— Ki van itt?
A fiatal ur visszafordul, elrebegi, hogy ő van itt, a papa meghívta és mily boldog. A leány sajnálkozva mondja, hogy a papa nincs itthon, nem is szokott ilyenkor itthon lenni, hanem tessék megvárni, fél 8 órára hazajön, Kitarja az ajtót, Pista félszege, de boldogan belép. Odabent a mama nem egészen barátságosan fogadja a váratlan vendéget. De csak megindul a szó, mely mindig élénkebb és barátságosabb lesz. Pista kezdi magát otthon érezni, amikor végre megérkezik az öreg. Az ifjú ember elébe áll, hogy ime, szíves meghívására bátorzkodott. Az öreg nagyot néz és kijelenti:

— Fiatal barátom, magát becsapták, én nem irtam, én nem hívtam, hanem azért üljön le. Mindenki nevetett. Pista is, és Pista ugy kívágta magát, hogy megszerették, vacsorára hívták. És most 3 hét után bátorzkodott megkérni a gazdag leány kezét és miután a leány is megszerette Pistát, az áldás már rajtuk van. Hir szerint a sűrűző társaság nem egy tagja sajnálja titokban, hogy nem őket küldték a bájos lány családjához — áprilisba.

T A R C A.

Fűtőék.

— A „Nagybecskereki Hírlap” társaja. —
Az ember fűtő volt egy kőgyárában. Az asszony mosni járt. Roggelől estig dolgozott mind a kettő a mécsre volt semmijől.
Este így szól az asszony:
— Holnap már nem dolgozhatok. Már nagyon elneheztem: nem bírom.
A tűzhely lángjánál gyertyát gyújtott és az asztalra tette a vacsorával együtt. Pirított szaloncukor volt a vacsora s mellette kávé; egy borascsú literos üvegből bor.
— Ha szegények vagyunk is jól élünk — mondotta az asszony.
De ma mégse volt olyan vidám, mint máskor. Az ura mindig komor, mint a vérsze. Vele jár ez a foglalkozással. Ez hát az asszony minden este fűtővidámította az ő emberét.
— Hát ne dolgozz, felelt röviden az ember.
Szótlanul ette meg a vacsorát, aztán pipát dugott bonitos fekete bajusza alá és mogorván nézett a gyertyára, — épen úgy, mint a hogy a kávé tűzhébe szokott nézni.
— A bába itt lakik a házban, — szólalt meg ujból az asszony.
— Hát mir annyira vagy?
— Anyirra, — felelte az asszony a fejét lehajtva.

Nem igen beszéltek addig erről. Mindiaszo egyezor, mílör az asszony észrevette az állapotát.
— Hallod-e János; — mondotta akkor vidáman — mit szólsz arra, ha az isten egy Jancsit adna nekünk?
— Istén öríz! — felelte az ember.
Az asszony akkor elszomorodott és könnyezett. Ezrebe jutott, hogy az ura milyen sajnálkova bocsát egy másik fűtőöl, akiknek kő fa ott állt minden este a gyár kapuján; ott állt meztelen, rongyos szalmakalapban, szurtoosan, szakadozott ruhában. Aztán kijött az apa és vezette nagybúszkán a fiát.
— Miért szered, miért búszkó rá? — fejezte be elbeszélést János. — Ha az a gyerek megú, nem adhat neki egyebet, mint a maga zaisra kékváson zubbonyát, szemes lapátját. Nyomorúság az öröksége.
Az asszonynak mindig eszébe volt ez a kis fiu. Egyszer kúldtú is neki pogácsát. Ez hát többet nem beszéltek a maguk várandóságról mind e mai napig.
Sokáig hallgattak most és szomorú volt mind a kettőnek az arca. A kis ülmpe ott asszonynak az orra körül látszott a szomorúság, az embernek a szeme körül.
— Minék ez nekünk, — szólalt meg aztán az ember. — Négy éve lakunk együtt Boreasa és azt gondoltam, hogy a nyomorúságunk vele llnál a földbe.
— Oh, — szólalt az asszony könnyezve, — ki tehet ellene!

— Gondold meg, hogy nem lesz neve, gondold meg, hogy nem lesz soha jó ruhája, nem játszik ez a virágos réten, zöld erdőben, felű az utcán, meg ebben a sötét oduban. Aztán ha aláesett az egyik nyomorúságon, beleesik a másikkba. Ha férfi lesz járhat a gyár kormos falai közé, ha nő lesz, fölkelhet veled hajnalban és mellet a mosókonyha undok gözebe. Hát érdekes azért születni?
— Bárcsak halva születne!! — felelt az asszony.
Kis idő múlva lefelétek, a sötétben folytatták a szomorú beszélgetést.
Egyszer az asszony megajdul és azt mondja:
— János, menj a bábáért.
János fölugrott és sietve elment. Aztán nem is felelt le többé. Ujra pipára gyújtott és ott járt föl és alá a lámpás körül a folyosón.
Ejteléjén meghallotta a gyermekkirást. Akkor összereszt és belépett.
A gyertya ott égett az ágy mellett. A bába egy csupasz kis gyereket tartott az asszony előtt. De nagyon csepp volt.
— Fiu, — kiáltott a bába.
— Jaj de szép! — szólalt vidáman az asszony.
— Csakugyan fiu, — szólalt az ember is.
— Nézd a szemét: olyan mint a tied!
— Olyan az, istenecske, — felelt az ember.
Ez mind a kettőn nagy érdeklődéssel és mosolyogva nézték a gyermeket.
Gárdonyi Géza.

1883-ban, VII-dikes időmben, megalakítottuk a vakációs Önképző Irodalmi Kört.

1883 őszén került tető alá a Váraljai u. 8. szú ház. Édesanyám, Imre névnapommal (XI. 5.) kapcsolatban, házszenelésre kérte a lelkész urat, s az új ház nagyobbik szobájában volt ebédre terítve. A meghívott VII-dikes egész osztály együtt volt. Kohn Samu köszöntött fel, s mint a fiúk emlékejándékát Csató Pál „Szépirodalmi Munkái” könyvét nyújtotta át. Víg hangú deák ebéd után előadásra siettünk.

1883. július 8-dikán kapcsolódott be Becskerek városa az ország vasútforgalmába. E napon du. ½ 4 óra tájt futott be a felvirágosított gőzmozdonyhoz kapcsolt vagonpark a becskerei állomásra. A közönség örömteli éljenzéssel fogadta. Édesanyámmal, Giza húgommal mi is közöttük voltunk. Az üdvözlő beszédet Kovács Ágoston királyi tanácsos tartotta, amelyre Dániel Ernő képviselő, később kereskedelmi miniszter válaszolt.

E napig a felőlről jött postát Kikindától Becskerekig kocsiposta közvetítette. Rendesen esti 7 óra tájt szólalt meg, akkori megyeházi lakásunk előtt haladva, az érkezést jelző posta kürtje. A kocsis mellett szuronyospuskás kíséző katona ült. Történt egyszer, hogy Basahíd és Melence között az útvonalon a postakocsit rablóbanda megtámadta. Lesből lelőtték a kocsist, a katonaórt lefegyverezték, megkötözték, a postakocsit feltörték, az értékeket elvitték. Egy ideig estéknként nem szóltott a postakürt. A csendőrség a banda vezérét, emlékezem, Golusin Glisa volt a neve, elfogták, s a becskerei fogházba kísérték. Itt az időben már elég gyakori fogházlátogatásaim alatt vele is több ízben elbeszélgettem. Atyám engedélyével ugyanis akkoriban sokszor megfordultam a fogház folyosóin, s a cellákban elbeszélgettem a szerencsétlenekkel. Két tanult, intelligens s egy jellegzetes arcú fogolyra ma is élénken emlékezem. Ez utóbbi Dávid Samu zsidó ember volt, aki a cellájában használt kincstári szalmazsákot felhasogatva abból kötelet font, s egy éjszakán azt az utcai ablakrácsra erősítve, ezen földre ereszkedett, megszökött. A megindított körözésre Pécs táján egy megkísérelt betörésnél elfogták. Visszahozták. A szigorított őrizet mellett is volt alkalmam vele ezután is többször beszélni.

A tanultak egyike, Bogyó János, Torda községében tanító, kántor, s mellesleg műkedvelősködő színműíró volt. Atyám irodájába vette. Itt vele és értelmes magyarázatai útmutatása mellett tanultam történelmet, magyar irodalmat s zenei összhangzattant. Erről naplójegyzeteim is megemlékeznek. A másik, az akkori megyei dzsentrí társadalom tagja, Balázs Vince, Ürményháza község plébánosa volt, s innét került a fogdába. Rokona Sipeki Balázs Frigyesnek⁷, Elemér-községi nagybirtokosnak, volt országgyűlési képviselőnek, aki

⁷ Sipeki Balás Frigyes (1833–1879), a nagybecskereki *Torontál* című lap alapítója és szerkesztője.

egyidőben a Torontál lap tiszteletbeli főszerkesztője is volt. Egy plébániája községi tanítónőjével tartott ismeretsége vitte sikkasztásra; kitudódott, a rokonság elfordult tőle, s így sodorta könnyelműsége a fogházba. Tanult, finom modorú ember volt. Sokat voltam vele.

1884. évi szeptember hó 14-diki dátummal lezajlott, az én győzelmemmel végződött választási küzdelemről regél a krónika. Arányi Béla piarista rendi igazgatónk a gimnazisták körében Diáksegélyező Egyletet alapított. Ennek elnökét a mindenkori VIII-dik osztály tanulóiból választották az egylet tagjai, az igazgató jelenlétében, titkos szavazás útján. Két elnökjelölt volt kandidálva. Meleghy Gusztáv osztálytársam és én. Előzőleg erősen folyt a korteskedés. A választás jelzett napján 73 szavazócédula esett az urnába. Meleghy neve 26. lapra íródott, a különbözeti 47. nekem jutott; így: 21 többséggel egyleti elnök voltam.

Ezzel most már az óvodai, az elemi, a gimnáziumi, előkészítő évektől búcsúzom, s Budapestre az egyetemre indulok.

EGYETEMI JOGÁSZ ÉVEK

Édesanyám, Giza húgom, Karcsi öcsém és a hozzánk csatlakozott Lindhoff János neje és Ilka lánya társaságában, érettségi bizonyítvánnyal felszerelve, 1885. szeptember első hetében felutaztunk Budapestre. Ott országos kiállítás éve volt. Ezért a szállodák állandóan zsúfolva, s így magánházak is hirdettek kiadó szobalakásokat. Ajánlatra az akkori Akácfa utca 4. szű. házban vettünk ki szobákat. Reám nézve azért emlékezetes, mert későbbi években sorsom még két ízben irányított ugyane 4. szű. házba. (Dr. Kassovitz, dr. Kuhejda.) A kiállításon mindannyian együtt barangoltunk. Giza, Karcsi és én, ekkor voltunk először Budapesten. A kiállításon felvett társas vásári fényképen, mind az öten együtt vagyunk. Ma még Ilka – később Kiss István becskerekai bírósági végrehajtó neje, s majdan özvegy – és én maradtunk az élők között.

Mama, Giza s a társas kísérők mintegy 10 nap múlva elbúcsúztak, s én az egyetem közelében Zöldfa (később Veress Pálné) utca 14. szű. ház I. emeleti bútorozott szobáját béreltem, ahol Karcsival és Kardos Samu gimnáziumi s most már jogász barátommal laktunk együtt. Karcsi, a hó végén, Brázay Kálmán sósborszeszgyáros üzletében helyezkedett el, s így Samuval maradtam együtt az egyetemi első éve végéig. Beiratkoztunk. Az érettségi bemutatásával felvettek a jogi fakultás első évfolyamába.

Az egyetemi előadások megkezdéséig Karcsi öcsémmel keresztül-kasul bolyongtunk Pesten, odaát Budán. Álmélkodva bámultunk. Élvezettel szívtuk a főváros újdoni benyomásait. Becskerekai idősebb évfolyamú egyetemisták kaulauzolója mellett abonáltunk az egyetemista étkezdében ebédre; beiratkoztam az Egyetemi Olvasókörbe, az olvasóteremben fiókot béreltem, ebben tartottam jegyzeteimet, író tollat, tintát (akkoriban töltőtoll még ismeretlen volt). Ide járt minden újság. Sok időt töltöttem itt. Itt olvastam, írogattam, sőt tanultam is; különösen a hideg téli hónapokban jólesett a tartózkodás a jól fűtött teremben.

Az előadások az egyetemen szeptember 18-án (pénteken) kezdődtek. Dr. Vécsey Tamás, a római jog tanára, nagyon szép, emelkedett, szívhez szóló beszéddel vezetett be az egyetemi életbe. Amint régi írásaim között botorkálok, látom, ennek vázlatos tartalma ma is megvan. E buzdító és bátorító beszéd

hatása alatt gyakori látogatója lettem a Petőfi, a Kisfaludy, az Akadémia irodalmi, tudományos felolvasásoknak; sőt, amint olvasom, már október 1-jén (1885) a képviselőházba is bebátorkodtam. Az első képviselő, akit a teremben izgatottan fel s alá járkálni láttam, s megnyitáskor felszólalt, s így elsőnek hallottam, az öreg Csanády volt. Az öreg kuruckodó magyar már az 1848-as években is képviselő volt. Az elnök megnyitja az ülést. A magyar atillás, csizmás kuruc emelkedik szólásra, s valahogy így kezdi: „Kérem én, van-e tudomása Tisza Kálmán miniszterelnök úrnak, aki furfangos politikája által csempészte be magát a minisztériumi székbe (óriási hahota)...”, s ilyen hangnemben folyt végig az első beszéd, amit én akkoriban, a hallgatóság karzatáról végig élveztem, mint első éves jogász; nem sejtve, hogy 20 év múlva (1905-ben) én is tagja leszek a magyar képviselőháznak. Ekkor (1885) az országháza még a Sándor utcai palotában volt. S vele szemben a régi múzeumkerti nagy palotában volt a főrendiház, amelynek karzatára is csakhamar feljutottam; még kevésbé sejtve, hogy további 34 év múlva Beograd főrendiházának, szenátusának leszek tagja (1939).

Bizonylat a „beiktattatásról”

Az öreg Csanády után ugyanaz nap (1885. X. 1.) Szilágyi Dezsőnek valami Balkán-ügyi kérdésben előterjesztett interpellációját is végighallgattam. Lent az ülésteremben ez nap láttam először: Tisza Kálmán, Szilágyi Dezső, Apponyi Albert, Jókai Mór, Pulszky Ferenc neves képviselőket.

Első évi jogászkorom emlékezetes sikernapja (1885. XI. 3.) volt. Dr. Kerékgyártó Árpád történelem tanáránál ez nap „jeles” eredménnyel kolloquáltam. Első egyetemi kolloquálás. Másodnapra (XI. 5.) névnapom volt, amikor be-futott otthonról az első házi finomságokkal telt csomag. Szülőim e meghatóan kedves figyelmét azzal igyekeztem viszonzni, hogy hazaküldöttem az első és „jeles” sikerű kolloquiumi bizonylatot. Ez időben kézbesítették az első éveseknek ösztöndíj formájában és nyelvezettel kiállított igazoló írást arról, hogy felvettek az egyetemi hallgatók sorába.

Így hangzik: „*Mi a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Rectora. – Üdvöt az Olvasónak. Tudatjuk valamennyi kar tudoraival és más mindenki-vel egyenkint és összesen a kiket illet, hogy Várady Imre úr torontálmegye, katalinfalvai születésű mint jog- és államtudománykari rendes hallgató, egyetemünk anyakönyvébe szabályszerűleg beiktattattott; mit aláírásunkkal és kisebb pecsétünkkel ellátott jelen okmánnyal bizonyítunk. Kelt Budapesten 1885 év november hó 15. napján. A jog és államtudománykar Dekánja: dr. Antal Gyula s. k. a kir. tud. egyetem Rectora: dr. Lechner s. k.*”

Az egyetemi dekanátusban kikértem a Ferenciek Terén épült palotában elhelyezve volt „Egyetemi Könyvtár” és a nemzeti múzeum épületében megnyílt „Múzeumi Könyvtár” látogatására jogosító igazolványokat. A két könyvtárban sok üdvösen kellemes órát töltöttem. Majd megváltottam a „Nemzeti Színház” páros és váltakozva, a páratlan bérleti előadások napjaira szóló egyetemisták részére kiállított mérsékelt árú jegyfüzeteket. A színháznak ekkoriban így gyakori karzati látogatója voltam. Emlékezem, Ibsen Henrik norvég drámaíró volt nagy divatban. Néhány magyarra fordított darabját, a bérlet folytán, több ízben is végigélveztem. „A Társadalom Oszlopai”, „Rosmersholm”, „Nóra”. E bérletben gyakran gyönyörködtem Madách „Ember Tragédiája” fényes előadásaiban. Különösen megrázott mindenkor Danton vérpadi jelenete. Alakítója Nagy Imre. Hatalmas színpadi, szép férfi megjelenés. Gyönyörűen csengő, átható hang. Nagy Imre színi megjelenése már előzőleg szívembe markolt, amikor 1890. októberében a magyar színészet száz éves (1790–1890) fényes jubileumi előadásán, amelyen Jókai Mór és Várady Antal is felvonult, Nagy Imre mondotta a befejező fohászt.

Később véletlenül Budapesten időztem, amikor olvasom, hogy a nemzeti színházban este az Ember tragédiája megy. Jegyet váltottam. A régi egyetemkori emlékezők hatásával gyönyörködöm az előadásban. Fellép Danton – Nagy Imre a vérpadra. Hatalmasan zeng búcsúja. Egész megjelenése, hangja ez este különösképp megrázott. Előadása után, hazamenet, e hatásérzés állan-

dó kísérőm. Másnap kávéházban reggelizem. A mellettem levő újságok asztalán feltűnik, a budapesti újságok első lapjain, a nagy fekete gyászkeret. Kézbe veszem. Nagy Imre színművészt gyászolják, aki a tegnapi este előadás után, az éjjeli órákban, revolver golyóval zárta le életét. Mélyen megrendülve olvasom „amerikai párbaj” öngyilkos áldozata. Tegnapi este a kikötött év utolsó napja. Este még a színpadon, reggelre már a koporsóban. Ekkor hallottam először amerikai párbaj létezéséről. Utóbb suttogó hírek terjedtek arról, mintha Nagy

Jegyzőkönyv.

Felvétetett Nagybecskerekben 1906 évi Julius hó 14. én esti 9. órákor, Dr. Pap Dezső és Dr. Kardos Samu urak között felmerült becsületbeli ügyben.

Jelen voltak az alólirottak:

Dr. Billits Béla és Dr. Várady Imre, mint Kardos Samu megbízottai a jelen becsületbeli ügy előzményeit a következőkben adják elő:

ma délelőtt Kardos Samu barátai kíséretében a főúton menve elhaladt Pap Dezső ur mellett amikor következő megjegyzést hallotta: „rongyos alak.” Minthogy Pap Dezső urat személyesen egyáltalán nem ismerte vele soha semmiféle érintkezés nem volt, így nem hitte, hogy az idézett becsületérté kifejezése reá vonatkozott; minthogy azonban Pap Dezső szavak kiejtése közben erősen fixírozva nézett Kardosra, így Kardos oda fordulva kérdezte: „kit ért?”

Kardos Samu megbízottai felől névben a fent előadott szandikos sértésért lovasias elégtételt kérnek Balas Iván és Demkó István mint Pap Dezső megbízottai felől névben kijelentik, miszerint hajlandók a kért elégtételt fizetvén alakban megadni.

Felők megbízottai az ügy békés elintézését megkísérelték, miután az eredményre nem vezetett a következő feltételekben állapodtak meg, Kardos párbaj harozképtelenségig nyak nonalj és caukló kötésével; a párbaj a helybeli regatta egyet hajóházában 1906 évi Julius hó 15. én reggel 1/2 9 órákor vivatik. Szűrés kizárva.

Párbaj vezető Várady Imre lesz. Ezzel a jegyzőkönyv felolvasatott és aláíratott.

K. m. f.

Várady Imre
Pap Dezső
Kardos Samu

Pap Dezső ur megbízottai, *Kardos Samu* ur megbízottai. Folytató

lag felvétetett 1906 évi Julius hó 15. én reggel 1/2 9 órákor. -

A kardos párbaj az előzőleg megállapított időben helyen és feltételek mellett megvívott és Dr. Kardos Samuak bal oldali nyakrészén történt sebesüléssel végződött, minthogy az orvos urak egyhangulag megállapították a beállott harozképtelenséget a párbaj vezető a párbajt befejezettnek nyilvánította. Ezzel az ügy a lovasiasság szabályainak betartásával befejeztetett.

K. m. f.

Várady Imre
Pap Dezső

Várady Imre szobatársa, Kardos Samu vívott párbajt, Várady Imre pedig tanú volt

Imre színművész társnője, a gyönyörű Hegyessy Mária férje Kaffka miniszteri tanácsos és Nagy közötti párbajban, a sors neki juttatta a fekete golyót.⁸

Színházi látogatásokon, könyvtári olvasótermeken felül, szorgalmas hallgatója voltam az egyetemi előadásoknak. Ezen időkből még megmaradt jegyzetfüzetek tanúsítják. A tanév befejeztével rendes időben letettem az első alapvizsgát, s készültem haza az első egyetemi vakációra. Hazatérve, szüleim

⁸ A párbajt és a párbaj szinte természetes létezését megörökölte a polgári társadalom. A párbajképeség feltételezett valamilyen társadalmi rangot, és ezáltal feudális rendezőelveket tükrözött. Vallási és etnikai határok nem befolyásolták a párbajképeséget. Társadalmi elfogadottsága néhány évtizeddel túlélte a tiltó jogszabályokat. Sok esetben a viták és a feszültségek méltóságteljes feloldását jelentette, aránylag kis sérülés árán. Az úgynevezett amerikai párbaj sokkal ritkább volt, az orosz ruletthez hasonlítható, és legtöbbször tragikus kimenetelt eredményezett – amint ez például Nagy Imre színművész esetében történt. A XIX. század elején – bár tilos volt – nem volt ritka a párbaj sem Budapesten, sem Nagybecskerekben. Várady Imre levéltárában több tucat párbajjegyzőkönyvet találtunk. A napló írója az esetek többségében tanú, néhányban azonban ő maga is résztvevő. Parlamenti döntések is szólnak párbajvítés okán. A büntetések azonban inkább szimbolikusak voltak, és politikai hátrányt sem jelentettek, ha valakit párbajozás miatt valamilyen szankció sújtott. Mellékletként egy olyan jegyzőkönyvet közlünk, amely híven tükrözi az akkori titkos jegyzőkönyvek szerkezetét. (A jegyzőkönyvet érdekessé teszi, hogy bár gyakori, de tilos esemény volt a párbaj, és ezért a jegyzőkönyvek titkosak voltak.)

ünnepélyes melegséggel fogadták a jogász fiút. Akkoriban még mienk volt a botosi rét haszonbérlete; megvolt Tündér lovam. Ezen első jogász évi szünidő nagy részét e réti földeken töltöttem. A vakáció hetei csakhamar elrepültek. Szeptember hó elején (1886) ismét Budapesten vagyok. Beiratkozom, lakást keresek. Most már egyedül voltam. Karcsi öcsém Brázaynál, Kardos Samu múlt évi lakótársam, a második évet Párizsban tölti. Emlékezem a Soroksári (később gróf Ráday) utca 8. szű. ház udvarában, külön bejáratú, földszinti bútorozott szobára találtam. De ott nem sokáig bírtam ki. Felettem az emeleten lakó házaspár, folyton hangosan civakodva, már reggel 5-6 óra tájt kezdtek a durva perpatvart. Minden kiabálás lehangzott szobámba. Éreznem kellett, itt vége a nyugodt tanulásnak. Felmondottam. S november hó 1-jén ugyanazon Soroksári u. 33. sz. I. emelet 33. a. Spóner Miklós tisztviselő lakásában volt szép, külön bejáratú kis szobám. Sokban emlékeztetett az én becskerei feledhetetlen kis deákszobámra. Érdekes, hogy az emeleti lakás alatt, a földszinten zsidó imaház volt.

Az egyetemi élet folyt, mint az előző évben. Egyetemi olvasóterem, könyvtárak, kávéházak, színház, előadások szorgalmas hallgatása, jegyzetek írkálása. Az egyetemen ez időben kiváló tanerők működtek. Közülük többen országgyűlési képviselők, sőt miniszterek. Amikor későbbi időkben (1905–1910 években) Becskerek városa képviselőjében, én is tagja voltam az Országgházának, három volt egyetemi tanárommal lehettem képviselőtárs: dr. Sággy Gyula, az egyházi jog tanára; Ballagi Aladár történelem és dr. Földes Béla nemzetgazdaságtan tanára, utóbb kereskedelmi miniszter. Ez előtti és utána való időkben pedig dr. Szilágyi Dezső politika és büntetőjogi tanárom, házelnök, igazságügy-miniszter; dr. Láng Lajos pénzügytani tanárom, pénzügyminiszter; dr. Kautz Gyula nemzetgazdasági tanárom; dr. Pulszky Ágoston (Ferenc fia) észjogi tanárom; dr. Kerkápoly Károly kereskedelmi miniszter; Plósz Sándor igazságügyi miniszter. Jogi irodalomban, törvényhozási közéletben közismert nevű kiválóságok; akiket mind az egyetem padjaiból ismertem.

E második tanév végén is rendes időben letettem az előírt II-dik alapvizsgát.

Az azon időkben érvényben volt egyetemi rend szerint, a harmadik év végén nem volt további alapvizsga, s így általánosan követett szokássá vált, hogy a katonai vizsgálaton – asszentáláson – alkalmasnak minősített egyetemisták e harmadik évfolyamra beiratkoztak ugyan, de az egyetem látogatása helyett leszolgálták az előírt egyéves önkéntesi katona kötelezettségüket; úgy vélve, hogy ezáltal az életben egy évet nyertek, mert számított egyetemi évük is és a katonai szolgálton is egyben átestek.

KATONÁSKODÁSOM

Az akkori katonai előírások szerint, az egyéves önkéntesi katonáskodásra jogosítottak, szabad választásuk szerint, a Magyar–Osztrák Monarchia⁹ bármely oly városában jelentkezhetek október 1-jén tényleges szolgálatra, amelyben önkéntesi tanfolyam létezett.

Kardos Samuval úgy határoztuk, hogy e katonai szolgálattételre Triesztben jelentkezünk. Szülőimtől, Becskerektől, 1887. IX. 24-én este búcsúztam, Budapesten 2. napot töltve elintéztem a teendőket, s Karcsitól búcsút véve, 27-én a reggeli vonattal indultam Trieszt felé, másodnapra déltájban odaérkezve, már e nap délutánján elfoglalt új lakószobámból – Via Nuova 13. III. emelet 5. sz. – mentek a szerencsés megérkezést tudató levelek haza. Karcsika másnap az esti órákban Triesztbe érkezett, majd Kardos is, s október 1-jén előírással jelentkezünk a Bojano kaszárnnyában. Megindult a szabadéletű jogászvilágból a fegyelem korlátai közé szorított katonaélet.

Budapestről (IX. 27.) elindulva, a Pragerhófon, Laibachon, Adelsbergen át vezetett útvonalon áthaladva, másnapra, a bánáti szárazföldi síksághoz szokott szemre, lenyűgöző hatása volt a tengernek, az akkori tündérékességű Miramare csodakastélynak első megpillantása. Ezen útról, a katonaévről, az új benyomásokról, a tengermelléki barangolásokról, a bóra dühöngéseiről, a közelvidéki kirándulásokról, önkéntes katonapajtásaimról – eleinte 44-en voltunk, ezek közül hárman, az élelmezési osztályra Bécsbe mentek, s így maradtunk az év végéig 41-en – a színházak látogatásairól, a 33. napon át tartott, Adelsberg, Laibach, Cilli, Gonobitz, Windischfeistritz, Pölschach állomások pihenőivel, Krajna, Délstáyervidékeken átvonulva manővergyakorlatok után, a Triesztbe visszatérés idejéről, az előírt kiképzési idő befejeztével, a tisztizsga sikeres letételéről, s mindezek után a Budapestre visszatérés előkészületeiről, végre a Trieszttől való végbúcsúzás idejéről élénken emlékező napló-szerű feljegyzéstöredékek írásfüzeteim között fennmaradtak.

⁹ A napló Magyar–Osztrák (és nem a manapság megszokott Osztrák–Magyar) Monarchiáról beszél. Nem tudom, talán így mondták akkoriban.

Az első – korántsem lelkes – benyomásokról a következő feljegyzés tanúskodik:

1887. november 1. Kedd

Az első hónapot lemorzsoltuk. Bárcsak a többen is túl volnánk már. Rám nézve iszonyú teher ez a katona élet; semmisem tetszik nekem benne. Még az esetben is, ha rögtön kapitánnyá tennének is, még akkor is inkább falba rugnám az egész katonai életet – a legkevésbé is tűrhető civil életért. Tehát határozottan mondhatom, hogy nemcsak a legénységi élet iszonyú nyűg előttem, hanem még a tisztí állásért sem igen rajonghatnak. – Az a lelketölő egyhangú rechts- és links a kaszánya udvarán az az „unbedingter Gehorsam”, a folytonos figyelés, hogy nem-e jön valami fellebbvaló stb. mind iszonyúan kiállhatatlan előttem. – Az ujjoncz tanításnak fele idején szerencsésen túlestünk. Igaz nem sok az, a mit az embertől követelnek, egy kis figyelemmel minden tekintetben meglehet felelni, de nem tetszik nekem, ebben az életben semmisem. – Az egész szervezetlen, nem tudtam eddig a legapróbb részletecskét sem találni, a mire azt mondhattam volna, hogy ez nekem tetszik. Semmi, de semmi szép.

Ami engem illet, én a körülményekhez képest helyzetemmel – mert muszáj állapot – meglehetősen meg vagyok elégedve. Se túlterheltezésről, se különösebb secaturáról nem panaszkodhatom; csak azzal a gondolattal semmi áron sem tudnék megbarátkozni, hogy pl. élethivatásomnak válasszam a katonai életet. – Letöltöm évemet, s azután „Isten áldjon meg katonapálya!”

Ma, az azóta letűnt 65 év (1888–1953) távlatából, e régi írásokat végiglapozva, e feledhetetlen katonaév különös hatású mozzanatait újból átéreztem, újból átéltem.

Külön meghatóan, édesbús emlékemben feléledt e trieszti év húsvét ideje. Meglátogatott édesanyám, Giza húgom. Együtt tölthettük az ünnepek napjait. Rövid idejű szabadságot kértem, s kaptam, mintha Görtzbe utaznék, s ez alatt civil ruhát öltve, együtt átrándultunk a tengeren Velencébe. Visszajövet ismét katonává vedlettem, s Miramár és a közeltáji kirándulásokkal, színházakkal, koncertekkel váltakozó, feledhetetlenül szép napokat éltünk át. Elbúcsúztak. Folyt tovább a hazától távoli katonaélet.

Ez időből, mai kis szobám falán van a katonai társas fényképfelvétel, amelyen amint olvasom, látom 31 önkéntes társammal vagyunk megörökítve, a középben ott van az önkéntes iskolavezető instruktora, Paskovics hadnagy, és a hozzánk beosztott Postl nevű „Kadettsoffizierstellvertreter”. Társaink közül néhány hiányzik; ezek valószínűleg kaszánya szolgálatban vagy betegállományban voltak e felvétel napján.

Elérkezett az év befejezését jelentő tisztí vizsga napja. Régi irataim között ma (1953. II. 20-án) véletlenül megtalált „Prüfungs=Protokolls=Auszug” ta-

núsága szerint a tisztí vizsgát „Triest 1888. szeptember 28-án” tettük le, persze német nyelven. Látom e bizonyítványból, hogy a vizsgaanyag 12 tantárgyból állott, s hogy én: 8 tárgyból „gut” és 4-ből „genügend” jegyet kapva, tisztí fokozatra „geeignet” jelzéssel ajánlottam.

E vizsgaeredmény alapján, a Wienben 1888. XII. 20-án kiállított okmánnyal „Reserve Lieutenant”-tá kinevezve az Egerben székelő „Appel 60”-dik szű. ezredhez osztattam be. Ezen kinevezési okiratra vezetett hivatalos igazolványok szerint Egerben három ízben: 1889., 1890. és 1892. években teljesítettem előírt katonai szolgálatot.

Az egri 60-dik közös gyalogezredből, az előírt idő lejártával, a honvédséghez, éspedig a Sziszekben székelő 27. számú Domobranac horvát honvéd ezredhez osztottak be. Sziszekre 1897 év nyarán hívtak be egyhavi hadgyakorlatra. Emlékezem, nagyon nehezen búcsúztam el otthonról. Ez időben vártuk első kicsikénk eljövetelét. A kis jövevény 1897. XI. 5. Imre napján jött közénk, és már ugyanaz év karácsony első napján hagyott el. Ott nyugszik a becskerekí sírkertben.

A sziszeki domobranac szolgálat utáni időkben azután, az előírt sorrend szerint, a népfelkelő osztaghoz kaptam beosztást.

„Népfelkelési igazolványi könyv”

Az első világháború idején, 1916-ban mint népfelkelő hadnagyot a 12-dik ezredhez beosztva Komáromba vezényeltek, majd innét Becskerekre helyeztek át, főhadnaggyá előléptetve; míg végre 1917-ben dr. Steuer György akkori

főispánunk előterjesztésére a további katonai szolgálat alól, mint ekkor (1917-ben) már hat élő gyermekes családapa, végképp felmentettem. S így vége szakadt a katonai gyöngyéletnek.

Triesztben, a tiszti vizsga befejezése után, a tanfolyamot feloszlatták, előadótiszteinktől, katonatársainktól elbúcsúztunk, elszéledtünk. A későbbi életben Kardos Samun kívül még csak Ludig Gyula, Polakovics testvérek és Bäumel Ferdinand volt önkéntes társaimmal hozott össze a sors véletlene. Bäumel ténylegesítve katonai pályára lépett, s az itteni, Becskereken székelő 29. gyalogezredhez osztatott be hadnagyi rangban. A megújult ismeretséget itt barátilag ápoltuk. Slawikowsky sógorom akkoriban ez ezrednél őrnagy volt, s e réven is gyakori volt találkozásunk. Egy szép napon felkeres Bäumel, most már főhadnagy, a kéréssel, kísérném el, s mutatnám be őt Kiss Sándor törvényszéki bíró családjánál, akinek Margit leánya neki komolyan megtetszett. A látogatást bejelentettem. Nagyon szívesen fogadtak. Rövid időre Bäumel és Kiss Margit férj és feleség. Fájdalom, a fiatal menyecske túl hamar özvegy, s Margit leánykájuk árva lett. Bäumel Ausztriában, otthoni földben nyugszik.

A többi volt önkéntes katonatársamról ezután még csak hírből sem hallottam.

A JOGI TANULMÁNYOK BEFEJEZÉSE, MAJD A VÁRADY ÜGYVÉDI IRODA MEGNYITÁSA NAGYBECSKEREKEN 1893-BAN

Triesztből, nem kis lelki tusa után, nem haza szüleimhez, hanem egyenesen Budapestre mentem. Valahogy nagyon égetett az egyetemi nosztalgia. 1888. X. 4-én megérkeztem oda, ahonnet (1887. IX. 27.) egy év és 7 nap előtt elbúcsúztam volt. Ez volt az egyetemi élet negyedik, utolsó éve. Ott s olyképp folytattam, ahol a katonáskodás éve előtt elhagytam volt. Előadásokat szorgalmasan hallgattam. Igyekeztem pótolni a közben mulasztottakat. Amint a megmaradt igazolványok bizonyítják, már 1888. XI. és XII. hónapokban több tárgyból sikeresen kolloquáltam, még a karácsonyi szünidőkre, a hosszú távollét után, végre ismét otthon voltam. Szüleimtől, a családi otthontól ötnegyed éven át voltam távol. Ez ideig otthontól egyfolytában ez volt a leghosszabb ideig tartó távollét. A boldogan eltöltött karácsonyi és újévi ünnepek után ismét felsiettem Budapestre, az egyetemi jogász évek még utolsó néhány hónapjára.

Budapesten ekkor az egyetemi ifjak körében, lángolóan viharos volt a hangulat. A Sándor utcai képviselőházban az új véderőjavaslatot tárgyalták. E javaslatnak különösen a 14 §-a, amely az újonc jutalékot hirtelenében teljes 10 évre kívánta megállapítani, és legfőképpen a 25. §, amely a magyar korona országaiban honossággal bíró egyéves önkéntesek német nyelvű tiszti vizsgát követelve, mindazokat, akik e tiszti vizsgán elbuknak, még egy második évi szolgálatra is kötelezni kívánta. Ez persze az egyetemista magyarságot nagyon közletről érintette. A javaslat ellen felzúdult az ország. Az ifjúság csakhamar kapcsolatot talált a parlamenti függetlenségi 48-as párttal, amelynek vezetőivel: 1889. I. 27-én a Vigadó nagytermében tartatott az ifjúsági országos nagygyűlés, amelyen Vázsonyi (akkor még Weisfeld) Vilmos III-ad éves jogásztársam kiválóan feltűnt elragadó ékesszólásával. A lelkes gyűlésen mindvégig közöttük voltam.

Másnap 1889. január 28-án a délutáni órákban hozták a budapesti újságok rendkívüli kiadásai a hírt, hogy Rudolf trónörökös Mäyerlingben váratlanul hirtelen meghalt.

Az országos gyász elnémította a szenvedélyeket, s vele egyidőre az ifjúsági tüntetéseket is.

Én is tankönyveim közé vonultam, s készültem az I. szigorlatra, amelyet az egyetemi tanév lezárásával: 1889. VI. 14-dikén szótöbbségi „kitüntetéssel” le is tettem; amint ezt jelen emlékezés írásom 24-dik oldalán, már jeleztem volt. Boldogságérzésem e fényes sikeren annyira átjárt, hogy két nap két éjjelen, amelyet még Budapesten töltöttem, nem csukódhattak alvásra szemeim. Véget ért a tanév, befejeztetett, elmúlt az egyetemi jogászelet. – Indultam haza.

Az akkor érvényben volt törvényes rendelkezések szerint, az ügyvédi vizsgára bocsátás előfeltétele: három (3) évi ügyvédgyakorlati vagy bírósági prakszis igazolása volt, amely az első szigorlat sikeres letevése után vehette csak kezdetét. Dr. Stassik Ferenc¹⁰, az időben igen jónevű becskerekai ügyvéd irodájában nyertem alkalmazást. Az általa kiállított felvételi igazolványt és a szigorlati bizonyítványt a szegedi ügyvédi kamarának bemutatva, a 3 évi gyakorlat: 1889. évi június hó 19-dikével vette kezdetét. Megindult az ügyvédjelölti kor.

Főnököm nagyon szorgalmas ember volt. Télen, nyáron a reggeli 5 óra már íróasztalánál találta. Minden írásbeli fogalmazványt, tárgyalást maga végzett. A jelöltnek csak a lemásolás munkája jutott. Így az ügyvédkedés gyakorlatának elsajátítása részemről nagyon gyengén haladt. Amilyen szorgalmas és vagyonszerző ügyvéd volt a főnök, annyira tékozlóan pazarló a felesége. Ő volt az időben Becskerek úri nővilágának hangadó divatkirálynője. A szorgalommal szerzett tekintélyes vagyon: dr. Stassiké volt a Váraljai utcánk jobb kéz felé eső nagy sarokháza (később Hitelszövetkezeti Bank), ő építtette a szomszédos emeletes bérházat (később Erdős Béla féle Konviktus), volt szőlőingatlana (később „Hüvösvölgy” nyári kiránduló; majd Mocsányi Richárd tulajdona utóbb 1913. óta a mi, Begán túli szőlőnk). A feleség fékezhetetlen pazarlása, párosulva a súlyos családi csapásokkal, siettették a végösszeomlást. Mindkét ház s vele a szőlőbirtok egymásután dobra került, s a két előkelően nevelt, rendkívül rokonszenves fiú, Anti és Tibor, mindketten ifi koruk virágjában elhaltak; Zaida leányuk férjhez ment, városunkból elkerült; további sorsáról nem tudok. Meg kellett érnem azt, hogy volt főnököm később az én irodám egyik szobájában kért helyet, itt tengődve ügyvédkedett. Halála után özvegye Lendvay Nándor volt gimnáziumi tanár házában élt kegyelemkenyérén. Így hamvadt el a valamikor oly pazar földi csillogás.

Az ügyvédjelölti idő következő tavaszán ismét Pesten vagyok. Készülök, s 1890 májusában a magyar magánjog, az osztrák polgári jog, a váltó s kereskedelmi és polgári törvénykezésből, amint ezt a még meglevő szigorlati

bizonyítvány igazolja, sikerrel letettem a II-dik szigorlatot. Majd ugyanez év november havában a III-dik szigorlaton is átjutottam, úgy, hogy „Doktorrá” avatásra jelentkezhettem. E III-dik szigorlati bizonyítványom elkallódott.

A doktorrá avatások hatánapját a dekanátus 1890. XII. 6-dik napjára tűzte ki.

Boldogságomat növelte, hogy ez ünnepélyre anyám és Giza húgom is Pestre jött. Előzetes megállapodás szerint, ugyanez időre Slawikowszky édesanyja Lembergől szintén Pestre jött, s itt történt a családi ismerkedés közöttük. Én már megismerkedtem volt, mert előbbi hónapokban Slavival Lembergben jártam bemutatkozó látogatásra.

Az avatás az akkori egyetemi aula dísztermében, a velem együttesen avatandók és azoknak is egybegyűlt hozzátartozóik, s így nagy közönség körében, fényes ünnepélyességgel folyt le. A rektori üdvözlő beszéd elhangzása s a doktorra elfogadást jelző kézfogás után, az új jogtudorok eskütételével végződött a feledhetetlen szép avatási ünnepély.

A hagyományhű ódon nyelvű eskümintát a letétel után szétosztották. Megőriztem.

JOGTUDOR ESKÜMINTÁJA.

Én N. N. esküszöm az élő Istenre, és fogadom, hogy a királyi magyar egyetem rectora és tanácsa iránt mindenha illő tisztelettel viseltetendem; hogy tanácsadással, vitatva és oltalmazva, szóval és tollal oda igyekvendem, miszerint a hazai törvények, a fejedelem és honpolgárok jogai épségben maradjanak; s hogy minden igyekezetemet oda fordítandom, miszerint tehetségem és viszonyaimhoz képest a jogi és államtudományok általam is előbbre vitessenek, s ekkép is hazám dísze s a közmíveltség öregbedjék és virágzást lásson.

Isten engem úgy segítjen.

Az eredeti formanyomtatvány

¹⁰ Dr. Stassik Ferenc (1850–1919) ismert nagybecskerekai ügyvéd, az első magyar ellenzéki lap, a rövid életű *Torontáli Ellenzék* (1893) kiadója és szerkesztője, több jogi szakmunka szerzője. Ő fordította le Rousseau *A társadalmi szerződés* című munkájának teljes szövegét (1875).

A fővárostól búcsút véve, hazaérkeztünk. Én, most már mint okleveles doctor juris, az ügyvédi gyakorlat folytatására Dr. Kis János ügyvédi irodájába léptem.

Az iroda Becskerek főutcáján, az akkori Kellner József gyógyszerár feletti I. emeleten volt. Az irodában ekkor, írónoki minőségben, volt gimnáziumi iskolatársam, Kuhn János volt alkalmazva. Itt ügyvédjelöltösködtem folytatólag 1890. XII. 13-dikától 1892. VII. 17-dikéig, s ezzel letelt a törvényesen előírt három év. Hátra van még az ügyvédi vizsga.

Ez előírt 3 évi gyakorlati idő leteltével megindult az előkészület az utolsó hosszabb ideig tartó budapesti tartózkodásra. Közben Szentesről meghívót kaptunk Várady Lajos Krisztina leányának, Árpád testvérhúgának lakodalma. Elhatároztuk, hogy papa, Giza, Karcsi és én elmegyünk az esküvőre. Itthonról – Karcsi ekkor szabadságon volt – szeptember vége felé indultunk, s Félegyházán, Csongrádon keresztül Szentesre értünk. Itt a kedves rokoni körben töltve néhány napot, az esküvő után Karcsi Békéscsabára ment, a berukkolt újoncok átvételére, akiket Zágrábba és Petrinjára transferált; tata és Giza Temesvárra mentek, az ott katonáskodó Szlávi látogatására, én pedig Budapestnek tartottam. Szeptember utolsó napján (1892) érkeztem fel.

Csakhamar lakószobát találtam: Zöldfa u. 11. sz. II. 13. alatt, éppen átellenében annak a háznak (Zöldfa u. 14.), amelyben 7 év előtt (1885) mint elsőéves jogász Karcsi öcsémrel és Samuval együtt laktunk volt. Az ügyvédi vizsgára készülés, a rendszeres tanulás, amint akkori feljegyzéseimből látom, az iskola termeitől elszokott, otthoni életmód után, bizony eléggé nehezen ment. Úgy gondolám, serkentően, buzdítólag fog hatni, ha mint benevolus hallgató, újból egyetemi előadásokra járok. Joghallgató lettem, újból Plósz, Zsögöd és Ballagi előadásait favorizáltam.

De azért a tanulás bizony dőcögösen haladt. S amint az eredmény mutatta, bizony kissé elhamarkodva próbálkoztam 1893 januárjában már a vizsgára jelentkezéssel. Az írásbeliek, amint a censorok ki is emelték, sikerültek ugyan, de a szóbelin félévre visszavetettek.

Ügyvédi diploma nélkül nem akarva hazamenni, Pesten: Dr. Török (Arany János utca 31. száma alatt működő) irodájába léptem. Az előírások szerint újabb félévi ügyvédi praxist kellett kimutatnom. Beiratkoztam tehát a budapesti ügyvédi kamarába, s így lettem fővárosi ügyvédjelölt is. A félév letelte után, a nyári szünidők végével kiírt első vizsgára jelentkeztem, s az 1893. IX. 23–26. napjaiban az írásbeli, majd a szóbelin sikerrel átjutva, kézhez vettem a következő szövegű ügyvédi oklevelet:

„132/1893 szám. Ó Felsője a Király nevében. A budapesti ügyvéd vizsgáló bizottság bizonyosságot tesz arról, hogy Dr. Várady Imre az 1874. évi XXXIV. törvénycikknek és a királyi igazságügyminister által az id. t. cz. 6-dik §-a alapján kiadott szabályrendeletnek utasításai szerint 1893 év szeptember hó

22–23. és 26-dik napján az ügyvédi vizsgát kiállotta és az ügyvédség gyakorlására általa képesítettnek találtatott. – Miről, miután a nevezett a törvényszerű ügyvédi esküt letette, ezen oklevél kiadatott. Budapest 1893 év szeptember hó 26-ik napján. Keresztszeghy Lajos bizottsági elnök. Dr. Antal Gyula. Dr. Schmidig. Dr. Pap József. Dr. Balogh Jenő bizottsági tagok. (Pecset).”

Diplomával a kézben hosszabb időre búcsút vettem Budapesttől. Hazaérkezve igyekeztem mielőbb a kamaránál bejegyeztetni magam, hogy az ügyvédkedést megkezdhessem. A felvétel csakhamar meg is történt a következő határozattal:

„509/1893 szám. végzés. Folyamodó kérvényéhez eredetben A./a. csatolt 132/1893. sz. ügyvédi oklevéllel igazolván, hogy a budapesti ügyvédvizsgáló bizottság előtt az ügyvédi vizsgát 1893 év szeptember hó 22. 23. és 26. napján letette s így ügyvédi minőségét, valamint lakhelyi illetőségét a B./a. csatolt helyhatósági bizonynyal kellőleg kimutatta, ennél fogva Dr. Várady Imre nbecskereki lakos ügyvéd az 1874. 34. t. cz. 2 §-a értelmében a szegedi ügyvédi kamara lajstromába felvétetik és részére az igazolvány – annak kitüntetésével, hogy folyamodó székhelye Nagybecskerekben van – kiadni rendeltetik.

Miről folyamodó felvételi igazolványának kiadása mellett, úgy továbbá a kamarai pénztárnok a lefizetett 10 forint felvételi és 7 frt 50 kr. f. évi tagdíj elkönyvelése végett, – valamint a törvényben megjelölt hatóságok és bíróságok úgy az összes ügyvédi kamarák értesítettnek.

Szegeden 1893 évi október hó 10 napján. A szegedi ügyvédi kamaránál. Dr. Rózsa elnök, dr. Végmann titkár P. H.”

Ekkor szüleimmel még a régi megyeházában laktunk. Külön irodahelyiségem még nem volt a nekem szánt Váraljai u. 10. sz. házban, minden lakóhelyiség bérbe volt adva. Megtörtént a dr. Perisics Zoltán¹¹, akkoriban városi főjegyző által birt két szoba bérfelmondása. Amíg azonban a törvényes felmondási idő lejárt, közben kaptam megfelelő helyiséget, az akkori Korona szállodával szemben levő Hubert házban, amit szokásos körlevél szétküldésével hirdettem is.

Egy ily visszamaradt körhídetést mostanában feltaláltam, s Józsi képrámába téve emlékként az irodában felfüggesztette. Amint azután lejárt a felmondás ideje, átköltöztem a házba, amelyben ezóta – 60 év óta – állandóan, s ma is lakom.

Atyám betöltve élte 65-dik évét, nyugdíjba ment, s így 1894-ben a megyeházán birt hivatalos lakásból, a Váraljai u. 12. sz. alatti saját házukba költöztek. Innét kísértük ki atyámat (1915-ben) s anyámat (1919-ben) a sírkertbe örök nyughelyükre.

¹¹ Dr. Perisics Zoltán (1862–1942) jogász, állami anyakönyvvezető, tizenhat éven át Nagybecskerek város polgármestere.

Ügyvédi irodám megnyitásával, s különösen a saját házba történt átköltözés idejével, megkezdődött a vidéki városok társadalmi élete iránti, s majdan mind élénkebbé fejlődő, közéleti érdeklődésem időszaka. A kaszinónak, amely az itteni társadalmi élet sokirányú megnyilvánulása, akkori központja, már régebben rendes tagja, s már előbb, még ügyvédjelölt koromban, megválasztott jegyzője is voltam. A becskerei kaszinó, az akkori közhiedelem szerint, a régi Magyarországnak sorrendben 3-dik megnyílt kaszinótársulata volt. Az elsőt Széchenyi alapította Pesten, a második Nagyváradon, s a harmadik, a mienk Nagybecskereken nyílt meg. Családoknál, lányosházaknál, kaszinói összejöveteleknél, bálknál, koncerteknél, felolvasásoknál és egyéb társadalmi rendezéseknél szokásos látogató kezdtem lenni. Fellátogattam a vármegyeháza tanácskozó nagytermének karzatára, hallgattam a megyebizottság szónokait, a vitatkozásokat, s végignéztem a tisztújító választások lefolyását.

Ügyvédkedésem első hónapjaiban történt, hogy mélységes gyászba borult a magyar nemzet. A turini remete, Kossuth Lajos, 1894 évi március hó 20-dikán éjjeli 11 órakor meghalt. Városunkban és szerte a megyében, a gyászhétre elnémult minden hangosabb összejövetel. A budapesti nagytemetésen Becskerek küldöttsége is ott volt.

HÁZASSÁGOM, AZ ELSŐ GYERMEKEK ÉS A NAGYBECSKEREKI HÍRLAP MEGSZÜLETÉSE

Az 1896-dik év nagy életforduló. Ez év elején felkereste ügyvédi irodámat, jogi tanácsot kérve, dr. Putz Jakab begaszentgyörgyi körorvos. Kíséretében leánya, Meta. Előzőleg talán megjegyzem, hogy volt gimnáziumi iskolatársam, Kassovitz Henrik, később – ő az orvosi, én a jogi fakultáson – egyetemi baráti társam, aki a Szentgyörgy melletti Torák községben lakott kereskedőnek fia, s így elég gyakran megfordult a szomszédos községben az egyetemi idők folyamán, felhívta figyelmemet a körorvos kiváló műveltségű leányára, kiemelve, hogy e különben is velem egy valláson levő leány (Kassovitz persze Mózes hitű) minden irányban hozzám illő feleség volna.

Sajátságosan az említett volt lakónk, dr. Perisics Zoltán is ismételten célzott erre.

Ily baráti ajánló előzmények után történt, hogy irodámban felkeresett a begaszentgyörgyi orvos öt kísérő leányával. A bemutatkozás és a név elhangzása után, hirtelenében eszembe ötlött barátaim célzása. Szembenéztünk. A hivatalos diskurzus után, szülőim után érdeklődik az orvos, akikkel, mint mondá, Szentgyörgyről is, Katalinfalváról is Landsmann ismerősök. Válaszomra, hogy a szomszédházban laknak, látogatásukra átmentünk, s együttesen benéztünk a ház másik oldalán lakó Giza húgomékhoz is. Az öreg Slawikowsky néni is gyermekeivel lakott. A kölcsönös befolyás mindenféle barátságosan rokonszenves volt. Búcsúzáskor kölcsönös meghívások, baráti látogatások, Becskerekre is, Szentgyörgyre is. Ismételten megtörtént. Édesanyám is, a szelíd, jószívű Slawikowsky néni – Baptyú – is, egy véleményen voltak: Imre, ez a szentgyörgyi Meta leány neked való feleség volna! Nem is igen kellett túlságos biztatás. Az ismételt Becskereken történt látogatást Pünkösdi ünnepén innét Szentgyörgyre való kirándulás követte.¹² A családi

¹² A becskerei látogatás és a szentgyörgyi kirándulás után intenzív levelezés alakul ki Várady Imre és Putz Meta (akkor menyasszonya, később felesége és kilenc gyermekének anyja) között. Megvannak a levelek és a borítékok is. Nem egyszerű levélpapíron írták, és nem egyszerű borítékba tették a szerelmes leveleket. A bori-

terminusmegállapodás szerint édesatyám születésnapjára: 1896. évi szeptember hó 21-dikén Begaszentgyörgyön megvolt a polgári és utána, az ottani templomban, az egyházi esküvő.

4.
Putz Metá
kisasszony ó-nagyságának
Begaszentgyörgyön

Becskerekén 1896. július 10.
Nagya Egyetlenem!
Egy oly boldog, a mint azt hisztek, mi-
nem lágyuló szeretne kívánja!
A mint azt néhány óra múlva
szóval fogja elmondani
örökre küld
Imre.

Egy nagyon rövid levél, amely 1896. július 10-ei keltezésű
(és amelyből az is kikövetkeztethető, hogy a levelet Szentgyörgyre vivő kocsi
visszajövet, valószínűleg, Putz Metát is hozta.)

A mátkaság idejét borulat kísérte. Giza húgom nem lehetett közöttünk esküvőnkön. Két kis fiacskáját difteritisz gyötörte. Az apa, Slawi, katonai hadgyakorlatokon távol. Mindkét kicsikét, Lacit egy éves, Józsikát három éves korában, még ugyanazon 1896. év őszén, kikisértük a temetőbe.

1896 éve a honfoglalásnak, Magyarország fennállásának ezeréves jubileumi éve volt. Az országos fényes ünnepekből Torontálmegye is, Becskerek városa is, méltóan kivette részét. Becskerek város polgársága fáklyamenetes, zenés díszfelvonulást határozott a vármegyeháza elé, Rónay Jenő akkori főispánunk személyében köszönteni nemzetünk ezeréves honfoglalását. Hogyan történt, kinek a kezdeményezésére, bizony már nem emlékezem; a város polgársága engem kért fel és bízott meg a jubileumi üdvözlő beszéd megtartására. A megyeháza balkonján, fényes kivilágítás körében, a főispán, a megyei vezetőség, nagyszámú ünneplő hölgyközönség. Üdvözlő beszédem elhangzása után a balkonnál Rónay főispán válaszbeszédében méltatta a nemzeti nagy ünnepély jelentőségét. Ez volt városi polgárságunk megbízásából első nyilvános közéleti szereplésem.

Nemsokára bekerültem a megyebizottság tagjai közé. Úgy emlékezem, Becskerek németváros negyede választott meg. Mindjárt, az adott első alkalommal, ellenzéki hangot hallattam, ami akkoriban a megyeháza termében nagyon szokatlanul csengett e feltétlen kormányhódolatos légkörben. A megyeháza tanácskozó nagyterme ellenzéket nagy idők óta nem látott. Csekonics Endre gróf zombolyai s vele néhány megyei nagybirtokos akarata s parancsa volt a feltétlen irányadó nemcsak a politikai, de különösen tisztújító választásokkor, személyi kérdésekben is. Észre kelle azonban vennem, hogy e parancsuralmi szellem ellen lappang ugyan az elégedetlenség, de nem merészel nyíltan meg is szólalni. Így az én nyílt kiállásom sok lélekben talált rejtett visszhangra.

Feleszmélt Becskerek városában néhány ügyvéd kollegám, s mivel az akkori törvények szerint az okleveles honorátorok adója kétszeresen számított, kérvényezték virilis jogon felvételüket a megyebizottság tagjai közé. Így csakhamar hetedmagammal voltunk a tanácskozó terem bal oldalán. Sajátságos tünet, hogy a megyei ellenzék sorában a hét között hat volt a Mózes hitű: dr. Billitz Béla, dr. Eibenschütz Miksa, dr. Holländer Mór, dr. Kardos Samu, dr. Schlesinger Mór és a velünk tartott volt iskolatársam, orvos, dr. Iványi (Hirschl) Mór is. Így e hetes csoportban én voltam az egyedüli befogadott vallású. Szellemeskedő lekicsinyléssel, e kis ellenzéki alakulatot, a túloldaliak (közel 600 volt akkoriban a megyebizottság összszáma) el is nevezték „Siebenmandl” pártnak.

Metám is, én is, rajongói voltunk a gyermeknek. Imre napján (1897. XI. 5.) nagy volt a családi öröm. Közénk jött a kis Imre. De a boldogság rövid életű lett. Néhány hét után, karácsony ünnepe első napján, már ránk borult a gyász.

tékok apró, névjegyhez hasonlítható elegáns formátumúak voltak. Nem posta vitte őket, hanem lovas kocsi (rokon vagy ismerős is vihette, akinek Becskerekén vagy Szentgyörgyön volt dolga).

A következő év karácsony hava (1898. XII. 7.) meghozta a vigaszt. Kis Mauzink csicsergése, újból teljessé tette a családi boldogságot. Majd az évszázad fordulóján (1900. III. 8.) Mauzi kis testvérkéje, az örökmosolygó szemű Bubus is hazatalált.

Úgy a családi beléletben, mint közéleti külvilágomban is, fordulatos év következett 1901-ben. Elrendelték az országos képviselő választásokat. Becskerek városának, hosszú idők óta, többször megválasztott képviselője, dr. Demkó Pál volt. Feléledt néhányunkban az ellenzéki szellem. Szabó Ferenc unokabátyám (az ő édesanyja Szabó Istvánné Várady Róza és atyám testvérek) akkoriban városunk plébánosa volt. Népszerűsége városszerte igen nagy. Nem sok biztatás kellett, s vállalta a képviselő jelöltséget; de hozzám intézett azon feltétellel, mivel őt, mint papi személyt feshélyezné a városban és a hozzánk tartozó Muzslya községében a szavazók közötti korteskedő forgolódás, ezt én kell hogy vállaljam. Örömmel elfogadtam, és teljes lélekkel belefeküdtem a választási harcba. Franci bátyám a városban és Muzslyán elmondotta programbeszédét, a többi a csakhamar igen tekintélyes számra felszaporodott ellenzéki érzelmű pártunkra hárult.

Az 1901 október elején megtartott választáson, fényes győzelem után, a mandátumot Szabó Ferenc¹³ vette át, mint Becskerek országgyűlési képviselője. A Házban Széll Kálmán a „jog, törvény és igazság” zászlaja alatt alakult pártjához csatlakozott.

E sikeren felbuzdulva hirtelenében nagy számra nőtt nemcsak városunkban, de megyeszerte, a vidéken is a megyei ellenzék. Erősen szervezkedtünk. Felmerült az idea: alapítsunk megyei ellenzéki napilapot. A megyei hivatalos kormánylap a Torontál volt. Összejött az alakuló gyülekezet. Megszületett az egyhangú határozat. Megindítjuk a politikai napilapot.

Címe legyen: „Nagybecskereki Hírlap”. Főszerkesztője: Várady Imre.

Elintéződött az ügyészi bejelentés, a biztosítéki-kaucionális kérdés, berendeződött – szülőim szomszédos, Váraljai u. 12. szú. Házában – a lap kiadóhivatala.

Seprős Valter, akkori becskerei nyomdatulajdonossal megkötöttett a nyomtatási szerződés, és ügyvédi irodámban, a délutáni órákban jöttek össze a megyei ellenzéki „Szimandli” pártjának tagjai, s itt vitatták meg, ismételt hosszas baráti tanácskozásokban, a megindítandó hírlap szellemi tartalmát. Egyikünk

¹³ Szabó Ferenc (1843–1905) nagybecskereki római katolikus apátplébános, 1901-ben ellenzéki országgyűlési képviselő, a bánati ellenzék egyik vezetője. Rendkívül jelentős könyvkiadói tevékenysége. 1889-től kezdődően több mint nyolcvan kötetben jelentette meg a Történeti-, Nép- és Földrajzi Könyvtárt, a mindmáig a leghosszabb életű vajdasági magyar könyvsorozatot. Amellett több önálló történelmi munkája és fordításkötete jelent meg.

sem volt hivatásos újságíró. A lap hirdetett megjelenését nemcsak az ellenzéki érzelműek, de a megyepártiak is felcsigázott érdeklődéssel várták.

1901. XI. 15-dikén délután irodámban néhányad magammal együtt fabrikáltuk, javígtattuk, simígtattuk, én íróasztalomnál írva a holnap nyomtatásban megjelenendő lap első vezércikkét. Négy óra tájt, éppen pontot tettem a kész cikk utolsó mondata mögé, amikor az iroda melletti szoba ajtaja hirtelenében felrándul, s izgalmas hang bekiáltja: „Imre es ist ein Pub!”¹⁴ Berohantam a túlsó hálósobába, ahol közöttünk volt: Ernő fiunk. Így született meg 1901. november 15-dikén délután 4 óra tájt, egyazon órában, a Nagybecskereki Hírlap első vezércikke s a túloldali szobában: Ernőnk.

Másnap, XI. 16-án megjelent a Hírlap első száma. A nyomda előtt csoportosan gyülekeztek a kíváncsi várákózók. Amint a lap a sajtóból kikerült, nagy részét csakhamar szétkapkodták. Megindult a mutatószámok szétküldése. A kiadóhivatalban szorgosan jelentkeztek az előfizetők. Az érdeklődés meglepően terjedt. A megyeháza tanácstermében is érezhető volt az ellenzéki szellem bátorodása. Nagy lendületet adott ennek a Rónay Jenő¹⁵ főispán és a Dániel László volt alispánunk között, valami családi ügyből kifolyólag nyíltan kitört volt ellenségeskedés. Dániel László ekkor már az alispánságról lemondva a zichyfalvi kerület megválasztott országgyűlési képviselője volt. E családi viszály következményeként az egész Dániel család, s velük a környékükben lakó megyebizottsági tagok, szinte tüntetően, a mi ellenzékünkhöz csatlakoztak. Érezhetően megerősödünk. A Nagybecskereki Hírlap is, előfizetők számában, de közéleti tekintélyben és súlyban is, láthatóan emelkedett.

NAGYBECSKEREKI HÍRLAP			
POLITIKAI NAPILAP.			
NAGYBECSKEREK, 1902. FEBRUÁR 19.		SZERDA	
MASODIK EYFOLYAM 41. SZÁM			
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Nagybecskerek, Váraljai utca 830 12.	Főszerkesztő: Dr. VÁRADY IMRE.	Felelős szerkesztő: MIKLÓS GYULA.	Előfizetési árak: egész évre 20 korona, félévre 10 korona, negyedévre 5 korona, egy hét 2 korona. EGYES SZÁM ÁRA 8 FILLÉR.
MEGJELENIK MINDENNAP.			
Kivándorlás a Délvidékről. Nagybecskerek, február 18.		Városi közgyűlés. Saját tudósításokról. Nagybecskerek, február 15.	

Egy félretett, 1902. február 19-ei szám címlapján: Kivándorlás a Délvidékről

¹⁴ Imre, egy fiú!

¹⁵ Rónay Jenő (1854–1921) jogász, 1891-től 1901-ig Torontál megye főispánja. Egy ideig (1881–1882) a nagybecskereki *Torontál* című lap szerkesztője. Jeles sportoló.

ELLENZÉKI POLITIKA A (XIX.) SZÁZAD ELEJÉN NAGYBECSKEREKEN

A megye vezetősége 1901. XII. hó közepére tisztújító közgyűlést hirdetett.

E tisztújításnál váratlanul és bennünket is meglepetésként ért, fényes győzelmet arattunk, amikor Csekonics Endre gróf személyes kedvence, s így a megye hivatalos jelöltjével, Riesz Jakab Zsombolyáról, tehát Csekonics gróf uradalmából investált-pályázóval szemben az ellenzék jelöltjét, dr. Vinczehidy Ernőt, addigi III-dik aljegyzőt választottuk meg 34 szavazattöbbséggel a megye főjegyzőjévé. Emlékezem, a szavazás két szavazatszedő bizottság előtt, két külön helyiségben folyt a, b, c sorrendben. Csekonics Endre az egész szavazási idő alatt állandóan hol az egyik, hol a másik szobában jelent meg, s figyelte a szavazókat, bizonyára személyisége vélt súlyával gondolta Riesz javára befolyásolni a szavazókat. Amikor a szobában, ahol én voltam, a v betű felé közeledett a szavazás, benn maradt, nem mozdult. A választási elnök a v betűsöket szólította, Csekonics erre előrelépett, én az elnöki asztal elé léptem (emlékezem, mintha tegnap történt volna), a gróffal erősen farkasszemet váltva, az elnök kérdésére: kire szavazok? némi hangnyomattal feleltem: dr. Vinczehidy Ernőre. A gróf arisztokratikus göggel lekicsinyelve végigmért, én demokratikus megelégedettséggel viszonoztam, tehettem, hisz: győztünk, mire az elégedetlen gróf úr csakhamar megfordult, s elhagyta a szavazóhelyiséget. Ez első győzelemre nálunk leírhatatlan az öröm, odaát nagy a konszternáció. Hát ez lehetséges, Csekonics akarataival szemben?! Íme: lehetséges!

A megye közönsége pedig e választással nagyon jól járt. Vinczehidy Ernővel megyénk hatásos szónokú, ékes stílusú főjegyzőt nyert.

Csak hogy Csekonics gróf úr és a vele kesergő megyei vezetőség háborgott, és valóban nemesen kieszelten töltötte ki bosszúvágyát. Vinczehidy Ernő szülei zsidó származásúak. Az apa, Wohlsinger Izsó névvel telepedett le Nagyikindán. Itt hitelintézetet alapított, megvagyonosodott, kereszténnyé lett, nemességet kapott, s így fia már mint vincehidi Vinczehidy Ernő lépett megyei szolgálatba, s lett az előző megyei tisztújításkor III-dik aljegyző. Itt megnősült. Nőül vette Wattay Pelbárt Margitot, akkoriban megyeszerte ünnevelt, nagyvagyonú szépséget, aki mint újdonsült „megyei főjegyzőné” élénken

ambicionálta az eddigi mindenkori főjegyzőt megillető, a megye székháza I. emeletén levő, főjegyzői széplakásba történő bevonulását. De a régi nemességű, arisztokrata fő- és alispánnak s nejeiknek valahogy derogált a volt zsidóból új kereszténnyé lett szülők leszármazottjával egy fedél alatt lakó szomszédság. S így eszelődött ki a nemes terv, hogy a volt főjegyzők lakásának szobái, a „felszaporodott” megyei hivatalnokok részére, irodahelyiségeknek feltétlenül szükségesek. A megye vezetősége tehát nagy gyorsasággal irodaszobákká átalakíttatta, s odatelepítette a hivatalnoksereget, s így Vinczehidy új főjegyző és neje a székházon kívül, a városban bérelt privát lakásba költözhetett.

Közben Dániel László is folytatta tevékenységét Rónay főispán ellen, s képviselői összeköttetéseivel sikerült elérnie, hogy a belügyminisztérium Kaffka László miniszteri tanácsos vezetésével, 1901 év végén, vizsgálóbizottságot küldött Torontálba. Dániel László sok éven át megyénk alispánja volt, s így megyei közigazgatásunk sok gyengéjét ismerve, a vizsgálóbizottságot nyomra vezető anyaggal bőven ellátta.

Igen sok támadó adat ez úton és több mellőzött, s elégedetlen tisztviselő révén a Nagybecskereki Hírlapnak is jutott, úgy hogy folytatásos cikksorozatban, ellenzéki élénkséggel, lapunk is állandóan foglalkozott a közigazgatás sok felderített visszaállásával. Megyénk széles körű közönsége nem tudva Dániel László képviselő fővárosi szerepléséről, s bár már a fővárosi lapok, s ezek között különösen az akkoriban országosan nagytekintélyű Budapesti Hírlap, több cikkben foglalkoztak a torontáli közigazgatás felfedezett szabálytalanságaival, mégis a megye szélesebb körű közönsége, nagyobb részt csak a Nagybecskereki Hírlapból szerevezve közvetlen tudomást az országszerte nagy port felvert hivatal vizsgálat folyásáról, s ennek következményeként lapunknak s mögötte megyei ellenzéki pártunknak, supponált felsőbb helyi befolyása, nagyban emelte megindított ellenzéki mozgalmunk s pártunk tekintélyét. Az 1901-ben megindított Kaffka hivatalvizsgálata áterjedt a következő évre is.

Megemlítem, hogy a vizsgálatot vezető Kaffka László miniszteri tanácsos ugyanazonos személy azzal, akiről e feljegyzések 31. oldalán szólottam, megemlékezve arról az amerikai párbajról, amelyben Nagy Imre kiváló magyar színészünknek juttatta a sors a fekete golyót.

Visszapillantva 1901. év történéseire, életben folyásában ez év csakugyan fordulatossá jelezhető. Mauzi és Bubus leányaink mellé beállított fiutestvérüként: Ernőnk.

Szabó Ferenc bátyánk választási győzelmével s Széll Kálmán vezetése alatt állott párthoz csatlakozásával, rokoni körünkbe jutott Becskerek városa országgyűlési képviselői mandátuma. Tisztújításkor Vinczehidy Ernő megye főjegyzői választásával diadalmaskodik itteni ellenzéki pártunk. Megindult a Nagybecskereki Hírlap mint politikai napilap, főszerkesztőségem

szignatúrájával. A belügyminiszter Torontálba küldi Kaffka László miniszteri tanácsost, aki nyíltan ellenzékünkre támaszkodva folytatja hivatalos tisztogató munkáját. Következik többrendbeli tisztviselői felfüggesztés és fegyelmi eljárás. És a következő:

1902. évi február 21-dikén megjelent Nagybecskereki Hírlap első oldalán nagy betűkkel kiszedve tudatja: „*Rónay Jenő fölmentése. A miniszterelnök leirata.*

1159/Elm. Torontál vármegye közönségének Nagybecskereken. Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége folyó évi február hó 16-án kelt legfelsőbb elhatározásával, előterjesztésem folytán Rónay Jenő, Torontál vármegye főispánját, ezen állásától, hű szolgálatainak elismerése mellett, saját kérelmére, legkegyelmesebben felmenti méltóztatott.

Erről a vármegye közönségét ezennel értesítem. Budapest 1902. évi február 19-én.

Széll, s. k.”

1902. év is több jelentősebb momentummal jelentkezett. Kezdődött, mint fentebb olvasható, a megingathatatlanak tartott Rónay Jenő főispán bukásával. Utódjaként gróf Bethlen Miklós jött a főispáni székbe. Láthatóan a mi ellenzékünk felé orientálódott.

Pártunkban elhittük, hogy erre magától a kormánytól kapott ujjmutatást. Bethlen főispánsága azonban igen rövid idejű volt. Súlyosan megbetegedett, s még ugyanez évben lemondott. Utána Dellimanics Lajos¹⁶ alispán lett a megye főispánja.

Ez év nyarán tűzveszedelem fenyegette a szép vármegye házákat. A főispáni lakás feletti padlásra tört ki, a nagy szélben gyorsan terjedt. A tanácskozó díszterem két helyen beszakadt, úgy hogy helyreállításáig a megyei közgyűléseket a városháza nagytermében tartottuk.

Helyi nevezettségünk is volt. Nagybecskereken iparkiallítást rendeztek. A kiállítás kezdeményezője és irányító lelke Streitmann Antal¹⁷ tanár volt. Fényesen sikerült. Befejeztével városunk iparosai hálaköszönetül, Streitmann Antal tiszteletére, fáklyás felvonulást határoztak. Az iparosok testülete az üdvözlő beszéd tartására engem kért fel. Készséggel vállaltam, annál is inkább, mert Streitmann Antal a gimnáziumban szeretett tanárom is volt. Az iparosság,

a csatlakozott polgárság nagy tömege élén lángoló fáklyák között, a főutcán végig haladva értünk az ünnepelt Kis Hídon túli lakása elé. Üdvözlésben különösen kiemeltém, hogy Streitmann Antalnak köszöni Becskerek városa a messze híressé vált Torontáli Szőnyeggyár szövőipari csoportjának életre keltését, szakavatott irányító vezetését, országosan elismert szép, gazdag sikereit. [S milyen is a sors különössége; 1918 év tavaszán, amikor Streitmann Antal az öröklétbe költözött, a város polgársága és a tanár régi volt tanítványai nevében, a ravatalánál is én búcsúztattam.]

Amint az említett fáklyásmenet a kis híd felé haladt, megszólal mellettem egy hang: „Ahogy így nézem ezt az ünneplő menetet, már látom, hogy a következő cikluson Becskerek országgyűlési képviselője Várady Imre lesz.” És valahogy jól látott, mert további három év letelte előtt (1905. I.) a becskerei és muzslyai szavazók bizalma csakugyan nekem juttatta a város képviselői mandátumát. De ezt megelőzően, még 1902-ben, több irányú más sorskedvezés is ért.

¹⁶ Dr. Dellimanich Lajos (?–1922) bánáti földbirtokos, 1902 és 1906 között Torontál megye főispánja, s ezt a tisztséget töltötte be 1910 és 1918 között is.

¹⁷ Streitmann Antal (1850–1918) nagybecskereki gimnáziumi tanár, festő, iparművész, a torontáli szőnyeg „atyja”, a bánáti háziipari mozgalom beindítója, a nagybecskereki szövőtanműhely vezetője, valamint a nagybecskereki első magyar torontáli szőnyeg- és bútorszövetgyár műszaki vezetője (1894). Több pedagógiai szakmunka szerzője.

A NAGYBECSKEREKI SZÖNYEGGYÁR

A becskerekai ipartestület ügyészévé választott. A torontálmegyei német gazdák egyesülete, a Bauernverein – bár sem német, sem Bauerföldtulajdonos nem voltam – megválasztott az egyesület megyei elnökévé. Imre napján (1902. XI. 5.) külön nagy megtiszteltetés ért. E nap déli óráiban Zsíros Lajos¹⁸ kúria bírói rangú törvényszéki elnökünk vezetésével felkeresett az egész bírói kar, s az elnök, a már itt volt többi gratuláns vendégekkel is körülvéve, meleg szavakkal üdvözölt, és névnapi ajándékkul átnyújtotta a törvényszék az nap délelőtti hozott határozatát, amellyel a csődbe jutott Torontáli Szőnyeggyár csődtömeg gondnokává engem nevezett ki. Ily pazar változatosságú emlékezéssel zárul ez az 1902 év.

1903 év azzal kezdődött, hogy az ipartestület nagyszámú küldöttsége kérészt fel; tanácskérésükkel, mint ipartestületi ügyészüket, és panaszukérésükkel, mint a Szőnyeggyár tömeggondnokát. Elmondották, hogy a szőnyeggyár részvénytársaság vezetősége milyen ravaszul kieszt kapzsi manőverrel károsította meg városunk kisiparosait. E károsultakkal együttérző, teljes lélekkel feküdtem az ügy tanulmányozásába. Ennek eredményeként kisültek a következők:

A részvénytársaság élén Franz J. L. (József László) takarékpénztári igazgató állott. Az ő rendelkezésére történt, hogy a gyárban sok új építkezés, berendezés, átalakulás ment foganatba. Városunk iparosai, kőművesek, asztalosok, cserepesek, mázolóok, ácsok stb. megörülve a minden irányú munkaalkalomnak, hónapokon át, általuk fizetett segédekkel, napszamosokkal, munkásokkal, serényen dolgoztak; sőt többen közülük a szükséges anyagot, épületfát, üveget, cserepet, téglát, homokot a sajátjukból hitelezve szereztek be. Megnyugodva előlegezték mindezeket, hiszen a megrendelő gyár ország-szerte jónevű volt. Sőt, kutatásaimban megtudtam azt is, hogy magában a gyárüzemben feldolgozandó soknemű anyagot, gyapotot, fonalakat, szőnyeg-

mintákat és egyéb kellékeket, az ország minden részéből hitelben megrendelve, felhalmoztak a gyár raktáraiban, s mire a hitelbe teljesített minden munka elkészült, s a raktárak is megteltek, ekkor a részvénytársaság vezetősége, a munkát, anyagot előlegező iparosok, a hitelbe szállító kereskedők rémült meglepetésére, maga ellen, fizetéseképtelenségét bejelentve, csődöt kért. Ily kiszámított görbe úton vélt, a hitelezőket károsító kijátszásával, mérhetetlen nyereséghez jutni. A törvényszék a csődnyitást elrendelte, s így kerültem a csődtömeg gondnoki kinevezéshez.

Ki kell emelnem, hogy az időben, ennek most épp 50 éve (1903–1953), városunkban a pénzügyi bankigazgató társadalmi nagyhatalom volt. S itt különösen ketten: Steinitzer Géza, a Nagybecskerekai Takarékpénztár igazgatója és Franz J. L., a Nagybecskerekai Takarékpénztár és Előlegegyelet igazgatója voltak a nagymogulok. De nemcsak pénzügygazdasági, hanem s főleg politikai közéleti téren is. Az eladósodott polgárok, tisztviselők, kereskedők, kisgazdák feje felett, különösen képviselői és megyei választások idején, veszedelmesen ott suhintott a váltó-, a hitelnyomás, a felmondás, a perlés, Damoklész kardja. Amit adott alkalommal, a kormány, a megye urai érdekében, érezhető világossággal bőven lengettek is. Ilyen, a hatalom által dédelgetett, az adósvilág által rettegett Franz J. L. kiskirály akkoriban a római katolikus egyházközség elnöke is volt; az utóbb lezajlott képviselő választásnál pedig a szavazatszedő bizottság elnöke.

A csődnyitás előzményeit fentebb jelzett tanulmányozó kutatásaim nyomán, utóbb megtudtam azt is, hogy Franz J. L. utat talált még a bíróság soraiba is.

Az akkoriban érvényes törvényes rendelkezések szerint, minden bírósággal elrendelt csődnek tömeggondnokává a bíróság mindenkor gyakorló ügyvédet nevezett ki. S hogy esetleges személyi kedvezés kizárassék, a gyakorlat az volt, hogy az ügyvédi névmutató a, b, c sorrendjében automatikusan történt a gondnok és egyben a helyettese kinevezése. A következő alkalommal azután a helyettesből lett a gondnok, s a névsorban következő lett a helyettese. A szőnyeggyár csődjénél a névsor már az s és utána a v betűknél tartott.

Franz igazgatónak nagy érdeke fűződött ahhoz, hogy dr. Eibenschütz Miksa ügyvédje, aki a fentebb említett, furfangos raffináltsággal kigondolt építkezési és anyaghalmozási tervet vele együttesen eszelte ki, ennek további végrehajtásánál, mint a csődvagygon tömeggondnok a legyen mindvégig, megértő segítőtársa. S bár ekkoriban az E betű (Eibenschütz) már messze túlhaladott volt, mégis sikerült Franznak társadalmi befolyásos utat találnia arra, hogy a feltétlenül megvesztegethetetlen, tiszta jellemű, nagytekintélyű Duka László bírónak, aki a csődügyek tárgyalásánál rendszerint a vezető elnöki tisztelet töltötte be, az volt szuggerálható, hogy a szőnyeggyár bonyodalmasan nehéz csődügyében csakis dr. Eibenschütz tud majd megnyugtató sikerrel ügyvédkedni, mert ő már hosszabb idő óta a gyár jogi ügyeit tanácsaival irányítja, s így a gyár minden ügyének régóta és alapos ismerője. Duka bíró jóhiszeműleg,

¹⁸ Antalffy-Zsíros Lajos (1841–1909) jeles jogász, országgyűlési képviselő, 1889-től a nagybecskerekai királyi járásbíró elnöke. Az ő nevéhez fűződik 1907-ben az új igazságügyi palota felépítése.

az érvek előtt meghajolva, a kérésnek ilyképp kívánt elintézésére, ígéretet is tett. Ennek Zsíros Lajos elnök azonban valamiképp neszét vette. Így történt, hogy amikor (XI. 5-én) a bíróság a tanácskozássra összejött, nem kis meglepetésül, bejött a terembe Zsíros elnök is, és így természetesen a tanácselnöki széket ő foglalta el. Az előadó bíró referálása befejezése után, kérdezi az elnök: „a névsor rendje szerint kik vannak a gondnoki és helyettesi soron?”. Az előadó azon válaszára: dr. Stern Lázár és dr. Várady Imre; az elnöklő Zsíros kedélyesen mosolyogva mondja: „Ma éppen Imre napja van, hát legyen öröme a névnapnak, legyen megfordítva: Várady Imre a gondnok, s Stern Lázár a helyettes.” Így született meg az egyhangú határozat, amelyet Imre napján, a déli órákban, Zsíros elnök vezetésével megjelent gratuláló bírói kar, névnap üdvözlésként, átnyújtott. Így csöppent kútba, az Imre napi váratlan fordulattal a Franz és Eibenschütz együttes oly szépen kieszelt terve. Azért időztem itt hosszasan, mert ez Imre napi illetlen fordulat sok későbbi történésre s különösképpen képviselőválasztásomra is kihatással volt.

Az érzékenyen megkárosított városi iparosok újabban felkerestek. S mivel ekkor már áttanulmányozva a fentebb előadott előzményeket ismertem, azt tanácsoltam az iparosoknak, keressék fel együttesen Franz igazgatót, kérjék újból jogos, anyagban és munkában előlegezett követelésük kiegyenlítését, s amennyiben ezt megtagadná, feljogosítottam őket, nevemre hivatkozva, annak kijelentésére, hogy elhatároztam érdekükben ellene bűnvádi feljelentés beadását. A maga személyiségét bizonyára szent és sérthetetlennek vélt bankigazgató és hitközségi elnök ezt üres fenyegetésnek tartva, a kérő iparosokat lekicsinylve ajtót mutatott.

Erre én jogi formába öltve a megismert előzményeket, Franz József László és ismeretlen bűntársai ellen beadtam a törvényszéknél csalárd és hamis bukás bűntette miatt a bűnvádi feljelentést, kérve a vizsgálat elrendelését és a bűnösök szigorú megbüntetésével az okozott kár megtérítésére kötelezésüket. A feljelentés híre futótűzként terjedt városszerte. Szinte hihetetlennek tűnt, hogy akadjon oly vakmerően merész ember, aki egy Franz igazgató ellen merne kriminális feljelentéssel fellépni. A törvényszék a kért vizsgálatot elrendelte.

Rövid időre ezután felkerestek az összes volt károsult iparosok, s hálálkodó örömük között közölték velem, hogy Franz igazgató minden követelésüket kiegyenlítette, s kérték a megegyezésük ígérete szerint az ő érdekükben beadott feljelentésem visszavonását. A cél el volt érve, a kárunk megtérítve, s így beadott kérvényemre az eljárást a bíróság beszüntette.

A szőnyeggyárban, gondnokságom egész ideje alatt, a rendes munka minden megszakítás nélkül állandóan tovább folyt. Munkások, alkalmazottak, napszámások, szövőszemélyzet, felmondás és elbocsátás nélkül, az éjjeli örökig, mindannyian megmaradtak állásukban, s pontosan kifizetve, megkapták érdemükbe hozott napszámukat, heti bérüket, havi díjaikat. A raktárak mind tel-

ve, s így feldolgozásra szükséges anyag bő készletben. A szövött készárak eladási, leszállítási üzlete akadálytalanul folyt tovább.

A becskerekai szőnyeggyárnak országszerte annyira jó híre volt, hogy mint tömeggondnok, a budai királyi palota udvarnagyi hivatalával, a budapesti képviselőház irodavezetőségével eladási és leszállítási szerződéseket kötöttem. E szerződések egy-egy másodlati példánya még megvan.

S megérhettem azt, hogy rövid két év elmúlása után mint képviselő az országház folyosóin az általam szállított szőnyegekben lépkedhettem.

Közben a beérkezett követelés-bejelentési kérvények alapján az osztályozást, a kifizetési táblázatot elkészítettem, úgy hogy már 1903. évi február havára, a csődvagyonhoz tartozó ingatlanok, ingóságoknak versenytárgyalás útján leendő eladására, hírlapok útján, a versenytárgyalási hirdetményt kibocsáthattam. A Budapesti Hírlap (1903. I. 31.) számában magyarul és a Pester Lloyd (1903. II. 1.) számában német nyelven megjelent hirdetés egy-egy példánya is megvan.

A hirdetett versenytárgyalási határnapra (1903. II. 16.) a többek között megjelent Dungyerszky Lázár bácskai milliomos nábob is. Kíséretünkben a gyárban, a raktárakban, a szövőszobákban mindent szorgosan végignézett, majd felmentünk vele a padlásokra, ahol a 70-dik életévét jóval meghaladott öreg úr fiatalos ruganyossággal ugrándozott át a vastag fagerendákon, s mindent, szinte kicsinyes pontossággal, végigmérlegelt. Messze vidéken ismert, kiváló gazda hírének teljesen megfelelően. E gondos vizsgálódása eredményeként Dungyerszky volt a legtöbbet ígérő. Az akkori osztrák–magyar bank becskerekai fiókjához [főnöke akkoriban Strus Szerafin volt gimnáziumi osztálytársam] lett átutalva a megállapított vételár, amelyet felvéve Dungyerszky Lázár tulajdonába átadtam a szőnyeggyár ingóit, ingatlanait.

A vételárból azután a csődválasztmánnyal összeállított s osztályozott kifizetési tervezet szerint a csődhitelezőknek, a bírósághoz benyújtott követelési kérvényeik alapján, a gyár könyvelőjével pontosan megállapított igazolt követeléseiket majdnem teljes száz százalékosan sikerült kiegyenlíteni. Valóban ritka csőderedmény.

Mindenről összeállított kimutatást, jelentésem kíséretében, a csődbíróságnak bemutattam. S mindennek törvényes helyesként elfogadása után, a bíróság gondnoki tisztemtől felmentett. Zsíros elnöknek bizonyára nagy elégtételül szolgálhatott, hogy a csődhitelezőknek jutott nagy quota eredmény teljesen igazolta az ő Imre napi elnöki közbelépését.

Versenyárgyalási hirdetemény.

Alulírott csödtömeggondnok közírré teszi, hogy vagyombukott

„Torontáli szőnyeggyár részvénytársaság“

csödválasztmányának határozata alapján a csödteltárban fölvett következő ingatlanok és ingóságok zárt írásbeli ajánlati versenyárgyalás útján el fognak adatni.

1. A nagybecskereki 1860. sz. tjkvben A. I. 3119-3121. hrajzi és a nagybecskereki 2119. sz. tjkvben 3122. hrajzi sz. alatt fölvett gyári telek a rajta levő épületekkel, valamint a csödteltár 192., 193., 194., 195., 196., 197., 210. és 326. tételei alatt fölvett, beépített gőzkazánnal, hajtógépekkel, ezek felszereléseivel és transzmissziókkal együtt összesen **148.557 kor. 10 fill.** becsárban (beszerzési ár 210.748 kor. 80 fill.).

2. A csödteltár 151-191., 250-262., 263. 305., 307., 309., 325., 327-344., 351-356., 361-401., 556-591., 592-658., 689-717., 719. 781., 779-789., 850-909., 1742-1747., 1771., 1778-1802., 1846-1909., 1916-1918. tételei alatt összeírt, a fonóda, festőde, szövőde, csomozóban és tisztítóban elhelyezett nyíró- és tisztító-gépek, szövőszékek, fűlszerelések, segédgépek, géprészek és gyári berendezési tárgyak **75.501 kor. 77 fill.** feltári becsértékben (beszerzési ár 133.726 kor. 72 fillér).

3. A feltár 1-150., 217-238., 910-1536., 1546-1548., 1558-1580., 1582-1686., 1689-1641., 1661-1676. tételei alatt fölvett yvers anyagok, a szövőszékeken földolgozás alatt álló anyag kivételével, körülbelül 14.758 kgr. gyapjú és festett csomozógyapjufonál; körülbelül 25.935 kgr. nyers és festett juta, len, pamut, mohair, sholdi fonál, mintegy 14.950 kgr. nyírótt, szűcs-, timar-, cigája- és becsidagyapjú, valamint az anyási és egyéb festékkészlet, körülbelül 72.273 kor. 50 fill. becsértékben, melyből a csödt tartama alatt mintegy **14.000 kor.** értékű már földolgoztatott.

Az ajánlatok mind a három pontban felsorolt tárgyakra együtt és külön is tehetők, de együttes ajánlattétel esetén is minden pontra az ajánlott összeget külön kell kitenni, egyenlő arányítás mellett előnyben részesül mind a három pontra vonatkozó együttes ajánlat.

Bánatpénzül a becsérték 10%-a vagyis az 1. pontra **14 855 kor. 71 fillér**, a 2. pontra **7550 kor. 17 fillér** és a 3. pontra **7227 kor. 35 fillér** teendő a készpénzben vagy óvadék-

képes értékpapirokban, elfogadtatik bánatpénzül oly magyarországi pénzügyintézet betéti könyve is, mely legalább 200.000 kor. alaptőkével bír.

A zárt írásbeli ajánlatok a bánatpénzzel együtt

1903 február hó 16-ának déli 12 órájáig

alulírott tömeggondnoknál vagy a csödválasztmány elnökénél Gvorgevits Milos dr. nagybecskereki ügyvédnél adandó be. Az ajánlatok fölött a csödválasztmányi tárgyalás ugyanazonnap d. u. 1 órakor a csödválasztmány elnökénél fog megtartatni.

Az ajánlat az ajánlattevőre azonnal, a csödválasztmányra azonban csak elfogadása után kötelező. A csödválasztmány a beérkezett ajánlatok elvagy el nem fogadása iránt szabadon határoz. A csödválasztmány az eladás alá kerülő tárgyak minősége, mennyisége és értéke tekintetében semmi szavatosságot nem vállal.

Az elfogadott ajánlat tárgya az elfogadástól számított 8 nap alatt átveendő és az átvétel alkalmaival a feltárási tömeggondnok kezéhez külfizetendő a letett készpénzbeli bánatpénz beszámításával.

Ha az elfogadott ajánlattevő az átvételi és külfizetési feltételeknek eleget nem tesz, bánatpénz a csödtömeg javára esik.

A vételi illetéket a vevő fizeti.

Megjegyeztetik, hogy a szőnyeggyár eddig több hatóság részéről évi szubvencióban részesült, mely remélhetőleg az üzem folytatása esetén ezután sem fog elvonatni és hogy kilátás van arra is, miszerint az ingatlanra bekebelezett, mintegy 60.000 korona megyei kölcsön továbbra is azon meghagvatik.

A csödteltár a tömeggondnoknál és a gyár és az eladás alá kerülő tárgyak a helyszínén bármikor megtekinthetők.

Kelt Nagy Becskereken, 1903. évi január 27-én.

Dr. Várady Imre
csödtömeggondnok.

73016

A Budapesti Hírlap 1903. január 31-ei számában így nézett ki a hirdetés

KÉPVISELŐVÉ VÁLASZTÁSOM 1905-BEN

Időközben az országban erősen háborgott a politikai közélet. Az ország-házban erősen dühöngött a Tisza István kormánya elleni obstrukció. A mi becskereki vármegyeházunk nagytermében is heves harcok folytak a kormány hívei és a mi ellenzéki pártunk között. Különösen kiélesedett a szenvedélyes hangulat, amikor a túldoldalon indítvány nyújtatott be, amely a képviselőházhoz az obstrukciót elítélő felirat felterjesztését kívánta. A kitört vita szenvedélyében az elnöklő főispán több ellenzéki párttagunkat rendre utasította, sőt néhányat pénzbírsággal is sújtott.

Egy következő közgyűlésen én nyújtottam be oly értelmű indítványt, hogy intézzen Torontál vármegye feliratot a képviselőházhoz, amelyben: a magyar katonai követelések teljesítése iránti intézkedést kíván. A törvényhatóság többsége persze az előbbi indítványt megszavazta, az én indítványom felett pedig, azt leszavazva, napirendre tért. Jellemző mégis, hogy több bizottsági tag, akik a nyílt ülésen az én katonai indítványom ellen szavaztak, bizalmas beszélgetéseinkben, szinte sajnálkozva értésemre adták, hogy belső meggyőződésük ellen, magyarérzésük vérzőszívű elnyomásával tették ezt, de kénytelenek voltak, mert hisz keményen szorítja őket a pártfegyelem.

E vitatkozások hevesességéről, az én képviselővé választásomról, megyei függetlenségi pártunk nyílt megalakulásáról, Kossuth Ferenc, Apponyi Albert gróf s velük nagyszámú országgyűlési képviselő becskereki látogatásáról, Kiss Ernő aradi vértanú szoborleleplezéséről, ekkor mint városunk képviselője tartott leleplező beszédemről rövidesen megemlékezik Magyarország Vármegyéi sorozatában a Torontál Vármegyéről megjelent könyv az 508-510. lapjain.

1904 év folyamán a képviselőházban hosszabban tartó, lehiggadt tanácskozások lehetőségét ígérő, békekötés, treuga Dei jött létre az ellenzék és a kormánypárt között. Thaly Kálmán, a Rákóczi korszak nagynevű tudósa, függetlenségi képviselő kitartó, lelkes fáradozásainak végre is sikerült a pártközi békét létrehozni. Megindult a komoly vitatkozású, normális légkörű parlamenti munka. A nemzet közéletében is lehiggadt a szenvedélyesség. Thaly Kálmánt mint nagy békeszerzőt ünnepelte kormánypárt és ellenzék.

Mint derültté vált égből a nem sejtett villám, úgy csapott le a béke virányába 1904. október havában Tisza István miniszterelnöknek, ugrai választóihoz intézett, hírlapilag is közzétett nyílt levele. Ebben kíméletlen ridegséggel támadja a nemrég parlamenti békét kötött ellenzéket, s kérlelhetetlenül fenyegetőzik megszigorított házszabályok alkotásaival. E provokáló, éppen nem várt támadásra természetesen megszűnt az oly nehezen létesült béke parlamentben is, országszerte is. Kitört újból a most már teljesen fékevesztett obstrukció. S Tisza István 1904. XI. 18-diki esti ülésen beváltotta fenyegetését, s puccs útján, Perczel Dezső házelnök zsebkendője lobogtatási jelre, a beavatott kormánypárt felkiáltással megszavazta a szigorított házszabályokat. E puccs-szavazásra válaszként a különböző árnyalatú ellenzék egységes koalíciós párttá egybeolvadt, s megindult országszerte a „nemzeti ellenállás” politikai küzdelme. Parlamenti törvényalkotó munkáról többé szó nem lehetett, s így a ház felosztatásával kiírták az új választásokat. Nagybécskerekre a képviselőválasztás napja 1905. január 28-dikára határozottatott. A koalícióba egyesült ellenzék országszerte nagy agitációs munkát fejtett ki. A megyék fővárosaiban, a választások központjaiban és kerületeiben népgyűléseket hirdettek, s azokon a budapesti központból mindenfelé kiküldött szónokok lelkesítették a választókat és hangulatot szító tömegeket.

1905. év január hó első napjaiban történt, hogy a szőnyeggyári csődügypben érdekelve volt iparosok kezdeményezésére, a becskerek-i ipartestületnek, a német Bauernvereinnak vezető emberei és a hozzájuk csatlakozott városi polgárainknak népes, igen nagyszámú küldöttsége, lakásomban felkeresve,

képviselőjelöltség vállalására kértek fel. Vállaltam a függetlenségi 48-as párti jelöltséget. Bár ismerve a megyeháza 48-as ellenes erősen 67-es hangulatát, a győzelem sikeréhez minden remény nélkül, de vállaltam, hogy végre Torontál megyében is az ellenzék legalább hangoskodjék. Csakhamar megalakult a megyei és városházai ellenzéknek az iparosság és a Bauernverein tagjainak tömörülésével a 48-as pártvezetőség, s megindult a választási szervezés lelkes hangulatú munkálkodása.

Az akkori Korona szálloda udvari épülete nagytermébe, programbeszédem tartására hirdetett népgyűlésre, városunk minden rétegéből, valóban váratlanul, nagyszámú hallgatóság gyűlt egybe. A hangulat oly lelkes volt, hogy amikor a beszédem befejezte után búcsúztam, s készültem hazaindulni, közbe fogott az egész hallgatóság azzal, hogy mindannyian hazakísérnek. A széles főutcánk középrészén haladva folyton hangzott az „éljen”, úgy hogy jobbra-balra a lakások ablakai s a főutcán végig az üzletek ajtóbejáratai megteltek érdeklődőkkel, s sok helyütt onnan is elhangzott a közbekiáltó: éljen. Amikor a hangos menet a vármegyeháza elé ért, s ott láttuk, hogy a megye odasereglett magasabb rangú tisztviselői a főispánt körülveve a főispáni lakás ablakából; a többi megyei tisztviselők pedig hivatalaszobáik utca felé néző ablakai mögé tömörülve nézték az elvonuló, lankadatlanul éljenző menetet, ott hirtelenében pillanatra megállva kitört „éljen Várady Imre képviselőjelöltünk” tüntető harsozása. Én felnézve, véletlenül Dellimanics Lajos főispán tekintetével találkoztva, mintha nagyon lekicsinylő mosolygását láttam volna.

Ezután is, amikor a németváros részében s szerte a szerb és a többi városnegyedek korcsmaiba hirdetett választógyűléseket tartottunk, ismétlődött a jelenet, s mindenkor befejezés után az egész hallgatóság az utcák közepén végig haladva hazáig kísért. Az utcákra ilyképp ácsapott hangos lelkesedés állandóan lobogott. Élénkítette a képet a közben elkészült piros, fehér, zöld színű zászló tömegek lengetése, amelyek középső fehér sáv vonalán, nagy betűkkel volt reányomva: „Éljen Várady Imre képviselő jelöltünk”. A Budapest-ről megrendelve leérkezett sok száz tollas, piros levelű, ugyanazon felírású jelvény; itt-ott a német választók által felvonultatott rezesbanda, az iskolákból kiömlő hazasiető, s a közöttük szétosztott igen sok ily tollas levelű jelvényekkel hadonászó gimnazista, elemi iskolás tanuló, lármás éljenzése. Mindez persze erősen szította az utca lobogó hangulatát.

Megjött a hír, hogy a megye utánjárásának sikerült Makfalvay Géza földművelésügyi minisztérium államtitkárát kormánypárti jelöltnek megnyerni. Makfalvay földművelésügyi államtitkár felleptetésével a mi úgy is elég borús győzelmi kilátásaink még jobban lecsökkentek. Muzslya községének, Becskerek város határába történt telepítése ugyanis egyenesen az okból történt, hogy a mindenkor kormánypárt az akkoriban döntő számú, biztos szavazók felett rendelkezessék.

Megtörtént ugyanis, hogy néhányszor a képviselőválasztásoknál Becskerek városában ellenzéki jelölt próbálkozott. Így diákkorunkban Mihajlovics Miksa, majd Molnár Mihály lépett fel ellenzéki programmal. Mi diákok persze mindig erősen lármázva, az utcákon végig, a kormány jelöltjét „abcugolva”, az ellenzékit éljeneztük; szavazati jogosultság nélkül ugyan, de annál hangosabban kiabálva élénkítettük az utca hangulatát. – Hogy az ilyenmű ellenzéki próbálkozások kedvtelését végképp lenyessék, ezért született meg kormánykörökben: a telepítés mentő terve.

Így 1890-ben Nagybecskerek város déli határa és a Tisza folyó ártéri területe között elterülő kincstári birtokon telepítette a kormány Felsőmuzslya községét. A kincstár mintegy 400 telepes házat építtetett, amelyekbe körülbelül 3500 magyar lakos költözött a megye különböző vidékeiről. A házak és földek tulajdonosa, a megállapított vételár teljes kifizetéséig, továbbra is a kincstár maradt. Telepbiztos a mindenkor kincstári ügyész volt. A mi korunkban e tisztséget Miloss Aurél ügyész viselte.

A község Becskerek városának X-dik kerülete beosztását nyerte; tehát a városban gyakorolta szavazati jogát. Minden telepes gazdának és törvényes kort ért férfi tagjának szavazati joga volt. Egy-egy telepes család mintegy 11 holdnyi szántóföldet kapott, amelynek fele magasabb fekvésű, de a másik fele ártér területű. A telepesek a házat, beltelket és szántóföldet a kincstárnak mint eladó tulajdonosnak, évi részletekben fizetendő törlesztéses váltáság vételár ellenében kapták birtokukba, azzal, hogy a telekkönyvi tulajdon átírása csakis a teljes vételár lefizetése után történik; mindaddig a kincstár marad az ingatlanok telekkönyvi tulajdonosa.

E váltáságvételáron kívül az ártérbe eső földek után a Nagybecskerek Tisza ármentesítő társulatnak is tartoztak évi járulékot fizetni. Így e magyar telepeseknek elég küzdelmes életharcot kelle vívniok a pusztá életfennmaradásukért.

Fel is hangzott a panaszóhaj: „Így telepítik a magyarokat; de bezzeg amikor Mária Terézia a Bánátba telepítette svábjaikat, mindegyik család egy szessiot (32 holdat) és hozzá négylovas, vagy négyökrös igát is kapott.” – Növelte az életgondot, hogy igen gyakran, a Tisza emelkedése idején, az ártérbe eső félbirtokrész termését elvitte az árvíz. Úgy hogy tulajdonképp biztosra csakis 5-6 hold termését vehették számításba, s ebből kelle családot fenntartani, váltáságot és ármentesítő járulékot fizetni. Csak természetes, hogy állandóan hátralékos adós volt szinte az egész telepes község. Egy részük a városban keresett munkát, fiataljaik itt cselédeskedtek; amit persze megérezett az otthoni gazdálkodás, ahol eléggé hiányzott az ilyképp elvont munkaerő. – Gazdaságilag tehát nem a legszerencsésebb volt e telepítés; de hiszen nem is ez, hanem a fő szempont a politikai számítás volt. Minden telepes gazdának és törvényes kort ért férfitagjának szavazati joga volt. A váltáság és ártéri járulék fizetési kötelezettsége benne volt a politikai kalkulációban.

A telepítési szerződésnek van egy pontja, amely szerint a hátralékos adós telepes, minden külön perlés nélkül, a kincstári ügyész kérvényére, a bíróság által végrehajtásilag a telepből kilakoltatható. Aki netán kormányellenesen merne hangoskodni, ott függ felette a kilakoltatás Damoklész kardja.

Jött az 1905. januárjára kiírt választás. Kötelességszerűen Muzslya községébe is kirándultunk a meghirdetett programbeszéd tartására. Becskerekéről hosszú kocsisorokban kísérték, meglepően sokan. A templom előtti téren felvonulva várt jóformán a község egész lakossága; feltűnően sok, hangosan éljenező asszony nép. A 48-as függetlenségi zászló lázba sodorta a telepes magyarokat. Ennek hírére kissé megrendült a megye. Válaszként a következő héten már 80 kilakoltatási kérvény érkezett a bírósági iktatóba.

Közben itthon, az én tudtom nélkül, választási vezérkarunk sürgönyöket, dringend-táviratokat küldözgetett különböző városokba – amelyekben a pesti újságokból értesülve tudták, hol s mikor tart népgyűléseket – Apponyi Albert gróf címére, kérve őt, fáradna le Becskerekre, itt megjelenése, az ellenzéki jelölt biztos győzelmét jelentené. Én mind erről mit sem sejtve, váratlanul sürgönyt kapok, amelyben arról értesít Apponyi Albert, hogy: a január 25-diki reggeli vonattal Becskerekre érkezik.

Újságunk, plakátok, hírvivők városszerte röpitik a nagy hírt, fellármázzák Muzslyát.

Január 25-dikén téli, de napsütéses reggelen pontosan befut (a vasutas alkalmazottak mind, állomásfőnökükkel együtt, függetlenségi magyarok) a budapest–kikindai vonat. Peronon, állomás előtti nagy téren beláthatatlan embersokaság. Apponyi kiszáll. Rövid üdvözlésem után, amint az embertömeg megpillantja mindenki fölött kimagasló hatalmas nagy férfialakját, egetrázó „éljen Apponyi!” tör fel mindenfelől. A németek által összeállított, négy szürkés hintóba szállunk, én mint jelölt, Apponyi bal oldalán. A kocsis indítana, de a hintót rajongó éljenzésekkel közrefogó kíséző emberrengeteg között csak lépve haladhatunk. A hintó mellett jobbra és balra, a lovak előtt és a kocsi mögött oly sűrű az emberáradat, hogy csak nagyon lassan mehetünk előbbre. Különösen megható a hintót körülveve, velünk lépkedő, nagyszámú aszszonyosereg, amint kendőket lobogtatva „éljen Apponyi!” kiáltásokkal kísérik a hintóból elégtűl mosollyal feléjük integető nagy vendégünket. A férfiak közül néhányan előretörve, a lovak kantárszárát erősen fogva vezetik a lassú lépkedésre kényszerült négyes szürkét. (Bizonyára, a parádés vágtatásra nekiké-szült, büszkélkedő kocsis nagy keserűségére.)

Amint az állomástól így lassú lépésben haladva, az akkori Aradáci (Vasúti) utcán végig, egy-egy betorkoló mellékutcahoz érünk, ez utcákból is hoz-zánk zúdul a már ott várakozó további embersokaság, s folyton szaporodva, mind hangosabban harsog az „éljen Apponyi!”. Végre is a megyeháza sarok-fordulatánál a főterre érkezünk. A megyeháza ablakait, balkonját, a szótlan

csendességgel letekintő ámuló kíváncsiak töltik meg; még a főtér széles nagy területét, a velünk az állomástól jött és a már itt várakozó, az egész főtérset betöltő, a templomba vezető magas lépcsőzet minden fokát elborító, alig áttekinthető embertenger hullámszik, s megszakítás nélkül harsan az „éljen Apponyi”. A hintó a templom melletti plébánialak előtt áll meg; megállapodás szerint Franczi bácsihoz, Apponyi ismert képviselőtársához megyünk, ahol a nagy vendéget reggelivel várják. A valóban impozánsan lángoló fogadtatás, úgy látszik, magát Apponyit is nagyon meghatotta. Reggelizés közben meg is említi: „Népgyűléses körutaimon mostanában az ország sok városában megfordultam. Mindenfelé melegen érdeklődő lelkesedéssel találkoztam; de ez a mai nagybecskereki felvonulás minden várakozó elképzelést messze felülmúló.” Majd felém fordulva folytatja: „Jelölt úr, itt nem az lesz a csoda, hogy megválasztják, mert ezt, a látottak után biztosra veszem, de érthetetlen nagy csodának kellene történnie, ha meg nem választanák.” A csoda csakugyan elmaradt, mert harmadnapra (I. 28.) a választók többségének bizalma kezembe adta a mandátumot.

Délután 3 órára volt a népgyűlés hirdelve a plébánia előtti nagy téren, a szabadban felállított pódium köré. Az előző társasbédre a kaszinó nagytermében volt terítve, de megteltek az összes melléktermek is. Üdvözlés után Apponyi a valóban impozáns fogadtatást megköszönő, lelkes beszédet mondott. Ebéd közben az egyik felszolgáló pincér hozzám jön, és súgva mondja: „Rossz hírt hozok, ebéd közben odakint megindult a hóesés.”

Engem e közlés érthetően lesújtott; hisz az ebéd után megtartandó népgyűlés a főtérré, a szabadban volt hirdelve. Hova vonuljunk a havazás elől? E várakozó embertenger befogadására alkalmas nagy terem városunkban nincsen. Hirtelenében úgy gondoltam, Apponyi a Rózsa szálloda I. emeleti balkonjáról beszélne, az előtte elterülő nagy főtéren gyülekezett hallgatóságnak.

Majd Apponyi felé fordulva mondom: a pincér igen kellemetlen hírrel lep meg; odakint váratlanul havazni kezdett. Így az elkészített pódium helyett a szabadtérre hirdetett gyűlésen, kérném, hogy a térre nyíló emeleti balkonnál kegyeskedne beszélni. Meglepetésemre Apponyi szinte megörvendve feleli: „Kint havazik, ez pompás, mert a hóhullás a legjobb hangvezető. Balkonnál – folytatja – sohasem beszélek, mert a falhoz ütődve, csak zavarja a hangnak tiszta terjedését. Maradjunk csak a pódiumnál!”

Közeledett a meghirdetett 3 óra. Asztalt bontva megindultunk a Kis Hídon át a paplak felé. A főtérré érve ott már beláthatatlan nagy a sokaság, s amint megpillantják Apponyit, megered a zúgó éljenzés, amely mind tovább fokozódik, s csak akkor halkul mély csenddé, amikor a pódiumon megcsendül Apponyi varázslatos fuvolahangja.

A magyar után németül beszélt, s befejezve, kérelmemre, a besereglett s a hallgatóság között egy csoportban álló muzslyaiak felé fordulva megígéri

nekik, hogy holnap délelőtt községükbe is ellátogat. A gyűlés egész tartama alatt sűrűn szitált a hó, de emellett is szinte enyhe áramlatú, szép téli napunk volt. Közben sötétedni kezdett: kedélyesen elbeszélgető vacsora után Apponyi búcsúzásra emelkedett; az éjszakát ideutazva vasúton töltötte, pihenni óhajt.

Másnap (I. 26.) reggeli után a ház előtt már várakozó négylovas hintóba szállunk, s beláthatatlan hosszú kocsisor kíséretében Muzslyára indultunk. A falu bejáró elején már ott vár a muzslyai magyarok, asszonyok, férfiak, lányok, fiúk embertömege. Megállunk, leszállunk. Csendesen hull a hó; de nincsen túl hideg.

Muzslyai pártelnökünk kalap levéve mondókájába kezd, s látom, Apponyi is kalap levéve hallgatja. Odasúgva kérem: tenné fel kalapját, hisz esik a hó; súgva feleli: „Amíg az üdvözlő levett kalappal áll előttem, én sem tehetem fel.” Odafurakodok a beszélőhöz, s súgva mondom neki, tegye fel kalapját; látom, magyarom illemtudóan berzenkedik, mire tovább súgom, addig a gróf úr sem teszi fel, pedig hull a hó; erre mégis a szónok is, s utána Apponyi is felteszik a kalapot. A hallgató magyarok azonban továbbra is a kalap, téli süveg-levéve állanak körül.

Üdvözlés és rövid válasz után mindannyian gyalog megyünk „éljen Apponyi” szakadatlan harsonái között a falu központjában, a községháza előtt feállított pódiumhoz. Apponyi megszólal. Tombol a lelkesedés. A muzslyai, még élő apák, anyák ma is gyermekeiknek, unokáiknak visszaemlékezve, büszkén emlegetik, hogy falujukban félszázad előtt közöttük járt Apponyi Albert gróf.

Muzslyáról visszajövet Franczi bácsinál, a plébánián vártak ebédvel. Majd előállott a négy szürkés hintó. Apponyi Franczi bácsitól érzékenyen elbúcsúzik, mintha éreznék, hogy ez életben utoljára találkoztak. Felülünk, elindulunk. Az állomásra érve ott is már vár a búcsúzó nagy emberáradat. Néhány meleg búcsúzó után megindul a vonat.

Franczi bácsi alig harmadik hónapra (1905. IV. elején) szenderült örök álmra.

Az állomásról hazaérkezve sürgöny várt. Hock János, az aranyszájú népszónok értesít, hogy holnap (I. 27.) a reggeli vonattal Becskerekre érkezik. Repül az örömhír szerte a városba, ki Muzslyára azzal, hogy 27-én d.e. 10 órakor a Korona nagytermében Hock János fog beszélni. A jelzett időre a nagyterem, előtte az egész nagy udvarhelyiség, az utolsó zugig telve lelkes hallgatósággal. – Amit Apponyi megkezdett, lángolóan betetőzte az Arany-szájú. – Apponyi után, Hock után most már szinte elbizakodottan vártuk a másnapot, január 28-dikát.

De híre járt, hogy városunkba érkezett, a megyeházán, a főispánnál van megszállva Makfalvay Géza államtitkár, s mialatt a Koronában Hock szónokolt, a kormányjelölt államtitkár, a megye vezetősége, a főkapitány, a főszolgabíró, a kormánypárt hívei kíséretében Muzslyára rándult. Este pedig a Ka-

szinó összes termeiben, bankett keretében, programbeszédet mond, amelyre a vezető előkelőségeken kívül a választópolgárok is hivatalosak.

E hír az Apponyi, Hock nyomában fellángolt elbizakodottságot láthatóan lehűtötte. El sem volt képzelhető, hogy a főispán és környezete városunkba merné invitálni az államtitkárt, hacsak teljes bizonyosságra nem vennék, hogy holnap kezébe adják Becskerek városa mandátumát. Ellenzéki pártunk és emberei tehát el voltunk készülve – mindenre. Csak arra nem, ami a valóságban megtörtént, s aminek részletei, a következő (I. 28.) választás napi izgalmak között, lassan-lassan a nyilvánosságra szivárgott. – Így jutott utólag általános tudomásra, hogy a Makfalvay társaságot a muzslyai magyarok, s különösen a hangos szavú asszonyok záptojásos kartáccsal s szakadatlanul kiabáló ordítósokkal fogadták, s amikor kocsijában Tallián Béla alispán felállva, alispáni vélt tekintélyével akarva csendet teremteni, s felhívta az asszonyokat, menjenek haza, mert nem asszonynak való a politika, ekkor történt, hogy a rikácsoló Biacsi Lajosné Tallián kocsija elé állva, odakiáltott: „nézzen ide az úr, ez az asszonyi politika”, s a körülállók óriási röheje között felmutatva, rikácsolta: „lássák az urak, ez az asszonyi politika”, s hogy a hatás teljes legyen, ebben a pillanatban jól irányzott záptojás fröccsent szét Tallián szája körül. A kitört röhögés tombolt. Régi mondás: a nevetés öl. Másnap már megyszerte terjedt s vált ismertté „Biacsiné politikája”.¹⁹

A muzslyai kirándulást ugyan gyászos államtitkári hazavonulás követte, de azért a régi vármegyei ész, a főkapitány, a főszolgabíró kortesfurfangja nem csügged. Egy eleven államtitkár csak nem vonulhat vissza a fővárosba mandátum helyett, a bukás kudarcával. Összeülnek, s a megyeházán kifőződik a teljesen biztos győzelem kortesterve. Reitter Oszkár városi főkapitányunk vállalja a terv keresztülvitelét. Hogy mi volt e terv, és hogy a választás napját megelőzőt éjjel mi ment végbe, mindez csak a választás napjának izgalmi között szivárgott lassanként a köztudatba. – Így tudtuk meg, hogy Reitter főkapitány, a főispán és alispán rendelkezésére hivatkozva, felkereste Becskerek városának csendőrpáncsnokát, s itt „a hírül vett rendzavarásra, duhajkodásra készülődő muzslyaiakkal szemben, a fenyegetett rend fenntartása érdekében”, s mivel erre nézve túl kevés az ő rendőrállománya, ezért szükséges a csendőrség segítő felvonulása is; mindezt rendőri nyelven kiélénkítve, csakhamar megállapodtak a következő haditervben: hajnali 5 órakor a városi rendőrség és mellékük vezényelt csendőrség kordont von Muzslya köré, s Becskerek városa

felé csakis azokat a muzslyaiakat engedik át, akik a község előjárósága által kiállított személyazonossági igazolványt fognak felmutatni. – Csakugyan úgy 7 óra tájt közeledik a város irányába haladva egy csoport. Felhívásra mindegyik felmutatja személyi igazolványát. Kitűnt, hogy e csapat maga az előjáróság személyzete és ezek megbízható emberei. Indultak a városba szavazásra. Ezek elvonulása után hosszú csend. A faluból nem mozdul senki. Lesz 10–11 óra, közeledik a dél. A déli harangszókor a kirendeltség parancsnoka telefonon jelenti a főkapitányságra: a faluban teljes a rend, minden csendes; kéri a további parancsot; Reitter főkapitány válasza: Muzslya választói közben a városban már mindannyian leszavaztak. Csendőrség, rendőrség bevonulhat. Nagy a meglepő elcsodálkozás. Hogyan történt? Mi történt az éjjel? Találgatás mindenfelé. Majd lassanként kitudódott.

A holnapi (I. 28.) választásnapi izgalom előrevetette árnyát. Szerte a városban, a Bauernvereiben, Muzslya kocsmáiban, mindenütt, előre meg nem beszélt találkozások, együvé tömörült sokadalom. A tegnapelőtti, a tegnapi, a dél-előtti Apponyi, Hock szónoklatok, a holnapi nap eshetőségei mindenütt a téma.

A Bauernvereinba benéz egy-két az ottaniakkal ismerős csendőr. Poharazás közben a csendőrök elmondják a Bauernverein németjei asztalánál a kapott parancsot a hajnali muzslyai kordonvonásra. A körben ült németek felneszelnek. Alighogy a csendőrpajtások elbúcsúznak, a visszamaradt németek összebújnak. Megszületik az elhatározás. Szétmennek. Minden német udvarban előhúzzák a kocsikat, befognak, s az est leple alatt hosszú kocsisor indul ki Muzslyára. Bejárják a kocsmákat. Elmondják a magyaroknak a készülőkordonveszedelmet, s már éjfél előtt visszaindul a felrakott muzslyai szavazókkal a német kocsisor s a közben befogott magyarok igái, s indul a hosszú kocsimenet Becskerekre, a németek házaiba; ahol közben már a német asszonyok a szobákba vitt szalmaágyakkal s hirtelen készített vacsorákkal, italokkal várják a szavazati jogos magyarokat. – Reggel 8 óra tájt, a németváros németjei körükbe zárva az éjszakára belopott muzslyaiakat, együtt indulnak a kijelölt II-dik számú szavazatszedő helyiség elé, ahol a Muzslya kerületi és a németvárosbeliek együtt szavaznak. A sorshúzás döntése szerint a szavazás először Várady jelöltre, s utána történik Makfalvayra. És leszavaz egyfolytában Váradyra 205, s utána Makfalvayra 75 muzslyai magyar. A sorban következett a németváros Váradyra 115, Makfalvayra 67. S ezután a többi városrészbeli. Végeredményként e II. szű. küldöttségnél Várady 523 és Makfalvay 288 szavazatot kapott. Itt tehát 235 volt a többség Várady javára. Míg a belvárosi I. szű. küldöttségnél Makfalvayra 484 és Váradyra 456 szavazat esett; itt tehát Makfalvay 28-al vezetett.

A választási elnök Steinitzer Géza takaréktári igazgató, aki egyben az I. szű. szavazatszedő küldöttség elnöke is volt, a városháza tanácskozó termében, ahol napközben az úgynevezett belvárosiak, a megyei, a városi tisztvisel-

¹⁹ Van – vagy legalábbis volt – Becskereken olyan emlékezet is, amely szerint Biacsiné politikai gesztusa még markánsabb volt, ugyanis szoknyáját felhúzza a fenekét mutatta Tallián Béla alispán úrnak. Könnyen lehet, hogy ezt közelíti-kerületi Várady Imre szövegében a „felmutatva” szó. Persze arra is sok példa van, hogy az emlékezet nemcsak tükrözi, hanem ki is színezi a tényeket.

lők, a főutcai kereskedők, a nagyiparosok, az adó-, a pénzügyi, a takaréktári alkalmazottak adták le szavazataikat, esti 7 óra tájt: a végeredmény hirdetésre és a képviselői mandátum átadására, felnyitatta a terem ajtóit. Beözönlöttek a választók; közöttük én is.

Az elnök rövid bevezető után közölte: „az 1905. évi február hó 15-dikére Budapestre egybehívott országgyűlésre Torontál vármegye nagybecskereki választókerületében, a kerület székhelyén, Nagybecskereken, 1905. évi január hó 28-dikán megejtett képviselő választásnál, az I. és II. szavazatszedő küldöttség előtt leadatott összesen 1751 érvényes szavazat, amelyekből dr. Várady Imrére 979 és Makfalvy Gézára 772 szavazat esett, s ekként dr. Várady Imre 207 szavazattöbbséget nyervén, a nagybecskereki kerület részéről megválasztott országgyűlési képviselőnek kijelentetik.”

Ezután az elnök, néhány üdvözlő szó kíséretében, átadta nekem a felvett választási jegyzőkönyvek és a szavazási listák egy-egy példányát. – E mandátum átvétele s az elnökhöz intézett néhány köszönő szó után őt arra kértem, engedné meg, hogy ez emeleti tanácskozó teremből, amely a városháza balkonjára nyílik, oda kimenve, onnét mond hassak néhány szót a balkon alatt elterülő főtéren egybegyűlt közönséghez. Amint a balkontra kiléptem, a lent, a zászlóerdő köré sereglett asszonyok, lányok, férfiak, ifjak egetverő éljenriadalma fogadott. Rövid köszönő beszédem elhangzása után lemenve a körém gyűrűzött, szüntelenül éljenző, örömtelt közönség kíséretében hazafelé indultunk; megszólalt a cigányzene, hangosan kontrázott a rezesbanda, a plébánialak elé érve, ott sorjában megnyíltak az ablakok, az egyikből Franczi bácsi intett üdvözlőket. Tovább haladva a megyeháza előtt az ujjongó közönség hirtelen megtorpant, az éljenzés, a taps orkánná duzzad, s ennek viharában egyszerre csak érzem, néhányan vállaikra emelnek, s a megye előtt percekig tart a lelketrázó tüntetés. Itt persze nem nyíltak az ablakok. Lassan tovább haladva végre is hazaértünk. A lakásban, a közben odasereglett kedves üdvözlők nagy körében, édesanyám, jó apám, drága enyéim büszke boldogságos öröme várt.

A megnyitott ablakhoz lépek, elhangzanak a hazáig kísérők felé, mélyen megindult, hálátelt köszönő szavaim; a zene elnémul, kísérők, üdvözlők, zászlóvivők szétszélednek, kívül minden elcsendesül, s így fejeződik be 1905. évi január 28-dikának, ma már egy félszázad előtti, földi életem immár boldog emlékévé finomult, letűnt nagy napja.

Az országgyűlés megnyitása 1905. év február 15. napjára volt hirdetve. Mielőtt a megnyitásra Budapestre mennék, még egy futó visszapillantás az előző, múlt évre.

1904. október 27-dikén jött hozzánk Tibor fiunk. Így családunk körében megvolt a paritás. A két lány, Mauzi (Edit) és Bubus (Hajnal) után, itt volt a két fiú, Ernő, Tibor.

A fényképen Várady Imre, felesége, Meta és hét gyermekük látható. Kilenc gyermekük volt, de ketten néhány hónapos korukban elhunytak

A szerkesztők megjegyzése: A fényképen fenn bal oldalt áll József, aki az ügyvédi irodát vezette tovább. Gyermekai Tibor, Piroska és Imre. Tibor Budapesten és Amerikában tanít, fenntartva a kapcsolatait (és lakását) Újvidéken. Piroska Pesten él. Imre vette át a családi ügyvédi iroda vezetését, de egy autóbalesetben elhunyt 1996-ban.

Mellette Hajnalka/Bubus, aki Hollandiában ment férjhez, ott is végezte életét. Két gyermeke van, Meta és Carel. Hollandiában élnek.

Bubus mellett Tibor, aki Magyarországon élt 1956-ig, amikor visszajött Becskerekre (két fia van, József, aki Becskereken él, és Tibor, aki Horvátországban van).

Tibor mellett Edit/Mauzi, ő Magyarországon ment férjhez, ebből a házasságából született két gyermeke, akik ott vannak a képen, az egyik Várady Imre ölében, a másik mögötte. Az idősebbik fia (Grund József – Pubi) a II. világháborúban esett el az orosz fronton. A fiatalabbik – Szilágyi Endre (Pipi – Bendi) – anyjával együtt Dél-Amerikába költözött már az ötvenes években. Vele megszakadt a kapcsolat.

A felső sor végén Piroska, ő is Pesten ment férjhez, ott született – és ott is halt meg – Imre, Cuni fia. Piroska későbbi férjével, Heklai Pál becskerekai ügyvéddel Becskerekéről Venezuelába költözött. Férje halála után visszaköltözött Becskerekre, és itt élt élete végéig.

Az alsó sor bal szélén Ernő, a legidősebb fiú, aki Pesten élt, körülbelül hatvanéves korában nősült, gyermeke nem született.

Ernő mellett anyja ölében Lóri, a legfiatalabb gyerek, aki a II. világháború után visszajött Becskerekre, majd Szabadkára költözött és ott élt élete végéig. Egy fia van (Lóri, aki Magyarországon él) és egy lánya (Ági, aki Szabadkán van).

Tibi születése után, Metával megbeszélve, Alföldy Edééket kértük fel a keresztszülői tisztség vállalására. Örömmel fogadták. Franci bátyánkat pedig arra kértük, hogy a keresztelezés itthon, a lakásunkban lenne. Készséggel azt ígérte, hogy ő személyesen végzi. Ezek után, társalgás közben, valaki arra emlékeztet, mintha egyházi törvényeink előírása szerint nálunk, katolikusoknál csakis katolikus vallásúak lehetnek keresztszülők; márpedig Alföldyék reformátusok. Nem kevéssé bántott ez utólag hallott értesülés; mert Alföldyék már felkértük volt, s ők látható örömmel fogadták el. Felkerestem a plébánián Franci bácsit, s ez utólag hallott értesülésre hivatkozva feltártam helyzetem kellemetlenségét. Franci csak ezt kérdezte: „Alföldyék tisztességes, jólelkű emberek?” Válaszomra: „igen”, jött a felelet: „Nincsen semmi akadály, örömmel látom őket, mint az újszülött kis pogányka keresztszülőit.”

Szabó Ferenc unokabátyám (édesanyja Várady Róza, atyám nőtestvére) a kijelölt napon lakásunkba jöve volt Tibi fiunk keresztelő lelkésze. Akkori hálósobánkban, felvirágzott kis házioltárnál tartották Alföldyék keresztvíz alá Tibinket. Ez volt Franci bátyám utolsó keresztelő funkciója. Ekkor már gyengélkedett. Néhány hét előtt (1905. I.) a plébánialakban még boldogan üdvözölhette Apponyi Albert grófot, volt képviselő társát, még örömmel látta, hogy városunk képviselőségében nem Makfalvay, hanem én lettem utóda. Ágynak esett, és néhány hét múlva, 1905. április elején kísértük ki városunk sírkertjébe.

Szabó Ferenc, városunk plébánosa, liberálisan gondolkozó, végtelen jószívű, közcélokra bőkezűen adományozó, közismerten széles körű történetismérő, általánosan népszerű, amit igazol, hogy 1901-ben igen nagy szótöbbséggel lett városunk országgyűlési képviselője.

Előbb Lázárföldön, utóbb Eleméren volt plébános; innét jött 1897-ben a becskerei plébánia élére. Úgy látszik, lázárföldi és eleméri falusi magányát történelmi bűvárlatokra használta fel. A fordított és írt történelmi művei egész könyvtárt telítenek. A régi Magyarország egész területén ismerték, és különösen paptársai révén mindenfelé terjesztették gazdag számú könyvkiadványait. Sok értékes, szép könyve az én kis magánkönyvtáramba is eljutott.

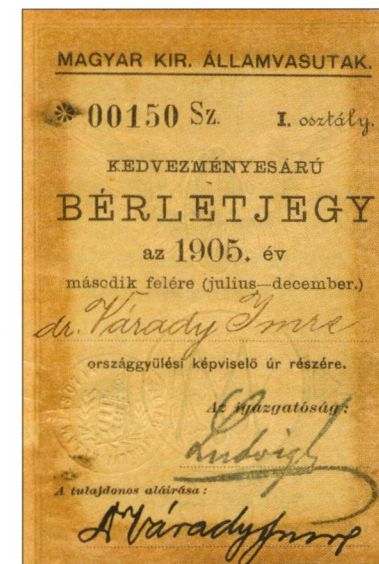
Szabó Ferenc a becskerei gimnázium tanulója volt. Ez iskola falai között töltött tanulóévekre való hálás visszaemlékezést jelzi azon tény, hogy még eleméri plébánossága idején, 1877-ben, előbb 300 kötetnyi válogatott művet,

egy tágas nagy könyvszekrényt adományozott a gimnáziumnak, amivel a gimnáziumi könyvtár alapítójaként emlékezik meg Szabó Ferencről, az 1877/78. tanévi értesítő a 16–18-dik lapjain. Én ez évben az I. osztály tanulója voltam. Szabó eleméri plébánossága idejében, bizonyára az ő történelmi érzéke buzdítására történt, hogy Kiss Ernő aradi vőlegény tábornok hamvait, a katalinfalvai kegyúri templom kriptájából, nagy gyászünnepély keretében, átszállították Kiss Ernő volt Elemér földesúri székhelye templomába. A vőlegény hamvai ma is Elemér templomában nyugszanak.

PARLAMENTI ÉLET BUDAPESTEN

Közeledett 1905. február 15-dike, a képviselőház ülései megnyitásának napja. Képviselővé történt megválasztásomat bizonyító jegyzőkönyvi iratokkal felszerelve tehát felutaztam Budapestre. Ott Andrássy út 35. sz. III. em. 17. alatt béreltem bútorozott szobát, mint valamikor egyetemista koromban. Felmentem a Duna-parti Ház ülési termébe. Amelyet karzatáról lenézve már ismertem. Megszólal a Ház csengője. Megindul az alakulás formasága. A korelnöki széket a képviselőház ősz nesztora, az élete 91-dik évében járó Madarász József, Sárkeresztúr képviselője, amely kerületet már 1848-ban is képviselte, foglalta el, megválasztják a korjegyzőket, akik közöttünk megjelenve a képviselőktől a megválasztásukat igazoló irataikat szedték egybe. E formalitások után az első ülésnap be is fejeződött. Rendes parlamenti munkáról persze szó sem lehetett. A lefolyt választásokon Tisza István és vele az oly hosszú időn át uralmon volt szabadelvű párt végképp megbukott. A koalícióba tömörült sokárnyú ellenzéki pártok egyike sem volt abszolút többségben. Tisza és kormánya ugyan lemondott, az 1867-es kiegyezési alap megrendült, Bécs nagy zavarba került, semmiképp sem tudta magát elhatározni arra, hogy a többséget nyert ellenzéknek adja át a kormány uralmát. Sok ideig kínlódott az úgynevezett Fortwurschlizás.²⁰ Az ülési napokat kitűzték, de megnyitás után újból elhalasztották. Az igazolt képviselők benyújtott iratait az igazolás záradékával ellátva visszaadták. Az enyémen is: „a képviselőház 1905. évi március hó 8-án tartott 5. ülésében 54. jkvi szám alatt Várady Imrét végleg igazolt képviselőnek jelentette ki. Budapest 1905. március 8. Zboray Miklós képviselőház jegyzője. P. H.”

²⁰ A kifejezésnek, amely akkor divatos lehetett, feltehetően a német „forwursteln” szó lehetett az alapja, azaz nyavalyog, pepecsel, vacakol.

1905-ből visszamaradt vasúti bérletjegy

Madarász József 91 éves, ősz szakállú korelnök mellett a ház második legidősebb tagja a hosszú ősz hajjú, dús ősz bajuszú, egész alsó arcát körülhulámzó ősz szakállú, igaz bibliai patriarha fejű, 87 éves Szappanos István. Az előbbi a „szövetkezett Balpárt Arczképcsarnoka” 31-dik, az utóbbi a 167-dik oldalon látható; rövid életrajzuk leírásával.

A lemondott kormány helyébe hosszú időn át nem neveztek ki új kormányt. A megbukott és lemondott Tisza István foglalta el továbbra is a kormányelnöki széket. De persze ilyképp rendszeres parlamenti munkáról, belátható időre nem lehetett gondolni sem; mert hisz bárminő javaslattal állott volna elő, a kisebbségben maradt kormánypárt, természetesen leszavazás leendett sorsa. Pest és Bécs között állandó volt a teljesen meddő tanácskozások sorozata. Andrássy úti lakásomat csakhamar felmondtam, hazajöttem, s csak néha-néha néztem fel Budapestre. Végre is e munkaképtelen parlamentet feloszlatták, és 1906. év május hó 19-dikére hívatott egybe az újonnan választandó országgyűlés.

A választásokat a központi bizottság, az eddigi szokástól eltérően, úgy a becskerekai központban, s mint a megye kerületeiben, egy és ugyanazon napra tűzte ki, éspedig 1906. évi április hó 29-dikére. Elárulódott, ez azért történt, mert a begaszentgyörgyi választókerületben dr. Kardos Samu barátomat léptettük fel, dr. Pap Gézával, a megye kedvencével szemben. Én Kardos érdekében heteken át jártam a szavazóközségeket, s a megye úgy vélte, ha egy napra esik mindkét helyen a választás, ez esetre minden jelölt a saját választóhelyén van elfoglalva, s így Kardos nem működhetik Várady érdekében Becskereken, s viszont Várady

nem, Kardos érdekében Begaszentgyörgyön. Minthogy azonban nékem nagyon szívemen feküdt Kardos megválasztása, s éreztem, hogy Szentgyörgyön, különösen a Bauernvereinhoz tartozó, döntő számú németek körében sikerrel lehet személyes ottlétem, így magára hagyva Becskereket, Kardossal együtt odaát Begaszentgyörgyön töltöttük a választás egész napját. Győztünk mindketten. Kardos Samu szentgyörgyi, én becskereki képviselő lettem.

Becskerekre visszaérkezésemkor dr. Kis János, volt principálisom, választási elnök által átnyújtott jegyzőkönyv szerint, Becskereken hárman voltunk jelöltek: dr. Gyorgyevits Miklós szerb nemzetiségi, Lauer Ferenc szocialista és én. Leadatott 1270 érvényes szavazat. Ezekből Gyorgyevitsra 174, Lauerre 20 és Váradra 1076, s így 882 többséggel lettem újból képviselő. Záradék: „a képviselőház 1906. június 8-án tartott 13-dik ülésében 207 sz. a. hozott határozatával Várady Imre dr. végleg igazolt képviselőnek jelentetett ki. Várady Károly s. k. a képviselőház jegyzője. P. H.”

Az 1905. II. 15-dikére hirdetett volt országgyűlés tehát jóval a törvényszabta idő előtt feloszlattatott. Szétmentünk. Ezen rövid életű 1905–06. országgyűlés törvényalkotás tekintetében teljesen meddő maradt. Egyetlen törvény sem született, de még csak nem is volt tárgyalható. A törvényhozás termében egyéb sem történt, minthogy négy ízben felolvasták az országgyűlést mindig hónapokra elnapoló királyi kéziratot. Nemzet és korona között mind élesebbre vált az ellentét. Sőt annyira, hogy 1906. év elején Nyíry Sándor tábornok mint királyi biztos jelent meg az országházban, azt az elnöki székéből felolvasott iratból a király nevében feloszlatta, s parancsára Fabricius Győző honvédezredes ezt olyképp foganatosította, hogy egy szakasz honvédet levezényelve, ezek minden képviselőt a terem elhagyására szólítottak fel. Én, a folyosó egyik ajtajában állva néztem végig ezt a felháborítóan szomorú jelenetet.

E katonai karhatalmi feloszlítás hatása alatt szerveződött meg az ún. nemzeti ellenállás olyképp, hogy Kossuth Ferenc elnöklete alatt 25 tagból álló vezérlő bizottság alakult. Tagjai voltak: Andrássy Gyula, Apponyi Albert, Barabás Béla, Bánffy Dezső, Batthányi Tivadar, Eötvös Károly, Gullner Gyula, Hock János, Holló Lajos, Justh Gyula, Kaas Ivor, Komjáthy Béla, Madarász József, Sággy Gyula, Szederkényi Nándor, Thaly Kálmán, Tóth János, Ugron Gábor, Vázsonyi Vilmos, Zichy Aladár és Zichy Jenő és... [később beírva, más tintával] Darányi Ignác, Polonyi Géza, Rakovsky István, Molnár János.

Ez időben már mind ritkábban mentem fel Pestre. Fent képviselőtársainkkal már csak a függetlenségi klubban, az esti közös vacsorákon találkoztunk. Rendesen közénk jöttek a vezérlő bizottság függetlenségi párttagjai is, s itt, vacsora közben tájékoztattak bennünket a mindenkori helyzetről. Emlékezem, egyik este a párt tagjai nagy része együtt volt, s türelmetlenül vártuk a vezérlő bizottság hosszú ülésezéséről közénk érkezőket. Lett 8 óra, majd 9, s közeledtünk már az esti 10 óra felé amikor végre Apponyi Alberttel az élen

megjelentek. Körülültük a vacsorára terített asztalt. Sokáig várakozásteljes néma csend. Megszólal Apponyi, de mintha nem annyira hozzánk, mint inkább magába mélyedve, önmagához beszélne: „ma ismét életem egy elveszett napja...” Nagy csend. A tétovázó hallgatást dr. Sággy Gyula (volt egyetemi tanárom, most képviselőtársam) töri meg: „de kegyelmes uram (Apponyi akkor már valóságos belső titkos tanácsos volt), miképp lehetne e mai élete elveszett napja, amikor ott voltam, láttam, s mindannyian tudjuk, hogy ma egész dél-előttön át, majd rövid déli szünet után folytatva délután s mostanáig, majdnem esti 10 óráig, állandóan tanácskozva, szinte a kimerülésig fáradoztál, hogyan volna mondható ez elveszett napnak?”. Csend. Majd Apponyi, mintha ismét csak magához beszélne: „életem minden oly napja, amelyen teljesen magamba zárkozva, legalább egy órát nem foglalkozom csakis önmagammal, minden olyan nap életem elveszett napja. Ma pedig hiányzott ez az óra”. Ez élénken emlékemben maradt.

Még az 1905-diki év június havában ismét fényes politikai napjai voltak Becskerek városának, és kitüntetően emlékezetes két napja Váraljai utcai 10. szű. kis családi házunknak. Június elején Pesten járva az esti pártklubban megszólít Apponyi. Visszaemlékezve a január 25-diki valóban imponálóan lelkes fogadtatására, mondja: „Szeretném pártelnökünket, Kossuth Ferencet is egy becskereki lerándulásra rábírn. Gyerünk, hívjuk meg!” – Együtt felerestük Kossuth pártelnökünket. Apponyi, a januári visszaemlékezés hatása alatt, meleg szavakkal ecsetelte a becskereki közönségnél látott, szinte rajongó lelkesedést, s kiemelte, mily üdvös hatású volna függetlenségi pártunk megszilárdítására, ha ott közöttük üdvözölhetné Kossuth személyében a párt országos elnökét. – Majd részemről is néhány kérést szót mondtam. Kossuth rövid gondolkodás után: „igent” mondott. – Én hazasiettem a nagy hírrel, a méltó fogadtatás előkészítésére.

Csakhamar megjött Kossuth titkárának, Pallay Sándornak távirata, amelyben értesít, hogy Kossuth elnök és az őt kísérő képviselők június 15-dikén érkeznek Becskerekre. Ment a hír szerte a városban, hírlapunk útján ki a megyébe, s külön Muzslyára azzal, hogy az érkezés utáni napon – VI. 16-án – városunk nagy főterén Kossuth Ferenc elnöklete alatt megalakul Torontál megye függetlenségi 48-as pártja; az alakuló gyűlés után a Rózsa szálloda nagy udvarán déli bankett.

A 15-dikén délután pontosan befutott vonatnál óriás számú nő és férfi közönség fogadta a közénk érkezett vendégeket. Rövid üdvözetem és Kossuth köszönő szavai után a becskereki németváros négy szürkés hintájában helyet foglalt Kossuth, Apponyi és velük szemben én. Irány a mi Váraljai utcás lakásunk, amelynek kapujáig kísér a lelkes sokaság.

Az együtt érkezett nagyszámú képviselők részére a Rózsa szállodában volt az elhelyezés. Metám Kossuth részére a két irodahelyiségből készített kényel-

mes lakó- és hálósobát; Apponyi pedig a mi nagy hálónkat és előszobáját foglalta el. E két napra Meta, a gyermekek és én szülőim és Giza húgomék szomszédos házában helyezkedtünk el.

Este a nagy ebédlőnkben vacsora, amelyen Kossuth és Apponyi körül pártunk meghívott becskerekai vezetői vannak együtt. Másnap a reggelizés ideje alatt, házunk nagy udvarán Torontál megye különböző községeiből idesereglett deputációs csoportok helyezkedtek el, akik Kossuth Lajos fiát és Apponyit kívánták látni és üdvözölni.

Közben a szomszéd házból átjönnek anyám, apám, akit mint volt 48/49-es honvéd hadnagyot mutattam be, Giza húgom, Slawikowsky sógor és itt élt édesanyja, a jó Babtyú. Beszélgetés közben kiderül, hogy a Kossuth családjába beházasodott Zsulavskyék révén rokonság áll fenn a Kossuth és Slawikowsky családok között. Szívélyes beszélgetések után anyámék, Gizusék búcsúznak, és lakásukba vonulnak, s én bejelentem az udvaron összegyűlt deputációsokat.

Kossuth, Apponyi kijönnek, közéjük vegyülnek. Jó ideig elbeszélgetnek. A Tótaradác községe csoportjából az egyik 1848/49-es Kossuth bankó pénzekeket mutat fel. Erre Kossuth megjegyzi, hogy felvidéki körútjában, az egyik városban tartott népgyűlésen, eléje áll a tömegből az egyik hallgató, nagy csomó ilyen bankópénzt mutat fel, s azt kívánja tőle, hogy ezeket most érvényben levő pénzzel váltsa be. Szívesen megtenném, felelte, ha vagyonos ember volnék. Erre a mi aradáci tót zatyafink büszkén mondja: én bizony nem adnám e Kossuth bankópénzt semennyiért; csak azért mutattam fel, mert az én apám is Kossuth honvéd volt, s erre a mi családunk ma is nagyon büszke.

Az egész udvaron nagy az emberáradat. A vidékről bezarándokolt egyes falubeliek külön-külön csoportokban vannak együtt. Minden ilyen falucsoport élén a vezető, aki a faluja megnevezésével mutatja be embereit Kossuthnak, Apponyinak, akik minden falucsoport embereivel szívélyesen, érdeklődő hangon elbeszélgetnek.

E deputációsok elvonulása után Kossuth, Apponyi s én, a házunk előtt már várakozó hintóba ülve, megállapodásunk terve szerint, Kardos Samu Korona utcai házához hajtattunk, ahol már összegyűlten várnak a Kossuthékkal városunkba rándult összes képviselők, s itt is, a ház udvarán, nagy emberáradat. Kardoséknál szépen elkészített, pompás villásreggeli. Közeledik 10 óra. Felkerekedünk, s Kossuthtal, Apponyival az élen, megyünk a nagy főtéren, a plébánialak előtt felállított szónoki emelvény felé. Az egész nagy teret beláthatatlan számú hallgatóság tartja már megszállva, s előttük hosszú sorban a Muzslyáról felvonult lovas banderium. Festői szép kép.

A felállított magas pódiumon helyet foglal Kossuth, Apponyi, a felférő országgyűlési képviselők, néhány megyebeli vezető párttag. A gyűlést dr. Nagy Dezső ügyvédkollega üdvözlő beszéde nyitja meg. Utána feláll Kossuth Ferenc országos pártelnök. Csillapodni alig akaró, a nagy teret betöltő,

frenetikus éljenzés, tapsvihar. Hosszabb, lelkesítő beszéde elhangzása után felállt Apponyi. Tombolóan, újból kitör az éljen, a tapsorkán. A magyar után németül is terjed a téren, a főutca végéig csengő fuvolahang. Befejező szavai után megalakul Torontálmegye Függelenségi és 48-as Pártja. Megválasztják dr. Nagy Dezső elnökségével a becskerekai vezetőséget; a megye többi városában, falvaiban külön történik mindenütt a helyi szervezkedés. Közben a szomszédos templom tornyában megkondul a déli harangszó. Befejeződik a nagyhatásúan, fényesen sikerült alakuló gyűlés.

Megindul a testületi átvonulás a szemben fekvő Rózsa (ma Vojvodina) szálloda nagy, a Begára néző, tágas, szép kertudvarába. Itt egymással párhuzamos sorrendben felállított, a kertudvar bejáratától a Bega felé, egészen az udvar végéig hosszú, szépen felterített asztalsorok, olyképp, hogy a főhelyek, a jobb kéz felé eső első sor közepén, Kossuth és Apponyi részére terítve, s tőlük jobbra, balra ezen asztalnál, a gyűlésen megválasztott pártvezetők; a többi asztaloknál a bankettező nagy sokaság. Nem maradt üres egyetlen hely sem.

Engem Kossuth és Apponyi közötti helyre osztottak be. A feketekává felszolgálásánál megindul a pohárköszöntők hosszú, hosszú áradata. Elsőnek Nagy Dezső elnök üdvözlő a vendégeket. Utána Kossuth, majd Apponyi beszél; ezután felszólal több képviselőtárs, s közöttük én is. Jó napom volt. Ezt általánosan állapították meg. Nem sokkal a Becskerekre lejövetel előtt történt ugyanis Budapesten, hogy Apponyi egész pártjával otthagya a 67-es alapot, tüntetőleg belépett a Kossuth vezérlete alatt álló 48-as Függelenségi Pártba; amikor elhangzott Apponyi ajkairól a nagy fogadalom: a mai naptól Kossuth Ferenc baráti személyétől és a vezetése alatt álló pártjától, már csak „ásó és kapa” fog elválasztani. Az én banketti felszólalásom ebből, az akkoriban országosan nagy horderejű politikai esemény tényéből indult ki. Nekiütözesedtem, s folyt a szóöszön. A hallgatóság figyelmes csendjében hallom, amint beszédem közben Kossuth hangosan odaszól Apponyihoz: „na nézd csak, hallod ezt a kis Váradyt”. Befejezéskor nagy taps jutalmazott, Kossuth is, Apponyi is meleg kézszorítással gratuláltak. De intett az indulás ideje. Felkerekedtünk.

Kossuthtal, Apponyival házunkba jöttünk. A kapu előtt már várt a hintó. Vendégeink a háziaktól búcsút vettek. A vasúti indóházhoz érve már ott is nagy búcsúztató embersokaság várt. Rövid elköszönés után: beszállás. Megindult a vonat.

Egész Torontálra kiáradt, feledhetetlen szép napok emléke maradt vissza közöttünk.

Magyar-Ittebe 1905. aug. 10.

Magyarország Képviseletének Ur!

A helybeli polgári
 olvasó kör a t. akas. alakulni
 függetlenségi körre. A
 gyűlés, a melyben az általános
 Rulár kimondatnék, négyes
 lenne, s valamennyi itteni
 polgár hön öhajlja, hogy
 a gyűlést nagy tárgyat,
 mint a megyei független-
 ségi gránt többi veretói
 jelenléti által kiadatulnak
 meg.

Itt szülei megkötésére
augusztus 20-ika van
kiszemelve, tehát aronban

Vagysag od kiransaj'ahor
pejrest mas haka'ribut
is Rikisni.

Tisztelettel megkérem
 tehát Vagyaságokat, ke-
 zyskednek vellem köszi-
 ni, hogy az alaktól
 gyűlést mikorára tüzök
 ki úgy, hogy azon Vagy-
 ságok és a többi veszté-
 nek is jelen lehetnek.

Line

*J. Bartle Chittam
Jenys*

Geleken Gos. v. 17/12

*Magyaríttebei levél (1905. augusztus 10.) – a polgári olvasókör átalakul
függetlenségi körre*

Ekkorra Bécsben új kormányt neveztek ki báró Fejérváry Géza testőrkapitány elnöklete alatt, s ez 1905. VI. 21-dikére hívta egybe az országgyűlést az új kormány bemutatkozására. E napra felmentem én is. Szomorú lefolyású gyűlés volt.

Amint az új kormány elnöke vezetése alatt a képviselőház üléstermébe lépett, felzúgott a lármá: „Jönnek a darabontok.” Tombolás, gúnyos nevetés, kiabálás, úgy hogy Fejérváry ismételten próbálkozott, de a zúgó lármában nem juthatott szóhoz. Jó idejű várakozás után szinte szégyenkezve visszavonultak, s hírlett, hogy az egész kormány beadta lemondását. Sok sikertelen kísérletezés után, 1906. február havában, a király elrendelte az országgyűlés feloszlatását. A magyar nemzet és a király között a feszültség szinte végzetessé válható szakadással fenyegetett. Katonai diktatúra elrendeléséről rebesgettek. A felelősség tudata, április elején, Barabás Béla képviselő budapesti lakásán összehozta Kossuth Ferencet, mint az egyesült ellenzék vezérlőbizottságának elnökét és Fejérváry Gézát, a kibontakozás lehetőségét kereső – a nyilvánosság előtt egyelőre titokban tartott megbeszélésre.

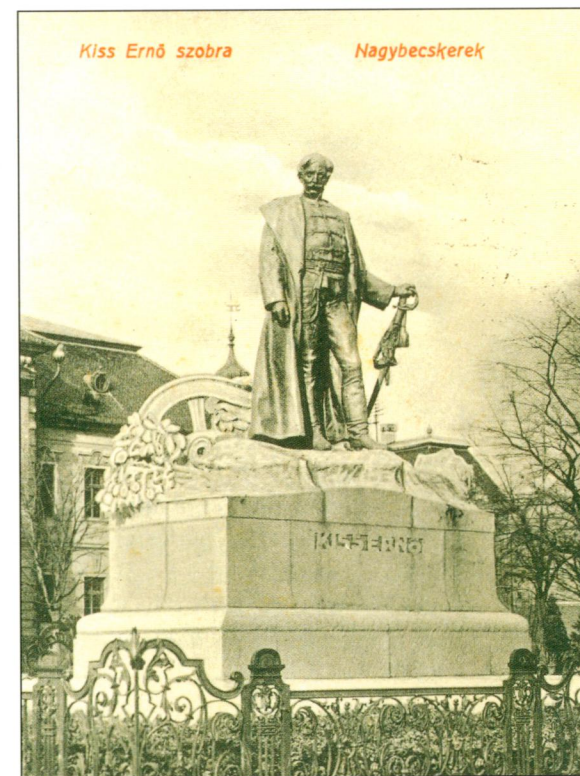
Ez végre is, a korona hozzájárulásával, eredményre vezetett, s megalakult Wekerle Sándor elnöklete alatt az úgynevezett nemzeti kormány, amelyben a függetlenségi párt részéről: Kossuth Ferenc mint kereskedelmi miniszter, Apponyi Albert vallás és közoktatásügyi, Andrássy Gyula belügyi és Polonyi Géza mint igazságügyi miniszter vettek részt.

A történet kinevezés után a Bécsből Budapestre érkező nemzeti kormány tagjait leírhatatlan nagy örömujjongással fogadta az ország. Általános volt a megkönnyebbülés érzete.

Andrássy belügyének első teendője volt a választások kiírása; amely – mint már (az 57. oldalon jeleztem) – nálunk április 29-dikén folyt le, s eredményeként: Kardos Samu a begaszentgyörgyi kerületben s én Becskerekben kaptunk mandátumot.

Újból kerékvágásba jött a parlamenti élet.

A Wekerle Sándor vezetése alatt álló nemzeti kormány bemutatkozására és a ház megalakulására az újonnan megválasztott országgyűlés 1906. május 19-dikére hivatott egybe. Erre most már Becskerekről, Kardos Samuval együtt, ketten mentünk Budapestre. A kormány bevonulása ujjongó ünnepélyességgel folyt le. Megtörtént az alakulás. A képviselőház elnökévé Justh Gyula választott meg egyhangú lelkesedéssel. Wekerle miniszterelnök kormányprogramjának előterjesztésére május 29-dike határozottatott. Ezen rövid időközbe (V. 19. és V. 29.) esik Becskerek városának és vele egész Torontál vármegyének ragyogó emlékü nagy napja:

„Kiss Ernő 1849-es vértanú szoborleleplezési ünnepe
1906. május 27-diki vasárnapján”

Torontál megye minden vidékéről, az egész országból küldöttségek, résztvevők rengeteg száma már előtte való szombat napján özönlöttek városunkba. Justh Gyula képviselőházi elnök s vele képviselők nagy csoportjának külön vonata is már szombat délutánján futott be.

Justh Gyula elnök és fia, Justh János akkor képviselő s később főispán, a mi házuk vendégei voltak. Az elnök a mi hálószobánkban s fia a nagy előszobában lakott. Itt volt elszállásolva a képviselőház két öre is, akik másnap ismét vitték a szoborhoz a ház rengeteg nagyságú, szép babérkoszorúját.

A szombati előestjén toronyzene, színházi díszelőadás, ismerkedési társasestély szórakoztatta az ország minden részéből közénk zárandokolt vendégeket. – Vasárnap folyt le programszerűen előkészített, nagy leleplezési ünnepély. Ebben már nekem is szerep jutott. A szoborbizottság megbízásából én mondtam el az ünnepi leleplező beszédet.

E beszédet egészében, valamint az ünnepély teljes leírását tartalmazó Torontál napilap e számát véletlenül megtaláltam a régi újságok csomójában.

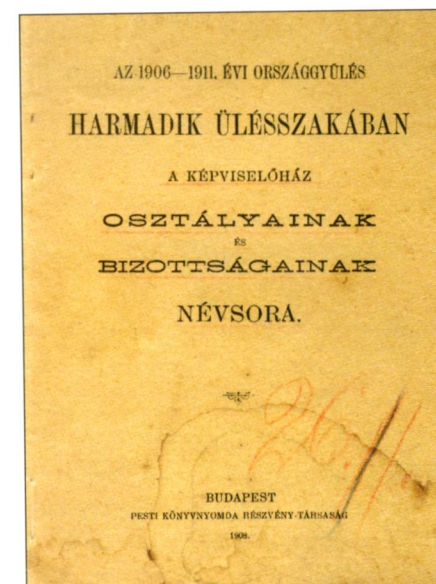
A Torontál napilap 1906. május 28-ai számában az első oldalon ír a szoborleleplezésről. Itt indul az ünnepi beszéd szövege is, amely a második oldalon fejeződik be

Az ünnepi nap vasárnapján a reggeli 7 óra tájt befutó vonattal érkezett városunkba a magyar kormányképviselőiben: Günther Antal, igazságügyminiszteri államtitkár – később igazságügyminiszter –, akit a vonatnál nagy küldöttség élén én fogadtam, s aki szintén nálunk megszállva, házuk vendége volt.

A leleplezési ünnepi műsor befejezése után a kaszinó összes termeiben volt a nagy bankett, amelyen a kormányt képviselő Günther Antal államtitkárt én köszöntöttem. – Elérkezett az indulás ideje. Justh Gyula elnök és a vele jött képviselők különvonata az esti órákban indult vissza Budapest felé. – Az állomáson nagy kísércsoporttal búcsúztunk el az ünneplő országos vendégektől. – A másnapi reggeli vonattal Kardossal mi is felutaztunk, hogy jelen legyünk Wekerle programbeszédjénél.

Külön lakásról most már nem kellett gondoskodnunk, mert a Royal körúton fekvő nagy szállodában volt elhelyezve a Függetlenségi Pártunk kényelmes, nagy klubhelyisége, és ezzel kapcsolatban az ott megszálló képviselőknek mérsékelt, napi öt (5) koronás árért mindig állott szoba rendelkezésre. Mindvégig ilyképp Samu is, én is a Royalban laktunk.

A képviselőház osztályai és bizottságai alakulásánál, amint feltalált névsorból látom, engem: a IX. osztály, a közigazgatási bizottság és az összeférhetetlenségi ítélőbizottság tagjai közé osztottak be (a névsor 22., 44. és 66. oldalán látható); Kardost: a VII. osztályba és a kérvényi bizottságba (17. és 36. oldal).

21		22	
		Pogány Lajos	45 Várady Károly
		Popovics György	
		Schuller Rezső	
		Steiner Ferencz	
		Szűcs János	
IX. osztály.		Szász József	
Badinyi Lajos	Lindner Gusztáv	Szemesi Miklós	Bauer Antal
Bakonyi Samu	Lipthay Sándor	Szent-Iványi Gábor	Josipovich Géza
Becsey Károly	Lovász Márton	Szunyog Mihály	Liszavac Mladen
Blahó Pál	Luby Béla	Várady Imre	4 Pengics Bogdán.
Bottlik János	Majthényi Ádám		
Csontos Andor	Markbreit Gyula		
Czibor Bertalan	Mednyánszky László		
Darányi Ferencz	Melczér Géza		
Darányi Ignác	Mihálovits Endre		
Egry Béla	Mihályi Péter		
Éber Antal	Musitzky Döme		
Faragó Antal	Muzsa Gyula		
Elnök: Fenyvesi Soma	Nagy Barna		
Földes Béla	Nagy Sándor		
Hadik János gr.	Nemes Bertalan		
Hódy Gyula	Németh Imre		
Juriga Nándor	Oberth Károly		

Névsor-könyvecske: Várady Imre a IX. Tanácskozó Osztálynak (21–22. oldal) és a Közigazgatási Bizottságnak (43–44. oldal) volt tagja. A könyvecske címlapját és a 21–22. oldalakat közöljük

JAVASLATAIM – A TANÍTÓK HELYZETE, A MAGYAR NYELV HASZNÁLATA KATONAI INTÉZMÉNYEKBEN, ADÓREFORM

A képviselőház, Wekerle elnök mint pénzügyminiszter, nemsokára nagy expozé kíséretében, beterjesztette a költségvetési törvényjavaslatot, s ennek keretében a tanítók fizetése rendezését. Ez alkalmul szolgált a „Délvidéki Tanítók Egyesülete” közgyűlésének Becskerekre történt egybehívására, amelyet 1906. X. 31-én a vármegyeház nagy tanácskozó termében igen nagyszámú, mintegy 300 tanító, tanítónő jelenlétében tartottak meg, s amelyre Kardos Samut s engem is mint helybenlakó országos képviselőket, meghívtak. A 9 órai kezdetre hirdetett gyűlés még du. 1 óra után is javában folyt, s mivel du. 2 órakor Petrovics Szvetozár ügyvéd kollegánk temetésén Kardosnak s nekem is ott kellett lennünk, az ügyvédi kar megbízásából én tartottam a búcsúztató gyászbeszédet; ezért szót kértem, s annak kijelentése után, hogy a tanítóság jogos érdekében, a képviselőházban buzgalommal, készségesen eljárunk, a tovább folyó közgyűléstől búcsúzva, a temetéshez siettünk. Úgy e tanítói közgyűlés lefolyásáról, mint Petrovics kollegánk temetéséről a Délvidéki Újság 1906. X. 31-diki száma emlékezik.

A Délvidéki Újság: 1906. XI. 15. és XI. 17. számai, mint az Unser Blatt XI. 24. száma, megemlékeznek arról, hogy a tanítók e közgyűlésen megválasztott küldöttségét, mint a hozzájuk csatlakozott tanítókat: Apponyi, akkori közoktatásügyi miniszterhez, Tóth János államtitkárához, dr. Sághy Gyula a javaslat előadójához, Justh képviselőház elnökéhez mindenüvé előzőleg történt bejelentés után, elkísértem. A tanítók küldöttségét, mindenütt, ahol őket bemutattam, előzékeny melegséggel fogadták. Láthatóan megelégedetten indultak hazafelé.

A Délmagyarországi Tanítóegylet elnökségétől,
172/1906. szdm.

Nagyságos Országgyűlési Képviselő Ur !

A Délmagyarországi Tanító egyesület jolyó évi október hó 31-én rendkívüli közgyűlést tartott Nagybacsakeréken a tanítói fizetés-ügy tárgyában.

Ezen rendkívüli közgyűlés kimondotta, mikép a Temes-és Torontálvármegye területén megválasztott országgyűlési képviselőkhöz mindegyikéhez kérelemmel fordul az iránt, hogy az országgyűléshez beterjesztett és ide tisztalattal csatolt kérvényét Nagyságos Képviselő Ur nagybacsú támogatásában részesíteni és befolyásolni egész erejével kegyesen adhatni méltóztatassék, hogy a tanítóknak e szerény kérelmükben kifejezett jogos és méltányos kívánalmait a törvényhozás termében és a Ministerek előtt mint a körülményekből elismertessenek, meg valósíttassanak.

Miköz a kérelemmel Nagyságodhoz fordulunk, tesszük azt bizalomtelfesen alhithen és meggyőződésben, hogy Nagyságod, ki a tanítók hárfias munkásságát közvetlenül szemléli, azok nyomorát és tarthatatlan anyagi viszonyait teljesen ismeri, a tanítóknak nemcsak igaz barátja, hanem egyntal azoknak legnagyobb főkaparója is.

Kezves támogatásukért méltóan kérve, vagyunk legmélyebb tisztelettel

Fehértanplom, 1906 november hó ban

A Délmagyarországi Tanító egyesület megbízásából

adózatos szolgálai:

10063 pes.

[Handwritten signature]
elnök.

[Handwritten signature]
titkár.

Délmagyarországi Tanítóegylet elnökségének levele (1906. november)

Pályázati hirdetés.

A klekki községi iskolánál üresedésben levő kántor-tanítói állásra pályázat hirdetik.

Javadalmazás 981 korona 30 fillér, 4 hold szántóföld, 320 négyszögöl házikert, 400 négyszögöl pótkert, szabad lakás: 2 szoba, konyha, kamra, pince, padlás, istálló és udvar.

Köteles a tanítói teendőkön kívül az összes kántori teendőket végezni, melyekért a stólán kívül más díjazásra igényt nem tarthat.

Elöléptetés esetén a II. osztálybeli állás lesz betöltendő. Javadalmazás: a községtől 800 kor., az államtól 150 korona kiegészítés, szabad fűtés (50 kor.), szabad lakás: 2 szoba, konyha, kamra, pince, padlás, udvar, istálló, $\frac{1}{8}$ hold házikert és $\frac{1}{4}$ hold pótkert.

Köteles a tanítói teendőkön kívül a kántori teendőkben díjtalanul segédkezni, azt helyettesíteni és szükség esetén teljesen átvállalni, mely esetben a stólat kapja.

Kántori próba megkívántatik. Tannyelv magyar-német. Pályázati határidő f. évi március hó 5.

Klekk, 1910. évi február hó 22.

Heller Ferenc, iskolaszéki elnök.

Ezekhez a mellékletekhez hozzáteszünk még egy 1910. február 22-ei pályázati hirdetményt is, amely azt mutatja, mit jelentett akkoriban tanítónak lenni Kleken

A tanítók fizetésrendezéséről szóló törvényjavaslatnak általánosságban történt elfogadása után, áttérve a részletes (szakaszonkénti) tárgyalására, itt én is ismételten felszólaltam, s több kiegészítő indítvány előterjesztésével sikerült is a javaslat néhány szakaszának megváltoztatása vagy kiegészítése útján a tanítók javára, némi fizetéstöbblet megszavaztatását elérnem. Apponyi előterjesztett javaslataimhoz mindenkor felszólalva hozzájárult, s így a Ház azokat megszavazva, elfogadta.

A tanítóknak a becskerekai gyűlésen tett ígéretemet ilyképp beváltottam. Igaz, Apponyit mintha már idegesítette volna a sok javaslati felszólalásom, mert egyik ilyen újabb indítványom elfogadása után hozzám jön Hódy Gyula képviselő társam azzal, hogy üzeni Apponyi, hagyjam már abba a sok indítványozást, mert máris sokkal túllépte az ő tárcájának biztosított kiadás összegek keretét, s idézi Apponyi üzenetét: „Nagyon nehéz annak a hadvezérnek helyzete, akire a saját táborából lövöldöznek.” Engem azonban kötött a tanítóknak adott ígéretem, s így igyekeztem is azt beváltani.

Apponyi akkori idegességének, most böngészkedve a Délvidéki Újság még megmaradt néhány lapjai között, mintha nyomára akadtam volna. A délvidéki 1906. XI. 9-diki számában olvasom: „Apponyi a tanítókért, Budapestről táviratozza tudósítónk, hogy a tegnap délután tartott minisztertanácsan Apponyi kultuszminiszter kijelentette, hogy a jövő évi költségvetésben 6 000 000 (hatmillió) koronát kér a tanítók fizetésrendezésére, amelyet úgy tervez, hogy a minimális fizetés 2000 korona legyen. Hír szerint, igen melegen emlékezett meg a magyar tanítói karról, akik immár 30 esztendeje várnak helyzetük javítására. És Wekerle

pénzügyminiszter, kifejezett aggodalmaival szemben kijelentette, miszerint állását köti ahhoz, hogy az előírányzandó fizetésjavítást a tanítók megkapják.”

Később még a honvédelmi tárcánál szólaltam fel az ügynevezett: kivételes nőszülési engedélyek megadása kérdésében. Régi „megyei fasciculus” iratai között feltaláltam egy beszéd fogalmazványt, amelyből látom, hogy ugyan e kérdésben a megyei közgyűlésen is felszólaltam, s így ez a megmaradt beszéd reávilágít e kérdés lényegére.²¹

Ugyane megyei irataim között feltaláltam még 1903. évben a megyei közgyűléshez beadott indítványomat: „a nemzeti követelmények tárgyában, az országgyűléshez intézendő felirat” íránt.

A költségvetés letárgyalása után nemsoká beterjesztette Wekerle az adóreform törvényjavaslatot. E nemzeti életünkbe vágó, nagyhorderejű javaslatnál tartottam a tulajdonképpeni első nagyobb képviselőházi beszédemet 1909. január 27-dikén.

Egy ide vonatkozó régi: „Emlékezések 1909. és 1910. évekből” naplószerű füzetkémbe találok, e füzet 3-dik és következő oldalain e tartott beszéddel kapcsolatban a következő feljegyzéseket:

„1909 évi január hó 27., szerda. Budapest Royal szálloda 352. számú szoba. Ma tartottam a Házban körülbelül egy órás beszédet az adóreform javaslatokról. Az esti lapok egy része úgy emlékezik meg róla, hogy új szempontokat vittem be a vitába. Igaz új, talán merész szempontok is, de a nagy többség előtt nem nagyon kedvesek. Támadtam a hitbizományokat, latifundiumokat, s kívántam – a szekularizációt. Ez pedig sokaknak fáj.

Délután fent voltam Várady L. Árpádnál, s a címzetes püspök igyekezett is megleckéztetni. Ő sincs tehát megelégedve, de az én lelkiismeretem igen.

1909 évi január 28. Budapesten. Ma itt maradtam még. A délutáni vonattal haza szándékoztam utazni, de Wekerle nagy beszédet mondott az adóreform érdekében. Ezt végig akartam hallgatni, s így nem jutott már időm a protekciós dolgokban eljárni, e nélkül pedig nem merek hazamenni. Holnap délelőtt végezek amit lehet, s azután megyek, mert már a múlt hétfő óta vagyok itt.

Ma volt választásom évfordulója. 1905 évi január hó 28-dikán választottak meg először. Ezóta a tanítójavaslatnál történt rövid módosító felszólalások és a költségvetés katonai részeinél tavaly történt felszólalás után, tegnap tartottam tulajdonképpeni első beszédemet. A mai lapok egy része, különösen a Pesti Napló, Független Magyarország, nagyon dicsérőleg emlékeznek

²¹ A „kivételes nőszülés” problémájáról Várady Imre elsősorban a „délvidéki kiscgazda közösség” szempontjából beszél. Több félretett újságban is ott van a téma. A probléma lényege abban állt, hogy a múlt század elején hadköteles kor előtt tilos volt a nőszülés. Engedélyt „kivételes nőszülésre” csak a honvédelmi minisztérium adhatott, és ezt az időben egyre ritkábban tette. Várady Imre érveket sorolt fel az engedély megadása mellett.

Méltóságos Főispán Ur!

Kérem a legközelebbi törvényhatósági közgyűlés tárgy-
sorába felvenni kéreszként

indítványomat:

intéren a törvényhatósági bizottság az országgyű-
léshez felirat, amelyben Magyarország sáma politikai
testülete és hatósága által hozott határozatokban is kifej-
zett, ama kívánalmának a kifejezés, hogy:

hogy a közös hadseregben Magyarországból kiegészítés
résében a magyar katonák, magyar című és a magyar
köznyelv megfelelő jelöléssel, általánosítandó; - politikai
és vezényelési nyelv a magyar legyen; a magyar sáma-
zásai között a Magyarországból kiegészített orvosiakba vár-
sak helyettesítésük; - az országban magából katonai vi-
sészetek állításának fel a így eseten, mint az ország
Magyarországon levő katonai nevelő intézményekben az
oktatás nyelv és helye, valamint az ország területén
a katonai büntető ügyekben a tárgyalás nyelv a
magyar legyen. —

Nagybecskerek 1903 évi augusztus hó 21-én

Árvai István

Várady Imre
tör. biz. tag.

Dellmanics főispánhoz nyújtott be Várady Imre – mint Torontál vármegye
törvényhatósági bizottságának tagja – egy javaslatot, melyben többek között az áll,
hogy a katonai intézetekben és katonai büntetőügyekben is a magyar nyelv legyen
használatos (a német helyett). Az írásbeli beadványnak a fogalmazványa van meg,
a bizottság döntése pedig eredetiben

meg róla – de a klerikális Alkotmány, egyenesen »Várady niemandnak« (kis
n betűvel) nevez. Ez utóbbi leszólásának jobban örül lelkem, mint az előbbi
dicséreteknek; pedig ezek is jól estek. – Különös álmom volt az éjjel. Volt
szőlőnkben jártam kint, s ott kigyulladt a kút vize. Mire vederben felhúzták a
vizet, az jéggé lett, s a lobogó lángok kitörték a jégdarabok közül. – Valami
meggyulladt, valami lobog az én bensőmben is: a butító, komédiás, kétszínű
papság és klerikális táboruk iránti mély lesajnálás.”

A lapok mind kiemelik, egy része mint nagy bátorságot dicsérve, a szekulari-
záció mellett való felszólalásomat. A harc ezzel meg van kezdve; folytatom is.

(A naplójegyzék folytatása.) Nagybecskerek 1909. február 5., péntek. Be-
szédem itt Nagybecskereken, választóim körében, nem várt, óriási hatást idé-
zett elő. Napokon át – így referálnak barátaim, ellenfeleim egyaránt – egyébről
sem folyt a diskurzus, mint e beszédéről. Kedden (február 2-án, tehát ünnep-
napon) nagy küldöttség keresett fel, amely lényegileg kisgazdák és iparosok-
ból állott, s melegen üdvözöltek felszólalásomért. Politikai ellenfeleim Végh
Lajos, Pollák Viktor és egész táboruk, valamint zsidó polgártársaim hangulata
melegen felém fordult.

Ily körülmények között ide írom, hogy a Pesti Napló 1909. évi január 28-diki
számában ezt írja a képviselőház üléséről szóló tudósításában: „Az adóreform
mai vitája, azzal a ritka meglepetéssel szolgált, hogy a függetlenségi párton
érdekes és tartalmas egyéniséget fedezett fel. Várady Imre hosszú és komoly be-
szédben foglalkozott a kérdésekkel, amelyek az utolsó időben aktuálisak lettek,
s liberális, magyar és józan gondolkodása, igen jóleső hatást keltett.

Elég bátor volt olyan igazságokat elmondani, amelyeket már-már kiátko-
zott az egyre klerikálisabb függetlenségi párt, s nyugodt és önértékes okfejtése
leszerelte az ellenmondási kedvet. Nagy melegséggel gratuláltak neki azok,
akik megtudják becsülni az egyéniségeket.”

A Független Magyarország ugyanez napi száma pedig ily ismertetéssel
kezdi a képviselőház ülését:

„A mai vita, az adóreform sorsa szempontjából jelentős volt. Várady Imre
és Földes Béla [egyetemi tanárom volt] beszédei új eszméket, modern igazsá-
gokat, friss ötleteket termeltek, csupa megfoghatót, értékkel ékeskedőt. Egyik
beszéd sem volt kimondottan kormánypárti. Nem hallgatták el a javaslatok
gyöngeségeit és fogyatékoságait, de elismerték, amit el nem ismerni rossz-
hiszeműség. – Egy-egy ilyen felszólalás többet használ az ügynek, amelyet a
kormány képvisel, mint száz mameluki pohárköszöntő.

Sem Várady Imrének, aki eddig gondosan rejtegette kvalitásait, sem Föl-
des Bélának, aki már hiába rejtegeti azokat, nem volt sikere. A nivónak, a
tartalomnak, az új ideának rendszerint a meg nem értés, a meg nem hallgatás
az osztályrésze, a magyar parlamentben.”

Naplófeljegyzéseimben folytatva ezt olvasom:

„1910. évi január hó 1. Szombat. – A lefolyt hónap erőfeszített munkájával sikerült irodám restanciáit feldolgozni, s oly rendet teremteni, hogy most már az irodai rendes teendők elvégzése mellett, marad időm ismét önmagammal és egyébbel is foglalkozni.

Marad időm a harcra fegyverkezni. Kitért most már nyíltan a harc a klerikálisok tábora és közöttem. A temesvári Baunernverein vezetősége íme nyíltan harcba szállott. A »Freimütige« cikksorozatban foglalkozik antiklerikális állásfoglalással; s most utóbbi két cikkében már keményen támad.

Rég, régóta élt bennem a sejtés, hogy e téren, a klerikalizmus hatalmi területén, nagy küzdelem vár reám. Íme benne vagyok. Megindítottam a parlamentben, a vármegyeházán, s most folytatom a sajtóban. Végtelenül jól érzem magam e feladatkörben. De tanulni, sokat kell tanulni; mert a küzdelemben csak úgy állhatok helyt, ha lelkem izzó szenvedélyét komoly tanulmányokkal táplálom. Ezért örülök annak, hogy hosszú idő után végre elmondhatom, hogy irodám rendben van, s marad most már időm a tanulásra is.”

E sok háborgást felszított beszédet, a parlamenti gyorsírók feljegyzései alapján készült országgyűlési naplókából, egész terjedelmében hozta annak idején a Délvidéki Újság 1909. I. 29. és I. 30-án megjelent 24-dik és 25-dik száma.

DÉLVIDÉKI UJSÁG

A torontálvármegyei függetlenségi és 48-as párt hivatalos lapja.

Előfizetési ár: <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 33%;">Egy évre 30 korona.</td> <td style="width: 33%;">Féléves évre 15 korona.</td> <td style="width: 33%;">Három hónapra 8 korona.</td> </tr> <tr> <td>Hét évre 180 korona.</td> <td>Egy hónapra 5 korona.</td> <td>Három napra 2 korona.</td> </tr> </table> Regények külön áron kaphatók.	Egy évre 30 korona.	Féléves évre 15 korona.	Három hónapra 8 korona.	Hét évre 180 korona.	Egy hónapra 5 korona.	Három napra 2 korona.	Feliratok szerkesztése: Dⁿ. VÁRADY IMRE az ügyvezető felelőse	Kapcsolódások: Tisztelt úr/asszony! Kérlek, hogy a feliratod eljuttasd a fent megnevezett címre. Írta: K. SZ. SZIGMOND Hirdetéseket díjazásért szívesen fogadjuk.
Egy évre 30 korona.	Féléves évre 15 korona.	Három hónapra 8 korona.						
Hét évre 180 korona.	Egy hónapra 5 korona.	Három napra 2 korona.						

Szerkesztőség: Gábor-utca 10. Megjelenik naponta délután 5 órakor. Szerkesztői telefonszám: 235.

Dr. Várady Imre az adóajavaslatakról.

Nagybencskerek, január 29.

hanem egy sokkal közelebb fekvő ok, t. i. az, hogy az adóajavaslattal nyomán megmozdult az egész ország, megmozdult nemcsak a sokkal kö-

hogy a földadó kontingentatlanság; annak maxi-mális összege megállapítását; tekintetbe vette továbbá azon óhajukat is, hogy azon hatóságok

Délvidéki Ujság

E több újsághasábot betöltő beszédből kivonva ideírom annak a legtöbb háborúskodó hullámmást felélesztett befejező részét, jelen életemlékezéseimet majdan elolvasó gyermekeim és unokáim számára azzal, hogy ma – az időközben lefolyt fél évszázadnyi idő múltával is – igaz lelkiismerettel, mindenben helyesnek vélem akkori elgondolásaim egész vonalát azzal a meggyőződéses hittel, hogy ha az akkor együtt volt oly nagy függetlenségi pártban csak 40, csak 30 képviselőházi párttag ily gondolatok mellé, nyíltan összeállott volna, sok későbbi (1919 évi 1940/41 és következő éveken át a mai napig) a Magyarházában más fordulatot veendett. Elmúlt. Visszaváltoztathatatlanul elmúlt. Tempi passati.

Annak a kifejezett reménynek elhangzása után, hogy a szőnyegen levő adóreform törvénnyé válását követni fogja több átfogó, nagy közgazdasági, különösen nagy birtokreform, amely Magyarországon erős parasztbirtok osztályt lesz hivatva létesíteni, beszédemet így folytattam:

„E cél, ez óhaj kétségtelenül ott él mindannyiunk lelke mélyében. De kérem, hogyan fogjuk mi ezt az erős parasztosztályt létesíteni és fenntartani, amikor a latifundiumok folyton terjednek, amikor le vannak kötve a birtokok hitbizományoknak, amikor az egyház lekötött javai is folyton terjeszkednek, úgy hogy mindig több és több föld vonatik ki a közforgalomból, és amikor ezzel szemben viszont látjuk a parasztosztálynak a természetes fejlődés során való szaporodását? Hogyan, honnan vesszük a földet arra, hogy nagy parasztgazdaságokat létesítsünk? És itt van egy másik momentum. – Nagybirtokosaink, különösen a Délvidéken azelőtt olyan összeköttetésben állottak az ő községükbeli kisemberekkel, hogy azoknak egész életre szóló biztos megélhetést nyújtottak azáltal, hogy megfelelő mennyiségű földet juttattak neki akár feles, akár harmados művelésre. Ma azonban úgy fordultak a dolgok, hogy a nagybirtokot gépek felhasználásával belterjesen kezelik, aminek következtében ezek a községbeli kisemberek, akik eddig biztos egzisztenciára számíthatnak, ma – Torontál megyéről is beszélek – nagy kiterjedésen birtokok művelésétől egyszerűen elesetek; két-három holdnál többet felesbe, harmadosba alig kapnak. Ezzel elesnek a rendes megélhetés lehetőségétől. Ez a parasztgazda tehát nem tud földet szerezni, mert a föld nagyrészt kötött; a nagybirtok új gazdálkodási módja pedig elvonja tőle teljesen az alapot.

Igy történik az, hogy amit a gazda ezelőtt áldásnak tekintett – gyermeke, aki ezelőtt segítőtársa volt a föld megmunkálásában, most teherré vált reá nézve; mert egyfelől a munkát könnyen elvégzi maga azon a kis földön, amelyet néha-néha még kap, másfelől, az a föld alig nyújt neki annyit, hogy abból ő maga is megélhessen. Ilyen körülmények között azt várni, hogy itt egy erős parasztság jöjjön létre, teljesen hiábavaló álom.

Olyképp segít magán aztán ez a kis ember, hogy vagy rákényszeredik arra a rettenetes egy vagy két gyermekrendszerre, nehogy csak kényszerpusztítója szaporodjon gyermekeiben, akik pedig azelőtt segítőtársai voltak a munkában, vagy pedig, ami ennél is szomorúbb, kezébe veszi a vándorbotot, és itthagyni az országot.

Ha nekünk komoly szándékunk az, hogy itt Magyarországon egy erős parasztgazda osztályt létesítsünk, akkor első kötelességünk eltüntetni mindazon akadályokat, amelyek ennek útjában állanak.

Megvívással e tekintetben azon remény, hogy követni fogja ezen reformjavaslatot a többi nagy közérdekű országos reform, amilyen pl. a nagybirtok reform, telepítési javaslat. (Közbeszólások.) Tegyük fel a legjobbat, hogy meg fog ez történni: bízzunk benne, és legyünk rajta, hogy minél előbb tényleg meg is történjék.

Kötelességünk, t. képviselőház, bízni abban, hogy amint megalkottuk, ezt az adóreformot, azután jönni fognak nagy, beléletünket organizáló javaslatok. Jönni fog a közigazgatás reformálása, jönni fog gazdasági beléletünk újjászervezése és a nagy, országos érdekű földreformjavaslat is. Ezenkívül követelnünk kell, magasabb szempontokra helyezkedve, mellőzve minden felekezeti, vallási és osztálycivódást, hogy jöjjön az egyházi javaknak méltányos alapokon való megváltása, mielőbb, amint ebben a tekintetben már előttünk jár a szerb radikális párt, amely az ő egyházi javainak fő részét megváltotta. (Helyeslés a középén.)

Ez nem pártkérdés, nem vallási és felekezeti kérdés, s nem is szabad azt mint ilyent pertraktálni. Ez nagy országos, nagy nemzeti, mindenekfelett pedig nagy magyar ügy, (Igaz! Úgy van!) azzal csak ily magasabb szempontból szabad és kell foglalkozni, s erős a meggyőződése, ha ebben a szellemben kerül ide a törvényhozás elébe, meg fogja teremni a maga áldásos gyümölcseit.

Mezőfi Vilmos: Milyen csendes a függetlenségi párt!

Várady Imre: Létesíteni kell minél több önálló kis exisztenciát, önálló adóalanyt, önálló hű magyar családot, s ez csak ezen az úton lehetséges.

Mezőfi Vilmos: Semmi helyeslés!

Várady Imre: A kivándorlás az utolsó hónapokban rettentően veszedelmes mérveket öltött, ismét; ki kell vennünk az országot elhagyni készülő kezéből a vándorbotot, és kezükre kell adnunk azt, ami kezükbe való: a földet. (Helyeslés a középén.)

Törekedni kell, t. képviselőház, ily úton is, minél mélyebb rétegeket átható, minél általánosabb népjólét előidézésére, s az ehhez szükséges alapok és feltételek megteremtésére. – Ha az igen t. miniszterelnök úr, amint remélem is, tekintetbe fogja venni mindazon aggályokat, amelyeknek kifejezést adni bátor voltam, s azokat orvosolja is, akkor ez a nagy adóreform az első lépést fogja jelenteni a jelzett irányban, azért a javaslatokat általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadom. (Helyeslés és éljenzés.)”

A megmaradt Délvidéki Újság régi lapjaiban böngészkedve olvasom, az 1907. III. 19-diki 65. számban, hogy az azidőben még csak 7. éves Bubus és 9 éves Mauzi leányaim már szavaló pódiumon állottak képviselő atyjuk oldalán. Felsőmuzslyai magyarok március 15-diki ünnepélyt rendeztek, amelyre meghívva sokan rándultunk ki Becskerekre. Itt a hivatalos program befejezte után, váratlan meglepetésül, a dobogóra lép a 7 éves Bubus, s elszavalja a „Magyar nő”-t; utána a 9 éves Mauzi a „Nemzeti dal”-t. E bájos jelenet kedvesen leírva a Délvidéki fent említett számában.

Míg a Délvidéki Újság 1907. VII. 7-diki 153. száma megemlékezik arról, hogy az akkoriban Becskereken járt, nagynevű Barabás Béla országgyűlési képviselőtársam tiszteletére, házukban ebéd volt, amelyen részt vettek: Barabás Béla, Botka Béla főispán, Beller István megyei ügyész, Burget József főgimnáziumi tanár, Lowieser Imre központi főszolgabíró, Magyar Pál pápai

kamarás plébános, dr. Nagy Dezső pártelnökünk, dr. Sándor Mihály ügyvéd, Semsey Gyula megyei főlevéltáros, Szalay József református lelkész, Tóth István kir. tanácsos, pénzügyigazgató, dr. Vértesy Gyula kir. tanfelügyelő és Várady József édesatyám.

Barabás Béla évtizedeken át a régi Magyarország legnépszerűbb képviselője, annyira, hogy megtörtént, hogy általános választáson egyszerre három helyen is megválasztották. Sőt az 1890-es években magát Tisza Kálmánt a saját pátriájában, Nagyváradon megbuktatta. De jött a nagy függetlenségi párt kettészakadása. Az egyik csoport továbbra is Kossuth Ferenc elnököt követte; a másik, a nagyobb számú, Justh Gyula vezetése alá került. Én is ez utóbbihoz csatlakoztam; az alakulásnál Justh kastélyában, Tornán, én is ott voltam. S íme nagyot fordult a politikai világ sora. Khuen-Héderváry lett a miniszterelnök. A Házat feloszlatták.

ÚJ (SZÁMOMRA SIKERTELEN) VÁLASZTÁS 1910-BEN

Az új választást 1910. június havában tartották, s a lezajlott, igaz, páratlanul kíméletlen választási viaskodásban most meg Barabás Bélát buktatta meg a saját otthonában, Aradon, Tisza István gróf. Barabás mandátum nélkül maradt.

Ezen az 1910-es választáson én is végképp kibuktam a magyar országházból, s újabb képviselői mandátummal már csak a beográdi szkupstinába kerültem. Barabással még ott kereszteződik a sorsközösség, hogy az impériumváltás után ő Bukarestben, én Beográdban lettünk a magyarság képviselőiként – szenátorok.

Az 1910. évi júniusi választás után tehát Barabás Béla előtt is, én előttem is becsukódott a budapesti országház gyűlésterme. Ennek hatása alatt az akkoriban írt „Emlékezéseim”-ben a következő sorokat olvasom: „1910 évi június hó 12. vasárnap du. Tegnap volt 25-dik évfordulója annak, hogy a matúravizsgát letettem, s az iskola padjaitól ezzel búcsút vettem. E negyedszázad alatt sok mindenfélén estem át. Váltakozott jó és rossz. Az összeszámolás végeredményével azonban meg lehetek elégedve.

Szép napokat, felemelő, dicső napokat éltem át. A közélet küzdelmeiből kivettem részem. S e rész lesz mindenkori emlékeim legszebbje. – Ott voltam a megyei ellenzék megalkotásánál, két (magyar és német nyelvű [Nagybecskereki Hírlap, Unser Blatt és utóbb még két, a Délvidéki Újság és Torontáler Volksblatt] lap megteremtésénél, s e küzdelemből emelt fel polgártársaim bizalma e város országgyűlési képviselőjévé. Igaz, hogy két héttel ezelőtt, 1910 évi június 1-jén megtartott választáson, ismét el is buktatott.

De e bukásért is hálás vagyok, mert ezzel legalább ismét vissza vagyok adva családomnak s a csendes munkának.

Öt és fél éven át, amely idő alatt képviselő voltam, a folytonos zaklatás, protekciójárás, ezernyi kérelem oly rettenetesen megterhelte, hogy bukásom napját bátran tekinthetem újjászületésem napjának. Ismét családomé, magamé s a munkáé vagyok. A közélet porondját azonban nem hagyom. Csak-hogy most már megszabadulva minden feszélyező nyűgtől, szabadon élhetek,

s küzdhetek úgy a városháza, mint a megyeháza tanácskozó termében, úgy lapjaimban, mint gyülekezeteken ideáljaimért.

Rendszeresen dolgozni, tanulni akarok. Előkészülni arra, hogy ha a sors újabban valamely küzdelem élére szólítana, úgy felfegyverzetten, készen álljak. Érzem, hogy az én aktáim még nincsenek lezárva; de érzem azt is, hogy egy újabb hívás felkészülten kell hogy találjon.

S e tekintetben kitűnő iskola volt a lefolyt 9–10 évi közéleti, s különösen 5 ½ évi képviselői élet. Tervszerűen tanulni, tervszerűen készülni, rendszeresen dolgozni, s így várni be a lefolyt múlt 25 év után, az előttem álló: jövő 25 évet.”

E fent idézett sorokat megelőzően ugyanezen „Emlékezések” füzetben olvasom a következő sorokat:

„1910. évi január hó 1. Szombat. – A lefolyt hónap erőfeszített munkájával sikerült irodám restanciáit feldolgozni, s oly rendet teremteni, hogy most már az irodai rendes teendők elvégzése mellett, marad időm ismét önmagammal és egyébbel is foglalkozni.

Marad időm a harcra felfegyverkezni. Kitört most már nyíltan a harc a klerikálisok tábora és közöttem. A temesvári Bauernverein vezetősége íme nyíltan harcba szállott. A »Freimütige« cikksorozatban foglalkozik antiklerikális állásfoglalással; s most utóbbi két cikkében már keményen támad.

Rég, régóta élt bennem a sejtés, hogy e téren, a klerikalizmus hatalmi területén, nagy küzdelem vár reám. Íme benne vagyok. Megindítottam a parlamentben, a vármegyeházán, s most folytatom a sajtóban. Végzetlenül jól érzem magam e feladatkörben. De tanulni, sokat kell tanulni; mert a küzdelemben csak úgy állhatok helyt, ha lelkem izzó szenvedélyét komoly tanulmányokkal táplálom. Ezért örülök annak, hogy hosszú idő után végre elmondhatom, hogy irodám rendben van, s marad most már időm a tanulásra is.”

Az 1910 évi júniusi havi választási bukásom tehát, amint az akkoriban feljegyzett „Emlékezéseim” idézett sorai is bizonyítanak, de emlékezésben e rég, rég le-tűnt napok, ezen idő korszakára visszanézve, ma is még élénken átérzem nemcsak hogy el nem búsított, nemcsak hogy nem lohasztotta a közéleti küzdelmek kedvét, de azt szinte élénken fellobbantotta valamiképp a jövőnek sejtelmes előérzete.

Kitörtek a végzetes világháborúk, ránk szakadt az impérium változás, jött a magyarság kisebbségbe süllyedt nehéz sorsa, s így már többé nem a szokásos politikai ellenpártokkal, hanem a háború után győzelemittas új nemzetrétegekkel tombolt ezután a közéleti viaskodás. De minderről a történés sorrendjében később.

A régi iratok között most kezembe akadt a lefolyt 1910-es júniusi képviselőválasztással kapcsolatosan beadott panaszirat, amelyet az elkeseredett függetlenségi párthívek küldtek fel a Budapesti Cúriához. Ma (1954-ben) hosszú évtizedek elmúltával, végigolvasva e petíciót, felelevenedik az akkori idők nem túlságosan épületes, túl siváran kietlen, közéleti fotográfiája.

Olvasom e petíció lapjain, hogyan nehezedett városszerte a megyei, városi, pénzügyigazgatósági, adóhivatali tisztviselőkre, vasúti, postahivatali alkalmazottaira, a város banküzletei szerencsétlen adósaira, a főispán, alispán, tanfelügyelő, vasúti forgalmi főnök, hivatalfőnöki pressziója. Muzslya telepés községébe kiszállott, és heteken át a községben tartózkodó becskerek kincstári ispán Arad város központjából kiküldött telepkezelő fenyegető, ígérgető nyomása. Magyar Pál akkori városi apát-plébános, aki kiválóan a németvárosi Leseverein, Bauernverein katolikus németjei között házról házra járva, főleg a túlbuzgó asszonyaikat igyekezett a makacskodó férjeik befolyásolására, a túlvilági borzalmak minden rémségének fenyegetésével, rábeszélni. Az apát-plébános úr sok családi perpatvarnak volt tetemre hívója.

Ide vonatkozóan még csak annyit. Héderváry Károly gr. miniszterelnök és kormánytársai, az egész országban, oly szokatlan mérvű korrupcióval vezette végig e júniusi választást, hogy a Justh Gyula vezetése alatt állott függetlenségi, valamikor oly hatalmas számú pártnak alig egyharmadrésze került vissza az új parlamentbe. A júniusi választási hadjárat éle, a kormány részéről, főképp a Justh pártiak ellen irányult. Ezt látva, reá bírtam lelkes párthíveimet a további kilátástalan harc abbahagyására. A petíciót visszavonták. De visszavonták a becskerek törvényszék büntető bíróságához beadott többrendbeli feljelentéseket is, s a háborgó függetlenségi pártiak úgy itt a városban, mint kint Muzslya községe magyarjai között, lassankint lehiggadtak, s beletörődünk abba, hogy Becskerek képviselője Rohonyi Gyula igazságügyminiszteri államtitkár, aki egyetlen egyszer, programbeszéde elmondásakor volt városunkban; sem ezelőtt, sem ezután itt, körünkben sohasem látta többé senki. Én sem ismertem győztes ellenfeletem, még csak látásból sem. Sohasem találkoztunk. Nemsokára ránk borult az első, majd a második világháború rémséges katasztrófája. Jött Trianon.

Mielőtt még e júniusi képviselőválasztás élményeitől végképp búcsút vennék, eszembe ötlik ennek az a kis pikantériája, hogy a választási rend ellenőrzésére, az azon időben szokásos asszisztáló katonai század parancsnokaként, a mi 29-es becskerek házi ezredünkben, századosi rangban szolgáló, az akoriban a velem szomszédos (Váraljai u. 12. sz.) házban lakó Gizus húgom férje, Slawikowsky Szaniszló sógorom volt kirendelve. Mialatt tehát függetlenségi pártunk vezérkara a pártirodában tevékenykedett; a városban cirkáló katonaság élén, lóháton, Szlávi sógorom vezénykedett. Nem is volt mindvégig a legkisebb rendzavarás sem. Amint itt Becskereken én, úgy a szomszéd Begaszentgyörgy területében a Justh-párti társjelölt, Kardos Samu is dicsőséges elbukott. Az ő területét az 1906-diki választáskor az ő általa kibuktatott dr. Pap Géza hódította vissza.

BOLDOG EMLÉKŰ SZÜLŐIM ARANYLAKODALMA

Másfél héttel a fent dicsért képviselőválasztás napja előtt, pontosan: 1910. évi május hó 22-dikén feledhetetlenül kedves emlékü családi együttesben ünnepeltük szülőink, akkor élt gyermekeik, unokaik körében, házassági frigykötésük 50-dik évfordulóját (1860–1910). Giza húgom és én családjainkkal az időben állandóan Becskereken laktunk; Karcsi öcsénk ez alkalomra családjával Békéscsabáról jött közénk.

Templomba indulás előtt szülőink szomszédos (12. sz.) ház lakásában gyülekeztünk. Magyar Pál plébánossal abban történt megállapodás, hogy a (V. 22.) vasárnap 10 órai mise befejeztével, s ennek mintegy folytatásaként, lesz szülőink aranylakodalmi áldása. Megkondult a vasárnapi misére hívó harang, s megindult a szülői házból a menet. Legelől: az egyik leánycseléd karján a négy (4) hónapos kis Piroskánk, a másik leány karján a hasonlókat; ezeket követte szintén kettős sorban a tíz unoka: Mauzi, Karcsi, Gizus, Ernő, Bubus, Jenő, Lilly, Tibi, Ervin, Karcsika, jöttek karonfogva: Ómama, Ótata, utánuk: Giza–Slawi, Karcsi–Tecza s befejezésül: Meta–én. – Vasárnap volt, tavasz melegséggel tűzött a nap, s így a templom felé haladók hosszú menetét az úton végig baráti családok, ismerősök, kíváncsiak kísérték; a templomban sorfalak között menve jutottunk az oltár és sekrestye előtti kerített tere.

A mise befejeztével Magyar Pál plébános szülőimet az oltár lépcsőjéhez kalauzolta. Ők ott letérdeltek, mi többiek közelebb menve kört képezve állottunk. Az egyházi esketési ceremónia végeztével Magyar Pál plébános – édesatyámat, mint az 1848/49-es legendás idők, volt honvéd hadnagyát aposztrofálva – meghatóan szép beszédben üdvözölte az aranylakodalmas házaspárt. Az orgona búcsúhangjai között visszaindulva a mi lakásunkba tértünk. Nálunk volt a családi ünnepi ebéd.

Ebéd után udvarunkban, a kert előtti téren e szép nap emlékére volt a fényképfelvétel. E családi képen még húszan (20) vagyunk; a mai napig (1954) már heten: atyám, anyám, Metám, Giza húgom, Karcsi öcsém, Slawikowsky sógorom és a lengyelhon Katini rémséges vérfürdőjében – 12 000 lengyel, fogságba esett tisztársai között, a lengyel századosi rangú Slawikowsky Jenő

költözött az öröklétbe. – A ma még élő tizenhárom (13) közül ketten: Piroska és én vagyunk itten Becskereken, a többiek a szélrózsa minden irányában. Tecza és leánya, özvegy Réthy Dezsőné Kató, Békéscsabán; Mauzi Caracas, Venezuela, Dél-Amerikában; Bubus Hága, Hollandiában; Ernő Budapesten; Tibi Tolna megyében, Németkéren; Slawikowsky Karcsi Angolországban, Londonban; nővérei, Gizus és Lilly Lengyelhonban, Varsóban, fivére, Ervin Krakkóban és Várady Karcsi Budapesten, vagy innét deportálva, előttünk ismeretlen helyen.

E visszaemlékezések 63-dik oldalán említem, hogy a képviselőházban, a költségvetés honvédelmi tárcájánál – Jekelfalussy Lajos volt ez időben a honvédelmi miniszter – felszólaltam volt: a kivételes nőszülési engedélyek kérdésében; amiről ezelőtt a megyei közgyűlésen is beszéltem. – Most utólag megtaláltam a Délvidéki Újság 1908. V. 28-diki számát, amely a képviselőházi beszédet egész terjedelmében hozza.

Idáig jutottam, eléggé lassan haladva, e leírásokkal, amikor íme felvirrad.

FÉL ÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓ

1955 év januárja! Földi életem félévszázados évforduló emlékeinek nagy napjai. Részletesen megírva ez 50 éves évforduló életeseményei, sajtóságos véletlen, e füzetnek is éppen az 50-dik oldalán. Becskerek városában, az ide csatolt Muzslya telepes községben forr a képviselőválasztási, lázas izgalom. 1905. I. 24-dikét írjuk. A déli órákban sürgöny érkezik: „Várady Imre képviselőjelöltnek, – A holnap reggeli vonattal Becskerekre érkezem. Apponyi Albert.” A választók táborában villámként hat és terjed a váratlan nagy hír. Lovas legény száguld vele Muzslyára. A lázas, várakozással telt készülődés forrpontig szárnyal. Másnap, 25-én reggel pontosan befut a vonat. E napon itt a városban; a következő 26-án Muzslyán: harsog Apponyi szózata. – Búcsúvétele után újabb sürgöny. Ebben: Hock János, az aranyszájú jelzi, hogy a holnapi 27-dikét közöttünk tölti. Tombol a lángoló lelkesedés. Ezt követő napon (1905. I. 28-án) esti 7 óra tájt kezeimben Becskerek városának képviselői mandátuma.

És történik íme ma: 1955. I. 28-án Piroskánál vagyunk, az 50 éves évfordulóról elmélkedünk; egyszerre nyílik az ajtó, Imi vezetésével az élen, éneklő, hangos lármával betódul a ház aprósága, mindenik fején magas kakastoll, engem körülfogva harsog a kiáltás. „Éljen Várady Imre képviselőnk, abczug Makkfilko!” [Makkfalvy Géza földművelésügyi államtitkár ellenjelöltet keresztelte volt akkoriban Muzslya néphumora: Makkfilkóra.] Az apróságok sorát befejezi Tibi, kezében lobogtatva egy a padláson talált, 50 év előtti, piros, fehér, zöld kortes zászlót, rajta a fehér mezőn fekete nagy betűkkel: „Éljen Várady Imre képviselőjelöltünk!” – Körbe járnak a megtöltött likörös pohárkák, s hozzá Maska sütötte nagy tál „képviselei fánk”. Kisül, mindezt Józsi és Piroska rendezte az 1905. I. 28-án feltűnt nagy nap 50 éves évfordulójának emlékezetére!

Várady Imre

NAPLÓ I.
1867–1910

Forum Könyvkiadó
Újvidék
2011

www.forumliber.rs
e-mail: direktor@forumliber.rs

A kiadásért felel Németh Ferenc főszerkesztő
A kéziratot Várady Imre hagyatékából előkészítette Várady Tibor
Recenzensek: A. Sajti Enikő, Várady Szabolcs
Szerkesztő: Sági Varga Kinga
A fedőlapot Csernik Előd műszaki szerkesztő tervezte
Korrektor: Buzás Márta
Példányszám: 500
Készült a KriMel Nyomdában Budiszaván, 2011-ben

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

821.511.141(497.11)-94

VÁRADY, Imre, 1867–1959

Napló I., 1867–1910 / Várady Imre ; [A kéziratot előkészítette Várady Tibor]. – Újvidék : Forum, 2011 (Budisava : KriMel). – 125 p. ; 23 cm

Példányszám: 500 – 5–10. p.: Előszó / Várady Tibor

ISBN 978-86-323-0808-4

a) Varadi, Imre (1867–1959) – Autobiografija

COBISS.SR-ID 263931399

NAGYBECSKEREK

1905 év január 28-iki Képviselő választás

ISBN 86-323-0808-4

9 788632 308084